This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

600025441M

E. BIBL. RADCL.

SVENSK BOTANIK,

UTGIFVEN

AF

J. W. PALMSTRUCH,

MED TEXT FÖRFATTAD

AF

O. SWARTZ.

FEMTE BANDET.

Med Konungens nådigste Privilegium.

STOCKHOLM,
Tryckt hos CARL DELÉN, 1807.

2
1
a
b
c
d
e
f
g
c
b

JUNIPERUS COMMUNIS.

En. *Enbuske. Enträd.* På Finska: *Katava, Kataja.*

Barren **sitta 3 tillsamman, utspärrande, uddhvassa, och äro längre än frukten.**

Linn. Fl. Su. p. 360. Cl. 22. Dioecia. Monadelphia. *Lilj.* Sv. Fl. s. 510. Kl. 13. Samkulle. Åtskilde. *Retz.* Fl. œcon. 1. s. 341. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 54. *Forslin* om Enens egenskaper och nytta. Disp. Åbo. 1770. 1. 2. del. *Pharm.* Juniperi Baccæ, Lignum, Frondes, Sandaracha.

Liksom det södra Europas höjder och backar betäckas med Cister, Ljung- Sparr- och Ginst-arter, så har Enbusken intagit samma ställen i trakterna närmare Norrpolen. En så utmärkt nytta, som denna buskart erbjuder, både i hushållningen och som läkmedel, bör utan tvifvel skänka den ett främre rum bland inhemska träd och buskar, och Svensk Botanik lemnar äfven nu, vid början af en ny Tom, åt Enen det första.

Enen förekommer vanligast i form af buske, från höjden af några tum, såsom i den aflägsnaste Lappmarken, till den af ett par alnar, gemenligen full med qvistar ända från roten; likväl stundom afqvistad nedifrån, antager den också skapnaden af ett träd, hvars stam man sett få mer än ett qvarter, ja ända till alnen i diameter. Detta sker på högländtare ställen, ty på de låga och kärraktiga är vexten liten och vresig. Emedlertid anses dock jordmånen, der Enen trifves, vara i allmänhet god, särdeles för linsådd. Besynnerlig är den cypresslika eller täta pyramidform, som Enar få i nejden af masugnar och tegelbruk, hvilket äfven händer Granen (n:o 217). Enens grenar sitta än emot hvarandra, än strödde, och barren 3 och 3 tillsamman kring stjelken, motsittande, syllikt hvassa och konkava på öfra sidan, samt kölformiga inunder. Blommorna utkomma i bladvecken. Slägtet räknas till *Barrträds*-familjen (pl. coniferæ), och igenkännes dels af de till könen åtskilda blommor på egna buskar, dels af hanblommorna förenade i hängen, inom hvilkas särskilta fjäll 3 ståndare sitta nedtill hopvexta. Honans blomfoder består ock af flera på hvarandra liggande fjäll, som omgifva fruktämnet, krönt med tre korta stift eller märken, som skönjas ännu på det mogna bäret, hvari trenne 3kantiga frön finnas. Blomningen börjar före medlet af Juni, då Enbusken säges damma, som härleder sig från det ymniga frömjölet af hanarnas blomhängen: en säker anvisning att tiden för vår-utsädet är inne. Fruktämnet liknar en ljusgul knapp, stor som ett litet kolfrö; detta blir nästa året grönt, och det derpå följande, eller i 3:dje sommaren, svartblått, och då mognar. Alla finnas vid samma tid på samma buske. I grenarnas ändar bilda sig stundom små trattlika utskott, af 3 breda, tätt förenade barr, som dölja i botten

inom 3 mindre, larven till en *fluga* (Tipula. Faun. Sv. 1150). Dessa utskott kallas kikbär, för deras förmenta egenskap att bota kikhosta, som likväl är ett fruktlöst medel.

Bärens rödaktiga saft och frön smaka sötaktigt, men litet beskt och aromatiskt, och äro hettande, lösande, svett- och urindrifvande. Lindrigt krossade och kokade i vatten, kan saften utpressas och med socker kokas till mos. Ett sådant (Rob Junip.) fås äfven, sedan oljan blifvit genom destillation skild ifrån bären. Denna tjenar utvertes emot svullnad och värk, och bären, på olika sätt använda, mot vattensot, grus och sten, flusshosta m. m. Dricka, bryggt på dem, är renande och motstår skörbjugg; ett slags vin, tillagadt af dem ensamma eller med röda vinbär, är icke mindre helsosamt (Brauner om Sv. viner. 8. 1756). Äfven efter jäsning fås en spiritus eller brännvin, som, till öfverflöd brukadt, säkert skadar. Dekokten på bären och riset nyttjas i vattensot, andtäppa, skörbjugg, och varma ångorna, ledda genom pipen af en tratt inuti örat, för bristande hörsel och fluss i öronen. Att röka med riset och barren, så inom som utom boningsrummen, anses som ett förvaringsmedel för smittor, och till eldning i mälthus och badstugor väljas dessa ämnen, då malt skall torkas, eller kött och fisk, t. ex. lax, rökas (Vett. Akad. Handl. 1752. 1761).

Veden är, som medicin betraktad, kraftigast vid roten. Finskuren brukas den som té mot skörbjugg, skabb, vattensot, höftvärk, gikt, stinkande flytning ur näsan (ozæna) m. m. *(Bruch)*. *Rosenstein* råder att för utslag på händerna tvätta dem ofta med enlag; och man påstår att barn, som badat i sådant eller afkok på veden, undvikit elak koppsmitta, samt att sjelfva pesten varit skonsam på trakter der En i myckenhet vuxit. Genom bränning af veden i slutit kärl fås enträds-olja, ryktbar mot förlamningar och reumatismer (se Björk n:o 80. Till. s. IX. och Hassel n:o 139). Till sin natur hård, passar ock veden till slöjdarbeten, drickeskärl, skedar m. m. begärliga för lukten, som liknar ceder. Till laggverk, gärdsle-störar, stegträn och vidjor finner landtmannen inga varaktigare än dem af Enen. Ändtligen är enaska duglig till lut, hvaraf så väl en mycket god pottaska kan beredas, som medel vinnas för vattensot. (K. V. A. Handl. 1760).

Hartset eller kådan, som Enen, likt andra barrträd, afsöndrar, ju tjockare bark ju mera, kallas *Sandrack* på apteken, mest bekant såsom nyttjad finrifven vid skrifbordet, och till rökpulver, men anses derjemte som renande och helande i färska och gamla sår. Den finnes hopdragen af myror i deras stackar, ur hvilka den kan samlas och äfven till fernissor upplösas i stark spiritus.

Tab. — fig. 1. en gren af honbusken med blommor och barr — 2. en sådan af hanbusken, begge i naturlig storlek — a. en honblomma — b. ett hänge med hanblommor — c. ett fjäll med ståndarna — d. ett kikbär eller larfboet — e. den inre delen deraf — f. ett frö — g. bäret på tvären skurit. Alla efter naturen.

290.

J.W.P. del. C.I.

290.

VIOLA CANINA.

HUNDVIOLER. *Skogsvioler. Källblomster. Länsmansstöflar.*
På Finska: *Warsan kaavio-kaali.*

Örtstjelken omsider utvexande, uppstigande.
Bladen aflångt hjertlika, utan hår.

Linn. Fl. Su. p. 505. Cl. 19. SYNGENESIA Monogamia. *Lilj.* Sv. Fl. s. 103. Kl. 5. FEMMÄNNINGAR 1:qvinn.

Vid de i detta verk redan upptagna 2:ne violarter (n:o 8, n:o 44) är slägtets karakter ännu icke nämd. v. LINNÉ förde det till Syngenesisterna, emedan hanarnes knappar synas något hopvexte kring pistillen, men blommorna äro så högst olika de öfriga i samma för sig sjelf naturliga klass, och dessutom icke sammansatta eller sittande flera småblomster tillhopa på ett gemensamt fäste. — Han satte Violerne emedlertid tillika med några andra slägten vid klassens slut i en egen Afdelning. Man måste likväl tillstå, att det alltid blir svårt för en nybörjare att tro sig böra söka dessa vexter bredvid Hästhofs-Örten, Karrborren, Arnika, Kamillblommorna m. m. Utan tvifvel ledes han till 5:te klassen, då han ser den ensama blommans tydliga 5 ståndare med sina stora, omärkligt förenade knappar. Vi igenkänna detta slägte af ett 5 bladigt blomfoder; en olikformig blomma med 5 kronblad och en sporre baktill, samt af det öfver blommän bildade fröhuset som består af ett rum, men har tre skal. Den naturliga örtflocken kallade v. LINNÉ *Vexter* med *klocklika blommor* (Campanaceæ), hvilket äfven billigar hvad sednare örtkännare gjort, då de inrymt Violerna i 5:te klassen jemte klockorna och de med dem näst befryndade. Hund-violen vexer allmän i skogar, äfven på backar och betesmarker. Har mångårig rot och är stjelklös i sin första ålder; denna utvexer likväl sedan, i början ikullignande, men uppreser sig och blir rak. Bladens form är något föränderlig samt mer och mindre aflångt hjertlik. De äro alldeles bara. Blomsjelkarne uppkomma liksom från roten men finnas sedermera fästade vid den utvexande örtstjelken. Blommorna ljusblå till färgen, visa sig från början af våren, äfven midt på sommaren. Deras skillnad från Luktviolen är redan vid n:o 8 anmärkt.

VIOLA CANINA.

Det luktande ämnet som dels saknas, dels finnes varieradt i oräkneliga grader hos olika blommor, torde förtjena mer afseende än i allmänhet derpå göres vid arternes åtskiljande. Dess närvaro och olika beskaffenhet beror och härrör af en olikhet i organisation och byggnad hos vexten, som vi väl icke kunna upptäcka, om ej genom dess verkan. Det finnes ofta hos bladen, allmännast hos blomman, stundom i roten och äfven i stammen, men intet språk synes äga nog bestämda termer att uttrycka dessa skiljaktigheter i lukten. Det är derföre sannolikt, att denna olikhet hos 2:ne annars synbart hvarandra liknande vexter, kunna ge en trogen anledning att uppsöka äfven andra yttre kännetecken för att i arter åtskilja dem.

Att violsirap kan af denna, äfven som af Luktviolen, tillredas, är väl intet tvifvel, då man med violsirap förstår en blå sirap, som kanske luktar svagt af viol. Likväl måste den bli mera välsmaklig af Luktviolen än af andra blommor som ha ingen eller ock svagare lukt. Men skulle något ombyte äga rum, så gjorde man mycket bättre, att efter *Hoffbergs* anvisning, snarare taga Hundvioler än Åkerlejor och dylika blåfärgade vexter, hvilka, utom färgen, visserligen äga intet af violernas egenskaper. En förment nytta af denna vext må slutligen ej förbigås att nämnas, neml., att om den lägges på mjölksilen, skall mjölk, som blifvit skämd och slemmig efter förtärda kosvampar, under genomsilandet åter förbättras. (*Linn.* Vestg. res. s. 20.)

Tab. — örten, alldeles utvext, tecknad efter naturen. — blommans inre delar sedan kronbladen äro borttagna. — b. pistillen. — c. fröhuset på tveren afskuret.

291
g
h
i
f
e
a
c
b
d
J.W.P. del
C.V.sc

ACTAEA SPICATA.

PADDBÄRS-ÖRT. *Hundbär. Trollbär. Iktebär.* På Finska: *Sammakon-Yrtti. Sammakon-Marja.*

Bladen äro greniga, oftast dubbelt 3-delta och inskurna; *Blommorna* sitta i toppen, förenade i en eggrund blomklase; *Frukten* ett bär med många frö.

Linn. Fl. Su. p. 181. Cl. 13. POLYANDRIA monogyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 212. Kl. 9. MÅNGMÄNNINGAR 1:qvinn. *Retz.* Fl. Scon. 1. s. 17.

Om man skulle betrakta vissa örtslägter blott efter de kännetecken som genast visa sig i blomma eller frukt, utan att jemföra dem med deras närmaste slägtingar, så kunde ofta icke deras plats på den naturliga örtlistan igenfinnas. Så är det med Paddbärs-slägtet. Det hör verkligen till LINNÉS *Mångskidade växter* (Multisiliquæ) likså väl som Sipporna, oaktadt frukten är ett bär, men naturen gaf oss harftråden när den Siberiska Cimicifugan upptäcktes, hvilken så lik den Amerikanska Paddbärs örten med långa blomklasarna (Actæa racemosa L.), att i hast icke kunna åtskiljas, ändå äger kapsler lika danade som många af de slägter, hvilka i ofvannämde naturliga ordning finnas. Det här anförda igenkännes med 4-bladigt blomfoder som likväl snart affaller, 4 kronblad, ett knapplikt 2-klufvit märke utan stift, och ett bär, hvars fröna till formen halfrunda, ligga liksom i 2 rader på hvarandra. Vår svenska Paddbärs-ört vexer i skuggrika och fuktiga parker och i svartmylla, helst jemte bergsidor, der den ofta skänker skygd och skugga åt grodor och paddor. Roten är mångårig, och sammansatt af flera krypande, trinda och cirkelvis inskurna grenar från hvilka en mängd enkla fibrer lodrätt nedlöpa. Örtstjelkarna, ofta 2-3 qvarter höga, dela sig i dubbelt 3-delta och inskurna blad med slät yta. En blomklase sitter i toppen af sin egen stjelk, uppkommen vid sidan af den gemensamma bladfoten. Blommorna, som hvar för sig äro kort-stjelkade, små och hvita, utspricka i Juni och Juli, och följas af nästan eggformiga saftiga bär af purpursvart färg. Vextens lukt som är vämjelig och stinkande, ger genast en mindre förmånlig tanka om dess natur, och den har äfven fått an-

seende såsom en bland de giftiga. För boskap har man funnit den mycket skadlig, kanske likväl mindre för får och getter; men enligt *Gmelins* intyg är ett enda bär tillräckligt att döda höns och andra fåglar, och vägglöss sägas fördrifvas genom starkt afkok på roten, om springor och hål dermed anstrykas. Vore vextens medicinska egenskaper väl utrönta, så skulle hon, kanhända, icke blifva onyttig för Läkaren. De verksammaste läkmedel kunna i sin natur vara verkliga gifter, men ickedesmindre med fördel af den kloka begagnas. Visst är, att denna vext är i hög grad repellerande; man har lärt att roten kokad och tiliredd som gröt, kan brukas till omslag på hårda och svullna körtlar, som deraf skola fördelas. Men medlet bör med varsamhet användas. Med alun ger bärsaften, utan mycket besvär, ett dugligt skrifbläck som har icke obetydlig svärta, och om bären kokas med vinsten, får ett i tenn-upplösning betadt ylle eller silke af dem en vacker äkta, mörkbrun färg.

Tab. — vexten i nat. storlek efter naturen. — a. pistillen. — b. en blomma ännu icke öppnad. — c. ett blad af blomfodret. — d. en utslagen blomma. — e. en ståndare. — f. ett kronblad. — g. bäret i tu skuret på tvären. — h. ett frö. — i. roten.

c
a
b
d

ANEMONE Pulsatilla.

Backsippa. *Oxeöron. Ysnöron. Yxner.* På Finska: *Katin Sinikello.*

Blomstängeln har svepe och lutande blommor; *Bladen* äro dubbelt parbladiga; *Kronbladen* räta.

Linn. Fl. Su. p. 188. Cl. XIII. Polyandria Polygyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 224. Kl. 9. Månomännade. mångqvinn. *Retz.* Fl. œcon. 1. s. 48. *Pharm.* Pulsatillæ Herba.

Likt landsbygdens okända skönhet utan anspråk på beundran och berōm, uppvexer denna låga men vackra blomma på ensliga, ofruktsamma backar så tidigt om våren, att hon ofta är der like ensam som oväntad, och synes icke afbida en sednare tid för att i tällan med andra vinna ett icke obilligt företräde. Liksom af blygsamhet lutar hon sitt vackra hufvud, gömd i början inom det rikt håriga svepet, nedåt marken, som ville hon undfly de ögonkast, som på en glädjande vårdag med dubbelt begär söka henne.

Plantans rot är mångårig, tjock och trådig. Bladen uppkomma alla från roten, ehuru de i förstone äro få ock knappast synliga, men uppvexa sedan högre. De äro dubbelt eller äfven 3-dubbelt pinntaggade och flikarna som linier smala, lifligt gröna och ibland finhåriga. Blomstjelken merendels ensam, stundom dubbel, i början ganska kort, men förlänges småningom att den såsom fruktbärande blir qvarterslång och deröfver. Den är trind och finhårig, försedd närmare blomman med ett svepe, hvilket i ställe för blomfoder i blommans första ålder omger henne. Detta svepe, som liknar en krans af fina hår och blir efter blomningen qvarsittande, gaf *Tournefort* anledning att under slägtnamnet Pulsatilla skilja denna tillika med flera andra af Sipporna (Anemone), med hvilka hon likväl enligt botaniska grundsatser har närmaste samband genom sina 6-9 kronblad utan blomfoder, och genom sina bart sittande frön. Blomman är klocklik, ehuru hon består af 6 kronblad som i toppen äro nästan räta, vidöppna men icke tillbakaböjda, utanpå violetta och ini mera purpurröda. Först utslagen är blomman upprätt, men un-

der det stängeln förlänges, blir hon slutligen lutande, och döljer de talrika ståndarne, som med sina gula knappar pyramidformigt omge ett obestämdt antal af trådlika pistiller, hvilka in på sommaren mognade, formera en luden tofs, sammansatt af många frön, försedda med finluddiga borst, lemningar af de fordna stiften. Detta visar en naturlig frändskap med de *Mångskidade* (Multisiliquæ), ännu mera besannad genom den mindre oskyldiga egenskap som vexten äger. Ty oaktadt denna har ingen lukt, hyser den likväl så mycken skärpa, att om blomman lägges på huden, uppväckes icke endast rodnad, utan blåsor uppdragas; och smaken förråder en lika omild natur, fastän kanske icke till den grad som hos *Fältsippan* (Anemone pratensis), hvilken vi härnäst ärna föreställa såsom den der intagit rummet på Apteken efter Backsippan. Det påstods emedlertid fordom, att ett vatten distilleradt på denna, som var blått till färgen, ägde kraft att häfva frossor (*Læsel*). Man har sedermera glömt bort både detta och att vidare använda örten, af hvilken kanske någon fördel skulle kunna väntas, i fall lika försök som med Fältsippan framdeles blefve anställda. Blommorna kokade i förening med något ängskära och alun, sägas ge en vacker grön färg; äfvenså har *Dambourney* funnit, att vatten, hvari blommorna blifvit kokade, ger åt ylle, betadt i vismut-upplösning, efter förnyad kokning en vacker vigogne-färg.

Tab. — vexten både blommande och fruktbärande, tecknad efter naturen. — a. ståndarne tillhopa med pistillerne. — b. pistillen ensam. — c. en ståndare. — d. ett frö med sitt borst, i nat. storlek.

a

OPHRYS Myodes.

(*Ophrys Insectifera Myodes* Linn.)

Fluglik Ofrys. *Flugblomster.* På Finska: *Ahdo-pellava.*

Rotknölarne äro nästan runda. Örtstjelken bladig och trind. Blomläppen tredelt, ofvanpå kullrig, sammetslik: den mediersta delen utdragen och 2-flikig.

Linn. Fl. Su. p. 317. Cl. 20. Gynandr. 2:andria *Lilj.* Sv. Fl. s. 240. Kl. 10. Tvätydig 1:qvinn. *Smith* Fl. Britt. 3. s. 937. (Ophrys muscifera) Engl. Bot. t. 64. *Swartz* Orchid. Schrad. neue Journ. 1. s. 46.

Det är ett icke mindre angenämt än beundransvärdt föremål som våra blickar möta i flera blommor af Orkisfamiljen, hos hvilka naturen synes hafva lekt att härma skapnaden af flugor, bi, getingar och spinlar, hvilka mindre vanliga skapnader i Floras område, jemte de täckt afvexlande färgerna, göra dessa arter öfver allt kände der de förekomma. Hos oss finnes endast den med fluglika blommor, de öfriga vexa under sydligare polhöjder. — v. Linné förenade väl flere af detta slägte under samma benämning af *Insectifera*, såsom utgörande oförändertliga (persistenta) varieteter af en enda art. Men huru svår blir icke gränsen att bestämma mellan dessa och verkliga species; och hvad äro de i sanning annat än sådane då de aldrig förändras, och dessutom icke äro odlade? Bland vexter som genom menniskors åtgerd förökas, äro förändringarne mycket märkligare, och nya synas ofta uppkomma och kunna kanske äfven försvinna, men verkliga arter göra det icke. Hos de insektlika Ofrysarterne finnas de bästa karakterer, lika beständige som de äro utmärkte, och vi anse det blott naturligt att följa deras exempel som åtskilja dem.

Slägtet hör till naturliga örtflocken *Orkis-vexterna* (n:o 220) och utmärker sig från de närslägtade genom sin nästan vidöppna blomma och på undra sidan liksom kölformiga blomläpp utan sporre. Denna fluglika Ofrys vexer helst på kalkaktig men tillika sidländt grund i ängar, likväl mera sällsynt såsom på Gottland, Öland, vid Omberg i Östergötland och flerestädes, och blommar i

Ophrys Myodes.

Juni. — Stjelken blir högst ½ aln lång och är mest ned mot roten besatt med lansettlika något blågröna blad. Blommorna utgöra ett slags ax i toppen af stjelken, sammansatt af 6 eller flera stjelklösa blommor med lansettlika blomskärmar. De tre yttre blombladen äro blekgröna och eggformiga; de två inre purpurröda, ganska smala och fint ludna, alla utspärrande. *Blomläppen* eller det 6:te främre kronbladet är utstående och nedhängande, aflångt konvext, mörkrödt, sammetslikt, tredelt, med 2 glänsande knölar vid basen och en blå fyrkantig fläck näst framman-före. Flikarne på sidorna äro smala och helt korta, den medlersta mycket längre, och framtill delad i 2 runda lober. Hanknappen är aflång och trubbig med sina 2 öppningar framtill för pollen, som klasevis hänger tillhopa på en egen stjelk, och det konvexa glänsande märket (stigma) synes nedanför vid basen af läppen.

Det är utom allt tvifvel, att denna örtens rötter innehålla samma ämnen som de andra Orkisvexternas, dem de likna till lukt och utseende, och är derföre troligt att de äfven kunna användas till Salep m. m. (n:o 220. 233), ehuru den sparsamma tillgången gör nyttan af dem obetydlig. Vi hoppas likväl att denna blomma vinner bifall hos våra Läsare, som säkert värdera så väl det vackra som det egentligen nyttiga bland naturens alster.

Tab. — vexten tecknad efter naturen på Gottland af utgifvaren. — a. hanknappen samt märket med den vidsittande basen af blomläppen. — b. rötternas skapnad.

b c

J.W.P. del. a CV sc.

LYCOPERDON Bovista.

Klot-Bovist. *Käringfis. Fessupp.* På Finska: *Tuhkelo. Tuhkuainen. Maanmuna. Ukon-tuhnio.*

Svampen är upp- och nedvänd kägleformig, utan fot, mjuk, blekhvit, fjällig, vid basen inunder fållad; mogen innehållande ett mörkt gulgrönt *Fröpulver*, som upptill genom en vid, slarfvig öppning utsläppes.

Linn. Fl. Su. p. 459. Cl. 24. Cryptogamia Fungi. *Lilj.* Sv. Fl. 2. 459. Kl. 16. Lönnegifter, Svampar. *Persoon* Syn. Fung. 1. p. 141. *Murr.* App. Med. T. 5. p. 584. *Pharm.* Crepitus Lupi l. Bovista.

Von Linné, *Haller*, *Hudson* o. fl. ansågo de många skiljaktigheter i afseende på yta, storlek, form m. m. som Bovist-arterne ofta antaga, endast såsom mindre betydande förändringar. Men ehuru man, i följd af nogare undersökning, icke kan medgifva detta, är väl otvifvelaktigt att Klot-Bovisten mycket varierar. Storleken är från 2 till 4 tum i diametern, kanske ock något mera. Dock bör ej denna arten förblandas med en annan, äfven inhemsk, som erhåller vidden af ett kålhufvud, ja, till och med par alnar i omkretsen, till formen mera lik en rofva samt nästan alldeles slät på ytan, och är förmodligen samma som *Bulliards* Lyc. giganteum. Den här anförde består af dubbla hinnor, inom hvilka finnes på botten ett svampaktigt och spänstigt mjukt fäste (peridium) sammansatt af en tät ullig massa, hvar ofvanpå ligger ett, i början, köttlikt ämne, i förstone hvitt, gulnar sedan från medelpunkten och förvandlas slutligen till ett i högsta måttan fint mörkt, gulgrönt eller brunaktigt pulver. Svampens yta är betäckt med små mjuka fjäll, och liksom med rutiga fina sprickor. Färgen är först hvit, och blir omsider sotaktig. Mognadt, brister svampklotet ofvantill, och öppningen synes i mynningens kanter trasig och ojemn, men ändtligen blir svampen mer än till hälften vidöppen och snarlik en stor bägaresvamp (Peziza). Det ofvannämda pulvret utpustar så snart svampen öppnar sig, och då denna är uttömd, är den spänstiga mjuka botten qvar. Om svampen något nära sin mognad kramas, bildas vid dess bristande ett slags buller som gifvit anledning till det ibland Allmogen bekanta namnet. Man träffar den i syn-

nerhet om hösten på ängar, backar och ofruktbara ställen allmän.

Färsk är svampen utan lukt och smak; hos den torkade tyckes likväl märkas något i lukten sötaktigt och äckligt. Också har *Scopoli* genom destillation erhållit flygtigt alkali ur svampen liksom ur djurrikets kroppar, hvilket man också hos andra svampar funnit. Andra ha nekat att den innehöll hvarken lutsalt eller syra. När svampen är mogen, bör den samlas, torkas och till medicinskt behof förvaras. Emot blodflöden, vid sår, näsblod, m. m. ge många företrädet åt Bovisten framför Fnösktickan (n:o 125); man betjenar sig då så väl af pulvret som strös i det blödande såret, som ock af den mjuka ulliga botten, hvaraf med eggegula velar blifvit gjorde och mot näsblod införde i näsan. Hästläkaren *La Fosse* skall med pulvret eller bitar af svampen, jemte lindrig tryckning ofvanpå, stillat blodflöden ur större pulsådror. Det verkar då genom sin finhet, den spänstiga massans egenskap att svälla och att fästa sig vid de blödande kärlens mynningar, hvarigenom bloden löppnar och flödet upphör, ty sammandragande är det säkert icke. De vanlige förbindningarne böra likväl icke uraktlåtas. Rötaktiga bensår sägas också blifvit helade med svampens inmäte. Det är hos oss en allmän förmodan, att pulvret, inkommit i ögonen, skadar dem, och att det äfven skall förorsaka blindhet, men torde sannolikt icke förtjena detta tillmäle. Svampen kokad i mjölk berättas dessutom döda flugor, men man brukar dock i Finland att gifva den i mjölk åt kalfvar mot diarré. Enligt *Bulliards* uppgift kan den mogna botten, tillredd som fnöske, neml. bultad och kokad i saltpeterlut, tjena till eldfänge.

Tab. — a. en större klot-bovist efter naturen. — b. en gammal öppen och uttömd samt ituskuren, som visar den ulliga och pipiga botten. — c. en liten svamp af samma slag, såsom den stundom förekommer.

c
b
a
d
e

MESPILUS Cotoneaster.

Vild Mispel. *Oxbär.* På Finska: *Koiran Kusi puu.*

Bladen äro eggrunda, helbräddade, under hvitludna. *Blomklasarne* merendels 3-blommige. *Bären* saftlösa.

Linn. Fl. Su. p. 169. Cl. 12. Icosandria. 5:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. 2. 177. Kl. 8. Tjogmänningar. 5:qvinn.

En inhemsk Buskart, hvilken träffas i flera Landsorter såsom Upland, Öland, Småland och Skåne, i steniga ängsbackar, på klippor och i bergskrefvor, mellan hvilka dess långa rot djupt nedtränger. Stammen, klädd med en glänsande rödbrun bark, blir sällan mer än ett par alnar hög och sprider sig temligen vidt omkring med de gråaktiga grenarne, hvarå bladen sitta till skiftes om hvarandra, släta på ytan, blott något ludna i kanten, samt inunder betäckta med ett hvitt ludd. Små röda fjäll fästas vid de korta bladstjelkarne. Blommorna visa sig i början af sommaren, 2-3 förenade i korta och något lutande klasar, merendels i toppen af grenarne. Två blomfjäll, det öfra enkelt och det nedra 3-klufvit, finnas bredvid blomfodret som är slätt och rödlett, inom hvars 5 flikar, lika många hvita och i spetsen röda kronblad tillhopa sittande i form af små hängande klockor, äro vidfästade. Pistillernes antal är olika, 2-5, men vanligast 3. Frukten blir, då den mognar i Aug. ett litet rödt saftlöst bär af en ärts storlek, nedtryckt i toppen, och innehåller ett gult mjölaktigt kött, hvaraf 2-4 små, platta, ovala, hårda frön äro omgifne. Mispelslägtet, hvars karakter, bland Tjogmänningarne, består förnämligast i ett bär sittande under blomman, samt fyldt med 3-5 frö, hör till den naturliga örtflocken *Fruktträd* (Pomaceæ).

Ingen särskilt fördel är hittills bekant af denna buske, som likväl kan planteras och pryda sådana ställen som dess natur fordrar, neml. steniga och magra, der den lätt fortplantas så väl med bären, som genom rotskotten.

Tab. — en blommande qvist tecknad efter naturen. — a. en blomma öppnad på sidan för att visa kronbladens vidfästning och ståndarnes säte. — b. fruktämnet omgifvit af det till hälften borttagna blomfodret. — c. en af pistillerna, mycket förstorad. — d. bäret i naturlig storlek. — e. ett frö.

a
b
c
d
e
JWP del
CV sc

BUTOMUS UMBELLATUS.

BLOM-VASS. *Blom-säf. Vatten-viol.*

Bladen **äro svärdlika och komma alla från roten.** ***Blomskaftet*** **trindt med enkel, mångblommig umbell.**

Linn. Fl. Su. p. 134. Cl. 9. ENNEANDRIA hexagynia. *Lilf.* Sv. Fl. s. 190. Kl. 7. TIEMÄNNINGAR 6qvinn. *Georgii* Russland. 1. p. [illegible] *Retz.* Fl. œcon. 1. s. 134.

Märkvärdig icke mindre för sitt prydliga utseende än för sin nytta, är Blomvassen det enda örtslägte i Svenska Flora, som efter Sexual Systemets reglor hör till den 9:de Klassen, och utmärkes af sina sex kronblad utan blomfoder och sex fröhus inom blommen. Men i afseende på den naturliga örtflocken har det sin plats ibland *Säflika* vexter (Juncoideæ).

Vid brädden af floder och fiskdammar täflar denna vackra vext med Kasdunen (n:o 234) och Pilörten (Sagittaria) om företrädet. Dess mångåriga rot ligger horisontelt i dyn och är ganska knölig. Från denna uppstiga flera blad vid basen innantill fårade och till hälften omgifvande hvarandra, ofta halfannan aln långa, uppräta, jemnbreda, 3-kantiga, men ofvanpå platta och uddhvassa. Blomskaftet (Scapus), som öfverträffar bladen i höjden, är odeladt, trindt och ini svampaktigt, samt bär i toppen en parasollställning af 20-30 enkla och långa blomstjelkar, vid basen med ett fjäll försedda, och ytterst omgifne af 3 konkava blad som utgöra liksom ett trebladigt svepe eller hölster. De bära hvardera en enda blomma af 6 konkava och i synnerhet utanpå rosenfärgade kronblad, af hvilka de ytterst sittande äro litet mindre. Hansträngarne sitta på blomfästet, och de 6 korta stiftens märken äro runda och plattade samt tillbakaböjda. Blommorna börja visa sig i Juni, utan att röja någon lukt; och fröhusen som mogna i början af hösten, äro lika många som fruktämnena, till formen aflånga, i medelpunkten förenade, öppna sig ofvantill, och innehålla inom enkla rum en mängd aflånga brungrå frön.

Utan tvifvel förtjenar Blomvassen att räknas bland Svenska praktvexter. Sedd vid sidan af Svärd-liljan (n:o 110)

Butomus umbellatus.

jemte stranden af den flod, eller brädden af den dam, hvars yta smyckas af våra inhemska Vatten-liljor (hvita och gula Näckblomman), möter blomsterälskarens öga icke något angenämare synämne.

Till foder för kreatur synes sjelfva örtståndet otjenligt. Icke desmindre är den icke utan nytta i hushållningen. Holländaren säges göra vackra och fina mattor af bladen, äfven som korgar flätas af blomstänglarne. Men vigtigare torde bruket af roten vara. Denna, ehuru hon påstås ha något skarpt hos sig *(Rafn)*, utgör ett ibland de näringsmedel och matämnen som Jakuterne insamla jemte flera andra rotvexter. Detta lär gifvit anledning till de försök som dermed blifvit icke länge sedan i Ryssland anställda till bakning af bröd, som både sett väl ut och haft en god smak. Regeringen har ock med välbehag mottagit dessa underrättelser och tilldelt belöning åt uppfinnaren. Vi hoppas att en annan gång, af egen erfarenhet, kunna lemna bättre besked om detta rön, som synes förtjena uppmärksamhet.

Tab. — en blommande umbell efter naturen. — a. pistillernes skapnad. — b. de mogna fröhusen. — c. ett fröhus alla större gjorde. — d. ett på midten afskurit blad. — e. en del af roten samt bladen i naturlig storlek.

b
a

CAMPANULA ROTUNDIFOLIA.

Allmän Liten Klockört. *Klocka. Oronklocka. Fingerhatt. Bjälla. Märebjella.* På Finska: *Sini-kello. Kissan-kello.*

Rotbladen äro runda, njurlika; de på stjelken jemnbreda och merendels helbräddade.

Linn. Fl. Su. p. 65. Cl. 5. Pentandria. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 94. Kl. 5. Femmännings. 1:qvinn. *Ström* Söndmörs Beskr. *Retz.* Fl. econ. 1. s. 140.

Vid den förut (n:o 272) beskrifna Bredbladiga Klockörten är slägtets kännemärke tillika anfördt. Så reslig och storvext som den arten förekommer, så liten är denna, men är deremot en af de allmännaste på ängar och åkerrenar, som i Juli eller sedan Fruktträden upphört att blomma, prydas af dessa klockors glada himmelsblå färg. Roten är mångårig och blir träaktig, från hvilken uppkomma flere qvarterslånga örtstjelkar, runda, släta och bladige. Rotbladen, som först synas, och merendels inpå året torka och försvinna, äro runda, hjert- eller njurlika, och sågade i kanten, men de på stjelken helt smala, jemnbreda och merendels helbräddade. Stjelkarne dela sig i toppen som en blomvippa, hvars grenar bära små, för sig sjelfva hängande och liksom dallrande blommor, vanligen blå, ehuru de äfven någon gång träffas hvita. Den lilla blå klockörten som vexer i Lappmarken och på andra fjällar, och hvilken blifvit förut ansedd som en artförändring (*Linn.* Fl. Lapp. p. 84), torde med något skäl böra upptagas såsom egen art, så väl för sina bredare blad som nästan alltid enblommiga stjelk och uppräta blomma, m. m. Vi torde framdeles få visa den.

Den Lilla Allmänna äger väl inga ovanliga egenskaper, men synes emedlertid vara ett icke obehagligt foderämne för kreatur, i synnerhet får, emedan de alltid afbeta den, oaktadt stjelken, liksom hos andra arter, hyser mjölksaft som är oangenäm på tungan. Ur blommorna kan erhållas ett grönt färgämne, om de förut läggas i alun-upplösning; äfven ull betad med vismut får vigogne-färg då den kokas tre timmar i ett spad på vexten. I Norrige brukas att färga både ylle och linne blått, endast genom tygets valkande med blommorna (Ström).

Tab. — ett stånd i nat. storlek, efter naturen. — a. blommans inre delar sedan blomkronan blifvit borttagen. — b. en ståndare.

298.

JWP del

CVsc

DRABA VERNA.

VÅR-DRABA. *Rågblomma.* På Finska: *Ruis-kukka.*

Stjelken är bar. *Bladen* uppkomma alla vid roten, lansettlika, något inskurna och finhåriga. *Kronbladen* äro 2-klufna. *Fröskidorna* glatta.

Linn. Fl. Su. p. 223. Cl. 15. TETRADYNAMIA siliculosa. *Lilj.* Sv. Fl. s. 268. Kl. 12. FYRVÄLDIGE kortskidade. *Retz.* Fl. oecon. 2. s. 221.

När vinterns hvita slöja, som länge betäckt jorden, försvinner, och en blidare sols strålar ge nytt lif åt växtkraften, är denna lilla planta nästan den första hvilken helsar Flöras älskling, som, glad att åter njuta den länge saknade anblicken af det gröna fältet, mottar med lifvade känslor denna vårens budbärare, fastän mindre storvext och lysande än de som följa den i spåren.

I början ganska liten, knappt en half tum, betäcker den, redan i April blommande, de magraste och torraste höjder och fält, äfven torftak, men uppskjuter sedan högre från en lång trådig annuel rot till half qvarter i längden. Alla bladen sitta liksom i krets ofvan roten, hvassa eller trubbiga, ibland helbräddade eller ojemt tandade samt beströdda med fina trekluſna eller gaffellika hår. De upprätte och enkla blomstänglarne dela sig ofta i toppen, der blommorna flera eller färre sittå klasvis förenade. De äro helt hvita, stjernlika med öppet 4-bladigt blomfoder efter egenskapen af den naturliga ordning (de fröskidade, *siliquosæ*), hvartill Draba-slägtet räknas. Kronbladen äro till hälften 2-klufna, och stiftet knappt märkligt. Fröskidan som innehåller många frön, blir aflång, något sammantryckt, helbräddad, med nästan platta valvler, paralela med mellanväggen vid hvilken fröna sitta rundt omkring kanten fästade. Häri består ock slägtets egentliga kännemärke från de öfriga fyrväldiga, som dermed äro närmast beslägtade.

Oansenlig som denna vext är, har den likväl, som *Schwenkfeld* berättar, ådragit sig allmogens uppmärksamhet i Schlesien. De ha trott, att då den ymnigt visar sig om våren, skulle missvext på säden det året vara att

befara. Vi nämna det blott som en gissning, hvilken förmodligen icke äger någon verklig grund i naturen.

Ingen egentlig nytta af örten kan väl anföras, men på de ställen der vår-råg brukas till utsåde, förkunnar denna blomma att tiden nalkas till förrättandet af detta, och om tillfälligheten att af blommornas förhållande sluta till väderlekens förändringar, kan tjena Landtmannen, så må Vår-Drabans ihågkommas lik en naturlig hygrometer, hvars retlighet är ganska märkbar vid instundande fuktig väderlek, då hon, äfvensom innan natten infaller, för att skydda sina ädlare delar för regnet och daggen, lutar sitt lilla hufvud, hvilket åter upplyftas när luften blir torrare.

Tab. — ett mindre och större exemplar af örten efter naturen. — a. en blomma. — b. ett kronblad. — c. ståndarne och pistillen för sig sjelfva. — d. en frökapsel. — e. mellanväggen. — f. ett frö. — g. ett blad. — h. ett af håren derpå. Alla små figurerne större gjorde.

a

ANEMONE PRATENSIS.

FÄLTSIPPA.

Bladen äro dubbelt penntaggade. *Blomstjelken* har ett findelt svepe nedom den lutande blomman, hvars *Kronblad* äro vidöppna och i spetsen tillbakaböjda.

Linn. Fl. Su. p. 168. Cl. 13. POLYANDRIA polygyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 224. Kl. 9. MÅNGMÄNNINGAR mångqvinn. *Linn.* Öl. res. Skånska res. *Retz.* Fl. œcon. 1. s. 48. *Woodwille* Med. Bot. 3. p. 400. t. 148. *Murr.* App. Med. 3. p. 95. *Störk* Lib. de Pulsatilla nigra. Hamburg. Mag. 1779. n. 105. *Pharm.* Pulsatillæ nigricantis Herba.

I det nyss föregående häftet är denna redan nämd, och föreställes nu här med så mycket mera skäl, som den icke saknat loftalare för märkvärdiga egenskaper.

Vexten är mycket sällsammare än Backsippan, och knappast sedd utom Ölands torra backar och Skånes sandiga fält. Nästan lika till örtståndet, äro bladens flikar endast litet bredare, och örttjelken något mera luden. Den förnämsta åtskillnaden finnes hos blomman, som, ehuru af lika form är mindre, mer lutande, af en i svart stötande mörkblå färg, och kronbladens toppar till hälften tillbaka böjde. I Maj är hon utslagen, och efter midsommaren lysa samma trakter af de ludna frötofsarne, sammansatte af frö med nästan längre borst än på den förras.

Färsk har örten ingen lukt, men smaken är ganska skarp och bitande på tungan och i svalget om den tuggas. Sjelfva ångan af vexten då den hackas grön, angriper mun och näsa. Äfven den torkade behåller ännu mycken skärpa. Rön ha bevisat, att denna art hyser ett kamfertlikt ämne, hvilket man erhållit i form af kristaller, som varit mycket lätt antändlige; att de, ehuru eljest smaklösa, efter afbränningen lemnat en vätska, som struken på tungan genast åstadkommit en skärande pinsam känsla, hvilken icke utan möda kunnat öfvervinnas, så att äfven flera dagar en domning qvarblifvit med hvita fläckar på det vidrörda stället *(Murray)* (Jfr Prof. *Retz.* Fl. œcon. 1. s. 49).

Detta bevisar att mycken verksamhet måtte finnas hos vexten, och som gifvit *Störk* anledning att år 1771 börja

försöka den i flera kroniska ögonsjukdomar såsom grå och svarta starren, dunkelhet i hornhinnan, m. m. och har icke mindre än 40 händelser anförda, vid hvilka han brukat medlet i extrakt och infusion. Af det förra t. ex. såsom pulver tillredt af 7 gran blandade med socker en drakma, hvaraf i början gafs 20 gr. 3 gånger om dagen, men sedan ökades dosis ända till 3 drakmer dagligen. Af infusion 3 uns 3 gånger på samma tid, eller af ett på vexten destilleradt vatten 2 drakm. 2 gånger. Han fann ock att de sjuke tålde extr. bättre än det destillerade vattnet, som likväl befans förträffligt utvertes för elaka sår, benröta och reformaktigt utslag, då invertes bruk deraf tillika iakttogs. I större dosis gifvit uppväckes likväl kräkning; hos många drifves urinen ymnigt, och hos somliga åstadkommes en lindrig diarré. I ögonsjukdomar har det varit godt tecken, om en skärande värk inställt sig under medlets bruk. Men ehuru flere Läkare bestyrkt nyttan deraf, hafva dock andres försök minskat dess större föregifna värde. Kanske det berott af dess tillfälliga mer och mindre godhet eller patienternas olika förhållande. Emedlertid talar *Cullens* tillstyrkan af ytterligare försöks anställande dermed, särdeles i Amaurosis, mycket för värdet af en apteksvara, som *Störk* äfven funnit af otvifvelaktig förmån i veneriska symtomer, nattvärkar, sår m. m. och likaså vid händelser af borttagna delar af kroppen (paralysis). Man anser härvid knappast nödigt att erinra, att användandet af medlet bör ske med den aktsamhet, som dylika häftigt verkande som detta fordra. Till färgning kan den brukas likasom Backsippan.

Tab. — hela vexten med blad och blomma, tecknad efter naturen. — a. ett frö.

a
b
c
d
e
JWP del.
CV sc.

300.

BRIZA MEDIA.

Darrgräs. *Darr. Bäfvegräs. Skälfgräs.*

Blomvippan **är utbredd, flerdelt, med hjertlikt egglika småax.** ***Blomfoderskalen*** **äro kortare än Blomskalen.**

Linn. Fl. Su. p. 29. Cl. 3. Triandr. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 44. Kl. 3. Tremmänningar. 2:qvinn. *Retz.* Fl. oecon. 1. s. 127.

Om icke en utmärkt nytta berättigar detta gräs att anföras, så torde det angenäma i dess utseende och daning försvara den plats vi nu lemna det.

Detta till Gräsens flock hörande slägte igenkännes af sitt tvåskaliga blomfoder hvilket innesluter många blommor, som ett 2-sidigt ax sammansittande. Blomskalen äro äfven tvenne, något uppblåsta, hjertformiga och trubbiga. Af sådan beskaffenhet äga vi blott en art i Sverige, allmän på mindre bördiga ängar. Denna har knappt mer än half alns högt strå, som är glatt och försedt med flera smala blad, hvilkas baljor äro långa och släta med en ganska kort, trubbig stipel. Blomvippan är utbredd och mångblommig med parvis utgående grenar som åter dela sig i 2:ne smärre och hårlika, vanligen mörka till färgen. Småaxen äro hängande, hjertlikt egglika, släta, hvit- och mörkspräckliga, och merendels af 7-8 blommor hopsatta inom sitt 2-skaliga blomfoder. Skalen äro alla likformiga och skiftevis sittande, blott de inre något mindre och i toppen urnypta. Frökornet blir omsider något nedtryckt och är fastvext vid blomskalen. Roten är mångårig (andra säga tvårig), och gräset blommar vanligen i Maj och Juni. Rördt i detta tillstånd af minsta väderflägt, synas de små välformade axen liksom darrande, och detta förhållande har gifvit det vissa populära, fast icke vetenskapliga namn, t. ex. på franska *Tremble d'Amour*, och på danska *Kierligheds-gras.*

Att odla Darrgräset lönar icke mödan, i anseende till dess litenhet och ringa bladfullhet; men Landtmannen bör icke beklaga sig att äga det på betesmarken, der det utgör ett af de välsmakligare fodergräs för kreaturen och i synnerhet för får och hästar.

Enligt *Withering* skall man kunna med synglaset upptäcka hela gräsets figur i fröet om detta med varsamhet klyfves.

Tab. — gräset i naturlig storlek efter naturen. — a. häningshuset. — b. ståndarne med pistillerne. — c. ett inre blomskal. — d. ett yttre blomskal. — e. blomfoderskalen, alla förstorade.

---

a
b

ARUNDO STRICTA.

KÄRR-RÖR.

Blomvippan är rak och öppen. *Blomfoderskalen* hvassa. Ett rakt *Agnborst* sitter på ryggen af det yttre blomskalet, och af dess längd. *Luddet* är kortare än blomskalen.

Schrader Flor. Germ. 1. p. 215. Tab. 4 f. 5. — *Timm.* Mechlenb. Magaz. 2. p. 235. — *Ehrh.* Beitr. 6. p. 157. (Arundo neglecta).

Gräsen äro ibland de svårare föremålen i Örtriket att sins emellan åtskilja. Skillnaderne, ofta mindre betydlige, ehuru verklige, undfalla det mindre aktsamma ögat, men upptäckas dock temligen lätt vid en sorgfälligare granskning. Rörarterne, af hvilka redan några blifvit beskrifne (n:o 107. 114. 138.), äro icke få till antalet; men som deres specifika skiljemärken närma sig mycket till hvarandra, fordra de att nogare undersökas. Härom vittnar den arten som här under namn af Kärr-Rör *för första gången såsom Svensk* uppgifves. Den hör till de Rörslag som inom deras blomfoder hysa blott en blomma, och kommer *Grenröret* (A. Calamagrostis) närmast, ehuru, utan minsta tvifvel, derifrån fullkomligt skild.

Det vexer på sumpiga skogs-ängar, der vatten och kärrgrund finnas. Roten kryper och strået uppstiger till en half alns eller 3 qvarters höjd, merendels enkelt, fastän stundom deladt nedemot roten, rakt, något styft, samt trindt och slätt. Bladen äro mycket smala, men synas liksom trinda när kanterne af torrkan rulla sig tillsammans. Baljorna äro helt släta. Blomvippan står rak upp, 4-6 tum lång, icke utspridd, utan endast öppen då den blommar, med korta grenar som dela sig i smärre, hit och dit böjde. Hufvudfästet af vippan (rachis) är sträft under fingrarne. Efter blomningen falla grenarne tätt intill det samma. Blomfoder-skalen, dels brunröda dels grå till färgen, äro likstora och hvassa, utanpå sträfva, äfven som kölen och kanten hvilka under synglaset synas finsågade. Af blomskalen är det yttre mest så långt som de nyssnämde, klufvet i toppen, sträft utantill med några purpur strimmor, och ett rakt agnborst midtpå ryggen af skalets längd eller litet längre. Det inre skalet är hälften mindre, klufvet

och genomskinligt. Fruktämnet omfattas af tvenne små hvita fjäll, som vanligen kallas håningsgömmet. Håren, eller det till Rörslägtet hörande luddet, sitta vid basen af blomskalen, och äro kortare än det yttre af dem. Både den hopdragne formen af vippan, bruna färgen, vidfästningen af agnborstet på ryggen, ej i toppen af yttre blomskalet, och det kortare luddet, skilja detta tillräckligt från Grenröret.

Liksom detta, kan äfven Kärr-Röret tjena att öka det foder som skördas på sidländta ställen. Såsom mindre vekt än många andra grässlag, kan det väl icke kallas förträffligt, men är dock bättre än Starrhö, i synnerhet om det tidigare bergas.

Tab. — ett stånd af gräset efter naturen. — a. en blomma särskilt större gjord. — b. pistillen med håningsgömmet.

b
a
c
e
d
f

302.

CYNOGLOSSUM OFFICINALE.

Apteks Hundtunge-ört. *Munklöss. Prestlus.* På Finska: *Villi-ruoho.*

Stjelken är rak, med breda lansettlika och något hvitludna blad utan skaft, utom vid roten. *Ståndarne* kortare än blomkronan.

Linn. Fl. Su. p. 58. Cl. 5. Pentandria 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 84. Kl. 5. Femmänningar. 1:qvinn. — *Retz.* Fl. œcon. 1. s. 204. — Flor. Batav. 5. h. Ekonom. Dict. 4. Art. Cynoglossum. — *Murr.* App. Med. 2. p. 102. — *Woodville* Med. Bot. Suppl. p. 12. *Pharm.* Cynoglossæ Radix, Herba.

Flere vexter, icke mindre nära beslägtade med denna genom klassen i den Systematiska uppställningen, än genom en och samma naturliga örtflock, hafva för detta intagit sin plats i Svensk Botanik (n:o 72. 135. 177. 180). Med den sista af dessa har Hundtunge-slägtet den närmaste förvandtskapen; men utmärker sig derifrån och alla de öfriga genom sina platta frön som tillika äro nedtryckta och endast med inre kanten fästade vid det qvarsittande stiftet. Den här föreställde arten är en af de allmännaste, gemenligen i nejden af hus, omkring ödelagda boställen samt jemte vägar och stigar på landsbygden. Roten är vanligen tvårig, men uppskjuter någon gång sidskott ännu det 3:dje, ehuru lika sällan, som att vara blott annuel. Hon är morotlik till formen, tjockare än fingret och svart, fastän ini hvitaktig. Örtstammen blir alnshög och deröfver och ej så ofta grenig, men rund, luden och fullsatt med blad, som vid roten äro mycket bredare midtpå, och afsmalna mot basen, men de på stjelken, strödda, omfattande, lansettlika, nästan trubbiga, helbräddade och något vågiga samt å ömse sidor för känslan fint ludna. Blomklasarne slå ut i Juni, formera vippor i toppen och böja sig liksom rullade tillbaka. Hvar blomma har ett finhårigt blomfoder, och kronan; trattlik och tillsluten i mynningen af 5 kupiga fjäll eller håningsgömmen, visar en mindre behaglig brun eller mörkröd färg, som man någon gång sett hvit. Ståndarne med pistillen dölja sig under de nämda fjällen inom svalget; och frukten som sitter på blomfodret, hvilket i storlek mycket tillvuxit, utgöres af 4 sammantryckta nötter, som öfverallt äro med små hakar eller knullingar besatta.

Cynoglossum officinale.

Lydande till flocken af de så kallade *Sträfbladige* (Asperifoliæ), borde man väl ej misstänka en sådan för farliga egenskaper, men man har redan från forntiden tillegnat denna Hundtunge-örten en narkotisk kraft. Vextens och blommornas dunkla färg och en egen vedervärdig lukt, ungefär lik den af möss, som röjes särdeles mycket hos roten då den vexer på fuktigt ställe, tyckes göra dessa uppgifter rimliga, men man saknar nyare rön och bevis derpå. Man har berättat att bladen, misstagna för andra grönsaker, och efter kokning förtärda, ha gjort kräkningar och sömn och satt lifvet i fara. Äfven att de torkade bladen blandade med röktobak åstadkommit yrsel; men hängda färska på halsen, skulle ohyra kunna fördrifvas derigenom ur hufvudet, lika som möss och råttor ur huset, om deras kryphål dermed tilltäppas. Visst är, att Boskap, utom getter, rör vexten allsicke. I anledning häraf anses den såsom mindre välkommen granne nära hus och plantager, hvartill äfven frönas förtretliga natur att fastna vid kläder och fårens ull, mycket bidrager.

Man bör icke undra att en ört som denna, fästade fordomdags deras uppmärksamhet som utdelade Läkemedel. Saften af roten ingick i blandningar (Pill. de Cynaglossa Trall.) för hosta och blodflöden, och dekokt på ört och blad brukades för skrofler, äfven som ett af saften tillredt extrakt för rödsot. Andre hafva utropat afkok på färska bladen såsom verksamt bröstmedel *(Scopoli)*, och till utvertes nyttjande för ögon-inflammationer *(Gilibert)*, svullnader och elaka sår. Ehuru man nu åsidosatt bruket af dessa medel såsom mindre betydande ansedda, torde man billigtvis icke böra frändömma dem all kraft, som ett förståndigare behandlings-sätt säkrare kunde utveckla.

Tab. — öfre delen af vexten i naturlig storlek med ett rotblad (f) tecknade efter lefvande exempl. — a. en blomkrona öppnad för att visa vidfästningen af ståndarne och håningsfjällen. — b. en del af blomfodret med vidsittande pistill. — c. frukten mogen, sittande på det förstorade blomfodret. — d. en frönöt särskilt. — e. fröet för sig, i nat. storlek.

303
d
b
a
c
JWP del
CV.

ANGELICA Sylvestris.

Björn-Angelika. *Björnstut. Björnloka. Tjuton. Myrstut. Sqvättor. Strättor.* På Finska: *Karhun-putki. Ryti-putki.* På Lappska: *Achian-botsk.*

Bladen äro dubbelt parbladiga: ***Småbladen*** likformiga, bredt lansettlika, i brädden sågade.

Linn. Fl. Su. p. 90. Cl. 5. Pentandria. Digyn. — Fl. Lapp. p. 102. *Lilj.* Sv. Fl. s. 122. Kl. 5. Femmänningar. 2:qvinn. — *Retz.* Fl. œcon. n. s. 52. — *Rafn* Fl. 2. s. 268. — *Murr.* App. Med. 1. p. 254. *Pharm.* Angelicæ Sylvestris Radix.

Då en Umbellat-vext visar de små blomflockarne klotrunda samt deras svepen flerbladiga; alla blomstren fruktbara och kronorna likformiga; stiften tillbakaböjda och frukten oval med 3 upphöjda ränder på sidorna och breda vingar, så är det en art af det slägte hvartill Björn-Angelikan räknas. Det är en, till sin natur flerårig ört, temligen allmän (mest i Norrland) på sanka ängar och i skogskärr. Roten lång, tjock och tapplik, grenar sig ibland och blir utanpå brunaktig. Stjelken rund, ihålig, ledfull och strimmig uppvexer till en eller par alnars höjd, och bladen, som medelst stjelk fästas vid en stor nästan uppblåst balja, äro dubbelt parbladiga, samt deras småblad ovalt lansettlika med hvassa och jemna insågningar i kanten. I Juli börja Umbellerne framkomma på egna stänglar ur bladens baljor, och blifva stora, convexa och hvita. Ett allmänt svepe felas vanligen; deremot finnas alltid de enskilta bestå af flera (5-12) smala blad, som böja sig omsider tillbaka. De små Umbellerne få en klotrund form, sammansatte af oräkneliga och alla bördiga blommor med likstora, ovala och inböjda kronblad, och längre ståndare samt tvenne tillbakaböjda trubbiga stift. Den mognade frukten är oval, liksom 4-vingad, med 3 ränder å ömse sidor eller sammansatt af 2 frön, som ha hvardera en platt och en convex sida med hinnaktig kant.

Roten äger något kryddlikt och varmt på tungan i likhet med Apteks-Angelikan (A. archangelica) som vi hädanefter få anföra, men är likväl mycket svagare än den, och kan således icke utan i brist deraf komma i fråga. Emedlertid anses den af Allmogen i några Landskap, som ett förmånligt husmedel för moderpassion.

Angelica Sylvestris.

De skära roten i små bitar, hvaraf de taga ett par fingerborrar med brännvin. Bladen och stjelkarne äga hvarken smak eller lukt, men fröna äro skarpare, helst pulvret af dem strödt i hufvudet påstås äga lika verkan som Sabadillens *(Linné)*. Getter, kor och svin äta sjelfva örtståndet, som hästar äfven stundom göra. Björnarne, hvilka hämta en stor del af deras föda ur vextriket, söka också denna Angelika, som vi derföre tillagt namn deraf, till skillnad från den allmännast brukbara, den man likaså sett Björnen förtära *(Gadd)*. Med blommorna, som besökas gerna af bien, har man färgat ull, efter förut skedd betning med vismut. Den erhåller då en guldfärgad vigogne, som är både skön och äkta.

Tab. — delar af vexten i nat. storlek efter nat. — a. en blomma, förstorad. — b. fruktämnet under mognandet.

a
b
c
d

304.

PYROLA ROTUNDIFOLIA.

RUNDBLADIG PYROL. *Vintergrön.* På Finska: *Käen-kukka.*

Örtstammen är kort med helt runda blad. *Blomstjelken* med många blommor klasvis i toppen. *Hansträngarne* stiga uppåt, och *Stiftet* är nedböjdt.

Linn. Fl. Su. p. 138. Cl. 10. DECANDRIA. Monog. *Lilj.* Sv. Fl. s. 160. Kl. 7. TIOMÄNNINGAR. 1:qvinn. — *Swartz* i Vett. Ak. Handl. 1804. s. 261. *Murr.* App. Med. 2. p. 19. — *Pharm.* Pyrolæ Herba.

Att äfven den mindre bördiga och torra marken, skuggad af ålderstigna skogsträd, skulle i Norden skänka behagliga känslor åt synen och lukten, fingo Pyrolerne deras bestämmelse der tillsammans med det spridda Lingon- och Blåbärs-riset. Grönskan af deras blad trotsar vinterkölden, och blomspirorna täfla med Hyacintens på den mera städade blomsterlisten. Två täcka arter hafva redan prydt de föregående numror (27. 176.), der slägtets kännetecken äfven förekomma och den naturliga flock till hvilken de höra. Den rundbladiga Pyrolen efterger dem icke i prydlighet, utan nästan öfverträffar dem, en verklig ögonfägnad, så mycket mer som hon ofta träffas ymnigt i de magraste skogsbackar, särdeles på bergaktiga trakter. Från roten som är krypande och ofta ganska lång, uppstiga en och ibland flera korta, kantiga örtstammar, besatte med skiftevis fästade blad, hvilka långstjelkade äro nästan helt runda, knappt märkligt sågtandade, styfva, släta, med en lysande mörk grönska. En qvarters lång, rak blomstjelk fortsätter örtstammen i Juli och bär i toppen en upprät klase med många kortstjelkade blommor som luta något, med vidöppna, snöhvita kronblad. Hansträngarne uppstiga, liksom böjde uppåt med knapparne, hvilka äro hängande, och i stället för horn hafva tvenne rörlika öppningar vid basen för frömjölet. Stiftet, längre än ståndarne, är deremot nedböjdt, men kröker sig tillbaka med öfra delen och märket omärkligt tjockare, är försedt med 5 knölar. I Sept. mognar fröhuset, blir klotrundt med 5 djupa fåror, och delas ini i lika många rum som på hvar sitt eget fäste äga en stor mängd fina frön sittande.

PYROLA ROTUNDIFOLIA.

Angenäme till utseendet, sprida äfven dessa blommor en söt, behaglig lukt; men detta är den enda fördel som nu för tiden hämtas af örten, hvilken liksom flera andra flytt från Apoteken. Emedlertid röja bladen en lindrig beska, och infusion på dem svartnar med jernvitriol. Gamla Läkareböcker hafva varit frikostige på beröm af denna Pyrol-art, åt hvilken de enhälligt tilldelte egenskaper, ännu godkände som det säges på Island, att i dekokt stilla diarréer och blodflöd, samt utvertes brukad, bota fistlar och sår, och mycket mer af ännu mindre trovärdighet. Ibland de bekanta *Vulneraires de Suisse* är också denna vexten en beståndsdel. Boskapen rör sällan mer än blomstjelkarne, men getterne försmå äfven icke bladen. — Det skulle väl förtjena att införa Pyrol-arterne bland andra blomster i trägården, om deras skötsel icke vore så kinkig. Utom skugga fordra de en lös jord af multnadt löf, och framför allt tåla icke rötterne att blottas vid omplanteringen.

Tab. — hela örten efter naturen. — a. blommans inre delar sedan blombladen äro borttagna. — b. en ståndare. — c. pistillens ända med märket. — d. pistillen sittande vid blomfodret. Alla större gjorde.

305.

J.W.P. del. et sculp.

305.

SANGUISORBA OFFICINALIS.

APTEKS-SANGVISORB. *Blodtupper. Welsk Pimpinell.*

Bladen äro uddepennedelta, samt småbladen aflånga, hjertlika. *Blommorna* sitta tillsammans i eggrunda ax.

Linn. Fl. Su. p. 48. Cl. 4. TETRANDRIA. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 63. Kl. 4. FYRMÄNNINGAR. 1:qvinn. *Linn.* Gottl. Resa. s. 232. *Retz.* Fl. œcon. 2. s. 651. *Murr.* App. Med. 1. p. 190. *Pharm.* Pimpinellæ Italicæ Radix.

Denna vextens stora likhet med ett annat af Sambyggarnes klass (Poterium Sanguisorba), har gifvit anledning till flera misstag, hvilka liksom många andra blifvit troget förnyade och afskrifna. v. LINNÉ förde dem båda under samma obestämda örtflock (Miscellaneæ) tillhopa; men fann ej den naturliga harftråden, som *Jussieu* sedermera gifvit oss. ApteksSangvisorben tillhör ett tvåkönadt slägte, hvars blommor äga endast 4 ståndare, hvilka, liksom hos *Poterium*, sitta inom ett 4-delt blomfoder, eller, om man så behagar, blomkronan, hvars undre del innesluter fruktämnet. Stjelken vexer ofta alnshög, upprätt, och något grenig, besatt med många blad, särdeles vid roten. De äro uddepennedelta, med hjertlikt aflånga, hvasst naggade och släta småblad. I Juni och Juli visa sig blommorna i toppen af stjelken, förenade i eggrunda mörkröda ax, i hvilka de öfversta blommorna först utspricka. Desse äro, hvar och en, vid basen omgifna af 2, 3, 4 aflånga, hvassa och finhåriga fjäll, som vi likväl icke anse såsom blomfoder, hvilket egentligen sitter ofvanföre fruktämnet och liksom hos Törnrosorna omger det samma, samt, upptill trängre, delar sig der i 4 ovala, purpur-röda flikar lika blomblad, inom hvilka, igenom en hopdragen trång och svälld mynning genomsläppes ett stift något kortare än de omkring samma mynning sittande hansträngarne, som äro platta och bära hvardera en gul tvillingsknapp. Honans märke är stort och liksom en pensel deladt. Frukten utgöres af ett enda aflångt frö, inneslutit i det upp och ned vändt ovala, fyrkantiga och hårdnade blomfodret, som utmärkes af 4 små hörn och lika många upphöjda ränder. Häraf synes att slägtets karakter har hittills varit misskänd; ty 1. finnes ingen hjulformig blomkrona eller verkliga blomblad, utan de fyra färgade flikarne komma omedelbart från fruktämnets beklädning. 2. Kunna de underst sittande fjällen icke anses för annat än blomfjäll (bracteæ). 3. Är fruktämnet icke sittande under blomman annorlunda än hos rosorna, utan är inneslutit af blomfodret. 4. Är pistillen ensam, icke 2, och märket säkert pensellikt; och

SANGUISORBA OFFICINALIS.

5. frukten ingen 2-rummig kapsel, utan som den ofvanföre beskrifves. Med ett ord: slägtet bör stå i systemet (bland de så kallade flores incompleti inferi i 4:de klassen) jemte *Acæna* och *Ancistrum* och räknas till den naturliga örtflocken, som *Jussieu* kallar *Rosaceæ*. Vi anse dessa nu först gjorda anmärkningar vara för örtkännaren nog vigtiga, för att icke här förbigås.

Denna vext är icke af de allmännare Svenska, och har hittills endast blifvit funnen på Gottland i socknarne Alskog och Östergarn, der örtens behof af en kalkartad och tillika något sidländt jordmån befordrar dess frodighet. Om den eljest kan räknas ibland trägårdsvexter våga vi icke försäkra. Möjligtvis har Trägårds-Pimpinellen (Poterium) blifvit dermed förblandad, liksom man i England ger båda namn af *Burnet*, ett der mycket omtaladt mjölkökande foderslag. Derunder förstås likväl egentligen den sednare, hvilken använd i kofoder tros öka ostämnet i mjölken, hvilket också bär samma namn. Till odling tyckes vår Gottländska icke passa, såsom styfvare på stjelken. Emedlertid säges den ätas begärligt af hornboskapen. Derjemte synes bladens sammandragande smak (utom vextens likhet) erbjuda samma nytta som Trägårds-Pimpinellen, om eljest denna kan sägas i sjelfva verket äga någon, som man fordom föregifvit, t. ex. i blodflöden af alla slag, Dysenteri, sten och grus, och i sjelfva den förfärliga vattenskräcken efter bettet af rasande djur. Dessa dygder äro nu bortglömde, och bruket att blanda de spädare bladen till sallat om sommaren är endast öfrigt. De af Blodtupperne kunna utan tvifvel för samma ändamål samlas. Roten af vexten, känd fordom på Apoteken under namn af den Italienska Pimpinellens, kan äfven sättas på den långa listan af garfningsmedel. *Dambourney* påstår, att ylle betadt i vismutupplösning, får muskus färg, då det länge kokas med en stark soppa på örten.

Tab. — vexten i nat. storlek efter naturen tecknad af Utgifvaren, på Gottland. — a. en blomma med blomfjällen under blomfodret ofvantill 4-bladigt. — † ett af bladen. — b. en ståndare framtill. — c. samma baktill sedd. — d. pistillen med dess inom blomfodrets botten inneslutna fruktämne samt pensellika märke. — e. frukten eller det hårdnade blomfodret som innesluter fröet. — f. detsamma tvert afskuret. — g. fröets skapnad. Alla de små figgmer och mindre förstorade.

a. b.

J.W.P. del. et sculp.

306.

ASPLENIUM RUTA MURARIA.

MUR-RUTA. *Murlånke. Mjeltört.*

Stambladen äro greniga, med vigglika, rundade och naggade småblad.

Linn. Fl. Su. p. 373. Cl. 24. CRYPTOGAM. Filices. *Lilj.* Sv. Fl. s. 389. *Swarts* Synops. Filic. p. 85. — v. *Gleichen* Neueste aus d. R. d. Pfl. t. 24. f. — 3. Flor. Batava. 10. Heft. — *Murr.* App. Med. 5. p. 482. *Pharm.* Rutæ Murariæ Herba.

Ormbunke-Familjens vexter hafva något eget i deras utseende, lätt kändt från alla andra, samt icke mindre åtskilde i sammansättningen af deras delar än i sättet af sjelfva fröredningen. I andra delen af detta Verk och n:o 131 är redan en art af detta slägte föreställd jemte de hufvudmärken som skilja det från dess samslägtingar. Mur-Rutan är en mera sällsam Ormbunke ibland dem som upptagas i Svenska Flora. Hon träffas likväl i klyftorna af bergen som omgifva hufvudstaden, men ymnigare på Gottland vid Torsborgen, äfven som på de gamla murarne af Borkholms Slott på Öland. Också finnes den i Skåne och i skärgården af Bohuslän.

Hela vexten blir blott några tum hög, och uppskjuter från en gemensam rottorfva många stamblad, som dela sig ofvantill liksom i flera grenar försedda med enkla eller 3-delta småblad till formen vigglika, upptill rundade, ibland inskurna, men alltid fint naggade. Deras färg är gemenligen mörkgrön. Midtpå sommaren visa sig fröredningslinierne strödde paralelt på den blekare baksidan af bladen, merendels så långa som de, och täckas med en ljus hinna som öppnar sig på inre sidan mot medlersta nerven.

Fordom räknades Mur-Rutan ibland de så kallade *Capillares*, och ansågs liksom de förmånlig i bröstkrämpor. *Chomel* påstår sig genom té på örten med tillägg af socker hafva botat sår i lungan uppkomna efter förut timadt håll och sting. Men föga är att vänta från ett nästan obetydligt medel, om ej krafter, ålder och milda vätskor göra det mesta till kuren.

Tab. — vexten tecknad efter naturen. — a. ett af småbladen, förstoradt sedt på dess bakre sida med sina fröredningslinier. — b. en kapsel, under synglaset betraktad.

---

a
b
c
d
e
f
g

RHAMNUS CATHARCTICUS.

GETAPPEL. *Vigeltorn. Verrentorn. Valbjörk. Valborg. Getbark.* På Norrska: *Trädet vid hvilket fan fädde geten.* På Finska: *Marjan-Puu. Mustarastaan. — Marja-Puu.*

Trädstammen är rak och dess *qvistar* slutas med tagg i ändan. ***Bladen*** äro eggrunda, i brädden sågade. ***Blommorna*** fyrkluſna (tvåbyggare och månggifte).

Linn. Fl. Su. p. 71. Cl. 5. PENTANDRIA. 1 gyn. — *Lilj.* Sv. Fl. s. 98. Kl. 5. FEMMÄNNINGAR. 1:qvinn. — *Retz.* Fl. œcon. 2. s. 591. — *Linn.* Öländska o. Gottl. resa 59. 175. 209. — Ekonom. dict. 4. s. 10. — *Gleditsch* Forst-Wissensch. 2 B. s. 218. — *Murr.* App. Med. 4. p. 1. — *Pharm.* Rhamni Cathart. s. Spinæ Cervinæ, Baccæ, Cortex.

Bland Örtslägterne af den nat. ordningen Buskvexter (Dumosæ) utmärker sig detta hvartill Getappeln räknas, genom sitt bägare-lika blomfoder och 5 små kronblad liksom fjäll fästade midtemot ståndarne, och en ofvanför blomfodret sittande bärfrukt med tre rum. Redan tillförene (n:o 109) är en annan väl känd art af samma slägte upptagen. Den närvarande, temligen allmän på högländta buskbevexta backar i Upland, Vestergötland, Bohuslän och Skåne samt på Gottland och Öland, utgör en manshög rak buske med skiftevis sittande styfva grenar, som oftast sluta sig med en mer och mindre lång tagglik spets i ändarne. Stundom utskjuta de undre grenarne mot hvarannan korsvis, som i Tyskland gifvit anledning att kalla busken *Creuzdorn.* Bladen sitta i knippen förenade, af oval form, nästan som vildappelns, mycket ådriga och sågade i kanterne. De yngre äro ofta finluſna. Från hvar knopp utkomma blommorna i Juni, flera, tillsammans med bladen, och försedda med korta stjelkar. De äro gulgröna till färgen och blott 4delta, med 4 ståndare och märket kluſvit i 4 delar. Vanligast finnas särskilte buskar liksom endast med hanblommor och andra med fullkomligare honor; likväl förekomma de, fastän mera sällan, äfven tvåkönade. De mognade bären bli stora som små ärter med en liten upphöjd punkt i ändan, svartna omsider och hysa gemenligen 4 trekantiga frön. På Olleberg i Vestergötland träffas en afart af Getappeln, knappt qvarters hög och som derjemte är mycket krypande: En märkvärdig olikhet, men som troligen beror af stället der den vexer.

Det är en ibland de nyttigaste buskar som i vårt klimat finnas. Särskilta ämnen deraf hafva länge ägt en välkänd nytta både i medicinen och flera delar af hushållningen. På apteken äro bären och barken införde. Af de förre, fyllde med ett mörkgrönt inmäte af mindre angenäm luk och besk vämjaktig smak, beredes en sirap med socker, som är lindrigt afförande. Denna egenskap hos

Rhamnus catharcticus.

bären påstås äfven visa sig efter förtärandet af kôttet på sådane fåglar som nyligen slukat dem. Flere läkare, och ibland dem sjelfva *Boerhave*, hafva föreslagit bruket af den ur bären pressade saften till ett uns för samma ändamål; andre dekokt på dem, äfvensom pulvret af de rostade bären. Numera har man endast bibehållit bruket af sirapen, som säges mycket verksam såsom afföringsmedel hos vattensiktige tagen till en eller par matskedar *(Boerhave)*: ehuru icke gagnelig i svårare händelser, hvilket också *Sydenham* erkänner. Som den lätt gör ref, bör den icke, som någon gång händt, ges åt barn till beckets drifvande. Den medlersta barken i afkok använd, verkar på samma sätt som den af fläder, på stolgången, men gör tillika lätt kräkning. Utvertes brukad till badning, berömmes den för utslag, men invertes medel böra likväl tillika icke uraktlåtas.

I Technologien är bruket af begge desse, neml. bärsaften och barken icke mindre utmärkt. Af den förra beredes det för målare och tecknare bekanta gröna färgämnet *Saftgrön* (Verd de Vessie). Härtill tagas de mest mognade bären, hvilkas saft utpressad och blandad med något upplöst alun, fylles i en blåsa som hänges på varmt ställe, då saften tjocknar och intorkas; men bör derefter å nyo upplösas i vatten, silas och afdunstas. Andra tillredningssätt omtalar Hr. Prof. *Retzius*. Af bären på en annan och utländsk art (Rh. infectorius L.), kallade i Frankrike *Graines d'Avignon*, tillverkas också gul färg (Stile de Graine), hvartill man i Holland funnit bären af Getappeln lika så tjenliga. Man har anmärkt att saftens färg är olika: Saffransgul i de gröna bären, men blir nästan mörkröd i de fullmognade, och kan brukas till färgande af skinn, kort m. m. På landet, såsom på Öland och Gottland, är barken väl bekant som färgmedel både till gult och rödt, och det så väl torr som färsk. Likväl bör den yttre barken, hvilken är trådig som getragg, borttagas. Den inre kokas först något i svag lut och frånskiljes, hvarefter litet grön vitriol upplöses i spadet och tyget lägges i heta soppan under följande natten. Om solen skiner morgonen derpå, upptages det då och utbredes jemt; hvarom icke bör det qvarligga i soppan så länge, ty i solen får det först sin färg som blir brun och äkta. Trä-ämnet eller veden är anyändbar för Snickare och Svarfvare. Hårdt, gulaktigt med mörkare kärna är det dugligt till inläggningar m. m. och tar en skön glans. Ändtligen är ingen buske bättre passande till häck och stängsel, ty den är oöm, planteras utan svårighet, kan agas och gör nytta. Sedan man sönderkramat bären, sås de med frön i rader på säng, der de uppvuxne qvarblifva 2-3 år och sedan utplanteras.

Tab. — En blommande gren efter naturen. — a. en hanblomma. — b. densamma, ännu större gjord, sönderdelad för att visa blombladets och ståndarens vidfästning samt ämnet till pistillen i botten. — c. en honblomma. — d. densamma öppnad, med sitt fyrdelta stift och ofruktbara ståndare. — e. ett omoget bär ituskuret. — f. detsamma moget. — g. ett frö.

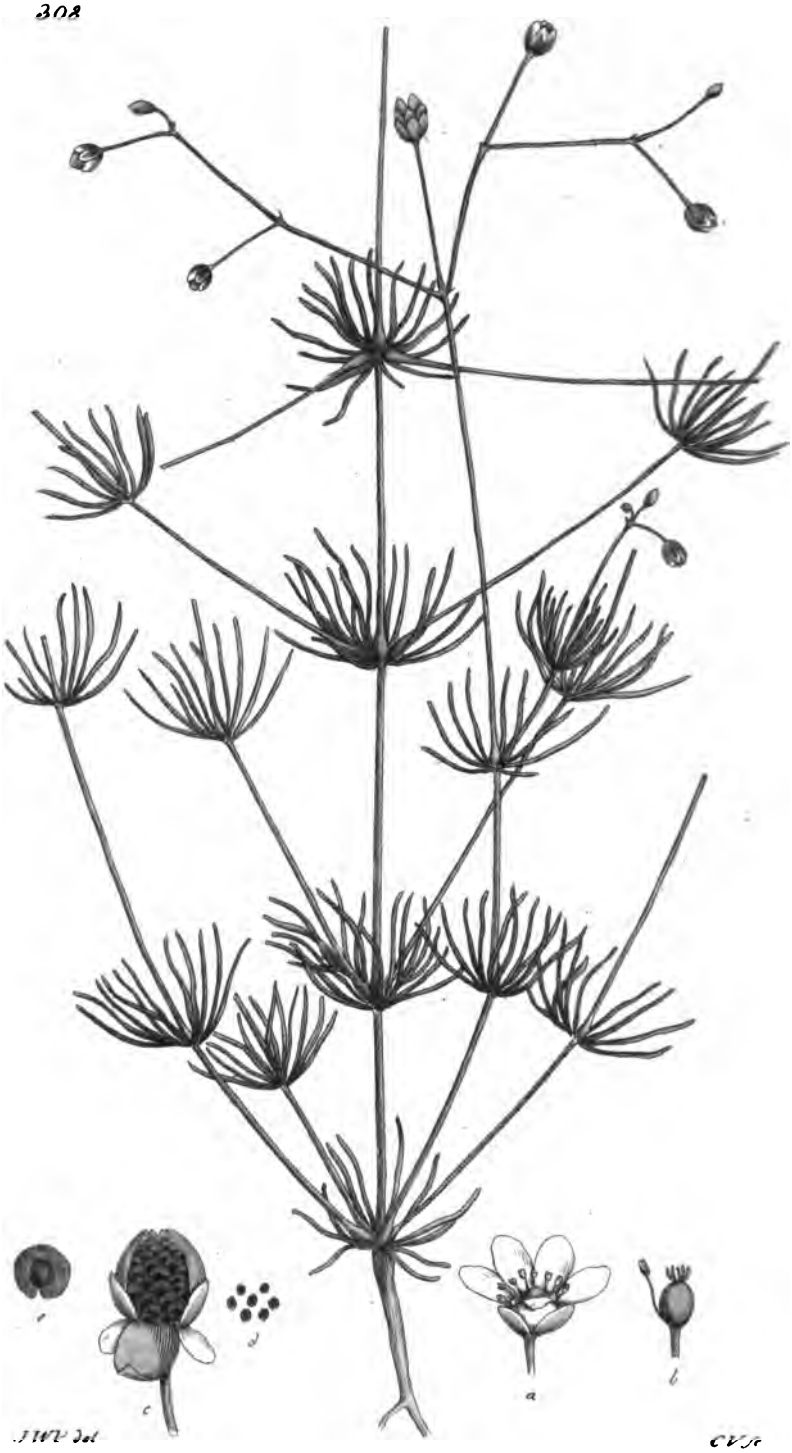

308.

SPERGULA ARVENSIS.

Åker-Spergel. *Fryle. Skorf. Nägda. Spurry.*
På F. *Tähti-Ruoho.*

Bladen, **som sitta i krans omkring stjelken, äro jembreda, nästan trinda; de fruktbärande** ***blomskaften*** **tillbaka-böjda, och** ***fröna*** **njurlika samt med kant omgifna.**

Linn. Fl. Su. p. 159. Cl. 10. Decandria. 5 gyn. — *Lilj.* Sv. Fl. e. 286. kl. 7. Tremänningar 5:qvinn. — *Retz.* fl. œc. 2. s. 697. — *Raft* Danm. og Holst. Fl. 2. s. 799. — *Ehrh.* œc. pfl. hist. 6. s. 273. — *Theer* i Bergens Anleit. zur Viehaucht s. 177.

Till de såkallade *Neglike-lika* vexter (Caryophylleæ) hör, jemte många flera, såsom Neglikor, Sandörten, Narfven, Serasten m. fl., äfven detta slägte, hvilket från Samslägtingarne urskiljes medelst sitt 5bladiga blomfoder, 5 hela kronblad, merendels 5 stift och 5skaligt fröhus med ett rum. Denna Spergelart kan kallas ett ibland de egentliga ogräsen som i synnerhet öfverflödar på sandiga åkerfält, särdeles der råg och bohvete och någon gång lin odlas. Den är annuel med tapplik och trådig rot, hvarifrån flera örtstjelkar uppstiga, som vexa upprätte från 1-2 qvarter höga och grena sig. De äro trinda, ledfulla, mot ändan finhåriga, klibbiga och flerdelta. Bladen sitta kransvis kring stjelken helt smala, nästan trinda och trubbiga. I toppen af stjelken danas en spridd blomvippa med tvådelta grenar, hvaraf de yttersta slutas med en blomma, och efter blomningen böja sig liksom brutna tillbaka. Blomfodrets blad äro finhåriga. Kronbladen ovala och hvita: Ståndarne 10, någon gång blott 5 och stiftens antal äfven 5. Fröhuset vexer omsider ut öfver blomfodret och fullmoget delar sig i 5 skal, inom hvilka fröna ligga kring ett gemensamt fäste fjällvis på hvarandra, till skapnaden njurlika, upphöjda och skroffliga, men omgifne med en jemn hinnaktig kant. Vexten blommar i Juli och Aug. och fröar sig ganska hastigt och mycket i anseende till mängden af fröna.

Det har varit redan länge som man kändt Åker-Spergeln som fodervext, ända från början af 1600:talet. Den odlades då i Westphalen, Brabant, Flandern och Holland; blef sedan bekant i Böhmen, Schlesien, Sachsen och andra Tyska orter, då man midt i det sist förflutna århundradet började utbasuna nyttan af densamma, men som icke svarade mot deras förmodan hvilka anställde försöken, och man åsidasatte omsider alldeles odlingen af en vext som icke befanns fördelaktig. Emedlertid hafva likväl några af de sednaste författare af Åkerbruks Skrifter lemnat den så mycket värde, att icke alldeles böra uraktlåtas.

Spergula arvensis.

På trakter der grunden är sandig, men icke på bördigare åkerjord, må Åker-Spergeln väl användas. På det sistnämda stället bör han visst icke uttränga säden, ty han betalar icke platsen: den som gjort sig derpå räkning, säger *Thaer*, finner sig alltid mycket bedragen; men på sandfältet äfven på lerjord, der mera säkert gifvande vexter icke kunna odlas, bör Åker-Spergeln utsås, för att, i synnerhet grön, lemna ett godt och begärligt foder för kor och får, som ökar och ger god mjölk, bidrar till bättre smör, och kan äfven, oaktadt gräsets saftfullhet, temligen lätt torkas och som hö af boskapen förtäras.

Något gödning fordras likväl om gräset skall vinna vext, som eljest håller sig mycket lågt. Utrikes förekommer en afart, som *Thaer* säger kallas *Kollinka*, denna skall vexa mer än alnshög. I Sverige har den icke lyckats, troligen tarfvar den ett blidare klimat och längre somrar. I England och Flandern sås den om hösten till vårfoder, hvilket den kallare vintern och långsamma vintern hos oss förbjuder. Bättre jordmån utsuges också mycket af Åker-Spergeln, och inkommen på åkerfälten gör den ett verkligt ogagn. Om man deremot äger en tjenlig passande plats för att så den, uppköres stället, ehuru ej särdeles djupt, emedan rötterne icke tränga långt ned. Omkring 1 Lispund frö säges tillräckligt för ett tunnland. Det nedmyllas endast grundt. På trädesåker eller i stubben kan det äfven utsås, då vexten icke tager bort hvarken tid eller rum för annan säd, i händelse man vill använda den till bete, som bör ske innan den får mogna frö, emedan dessa återlemnas af kreaturen med gödseln, utan att ha förlorat groningskraften och sjelfsår sig som ledsamt ogräs ibland det följande årets säd. Som det ger ymnigt frö, kan man lätt sända det, och uppvexa temligen hastigt, så att gräset äfven efter 6 veckor kan begagnas eller afslås, hvilket på sydligare orter kan ske två gånger. Fröna ätas af höns och andra fåglar, och man påstår, att de också kunna malas till mjöl såsom oskadligt brödämne, eller blandas till andra mjölsorter, för att öka mängden af dem.

Tab. — Vexten i nat. storlek efter vildt exemplar. — a. en blomma öppnad för att visa dess delar. — b. pistillen med en vidsittande ståndare. — c. ett fröhus, öppnadt; (förstorade figg.) — d. fröna i naturlig storlek. — e. ett sådant, större gjordt.

POLEMONIUM CÆRULEUM.

TRÄGÅRDS-POLEMÓN. *Kosjuss. Grekisk Valerian. Jacobs Stege.* (eft. Eng.)

***Örtstjelken* är rak. *Bladen* parbladiga. *Blompipen* kortare än Blomfodret.**

Linn. Fl. Su. p. 65. Cl. 5. PENTANDR. 1:gyn, — Fl. Lapp. p. 86. — *Lilj.* Sv. Fl. s. 92. Kl. 5 FEMMÄNNINGAR. 1:qvinn.

Detta är en af de vexter, som naturen synes hafva gifvit förmåga att trifvas lika väl under de från hvarandra, mest aflägsna polhöjder — allt ifrån Kengis, på gränsen af den eviga snön, till Greklands mildare trakter. Äfven hos oss är hon icke blott Lappländare, man har också funnit henne i Medelpad, Jemtland, Österbotten och Karelen, och ännu mer — hon har blifvit upphöjd till rangen af en bland de perenna vexterna på blomster rabatterna i våra trägårdar. Samma naturliga örtflock som innefattar Klock-örtslägtet har likaså anspråk på denna, hvars hufvudmärke består i en 5 delt blomkrona tillsluten i botten af 5 fjäll, vid hvilka ståndarne äro fästade. Märket är tredelt och fröhuset äfven så, hvilket dessutom sitter inom blomman, och ej under dem som hos Klockorna.

Hela vexten är glatt och slät. En icke sällan alnshög örtstjelk uppvexer från den mångåriga och trådiga roten, ibland enkel, ibland vipplikt delad, besatt med pennedelta blad, hvilkas småblad sitta i stort antal parvis med ett udda, alla ovalt lansettlika och helbräddade. I toppen förenas blommorna i en sammansatt qvast. De äro midt emellan klocklika och hjullika, emedan pipen är ganska kort, och mynningen mycket hopdragen, men brämets flikar djupt inskurne. Ståndarne och pistillen böja sig nedåt och den sistnämde är derjemte längre. De visa sig redan i Juni, merendels högblå till färgen, men träffas stundom hvita. Bittida på hösten mogna de ymniga frönа, då fröhuset öppnar sig i toppen och vexten lätt sjelfsår sig. Mängden af blommorna, deras storlek och färg har, utom bladens mindre vanliga utseende, lemnat den rum bland Trägårdsblomsterna, likväl endast för ögat, ty den äger nästan allsingen lukt. Men så mycket smakligare lär vexten finnas för kreaturen, ty man har anmärkt, att kor och får kunna knappt förtära något med mera begärlighet. Deremot skola hästar lemna den orörd. *(Rafn).*

Tab. — öfre delen af vexten efter naturen. — a. blomkronan skild från — b. blomfodret, hvari pistillen qvarsitter. — c. ett moget fröhus. — d. ett sådant tvert afskurit för att visa de inre 3 rummen. — e. ett frö. — f. ett dylikt större gjordt.

310.
d
g
f
c
e
a
b

310.

COMARUM PALUSTRE.

KOMAR. *Kråk-klöfver. Kråkfötter. Mjölkpungar. Hummeltuppor. Kallgräs.*

Örtstammen är mot roten nedliggande; i toppen mångblommig. *Bladen* parbladiga och i bräden sågade. *Frukten* smultronlik, qvarsittande.

Linn. Fl. Su. p. 180. Cl. 12. ICOSANDRIA. Polygynia. — *Lilj.* Sv. Fl. s. 207. Kl. 8. TJUGEMÄNNINGAR. Mångqvinn. — *Retz.* Fl. œcon. 1. s. 180. — Ekonom. Dict. 4. s. 430.

Af samma vextfamilj som Potentiller och Smultron, förenar denna dessa slägters hufvud kännemärken genom sitt 10:delta Blomfoder sittande under blomman, sina 5, fastän särdeles små, kronblad, och genom fröfästet, i hvars förhållande egentliga åtskillnaden består, ty det är svampaktigt, luddigt och blir qvarsittande utan att affalla, som merendels händer hos de förra. På ängar, som någon tid om året äro öfversvämmade, kring kärr, äfven på tufvorna i dem, väljer Komarn sitt förnämsta tillhåll. Med sin mångåriga rot kryper den ofta vidt omkring i dyn, derifrån stjelkarne, först liggande, höja sig qvarterslånga, trinda och besatte med långskaftade blad, af hvilka de nedersta äro störst och parbladige, bestående af två par och ett udda, liksom femdelta. Småbladen äro aflånga, i kanten sågade och inunder grågröna; likväl finnas de äfven någon gång på begge sidor finludna. Många blommor sitta i toppen tillsammans på egna stjelkar, mörkt purpurröda af så väl de olika stora Blomfodersflikarne som Kronbladen, hvilka äro knappt hälften så långa som de. I Juni slå blommorna ut, då ståndarne lysa nästan svarta. Frukten är sjelfva fröfästet som utvexer, blir stort och af ett smultrons skapnad, mjukt, merendels finhårigt och bär fröna strödda i dess mjuka massa som hos smultronen, ehuru icke lika saftig. Den blir dessutom alltid qvarsittande vid blomfodret och torkar. Örten är icke särdeles begärlig för kreaturen. Boskapen plär emedlertid stundom afbeta den, men hästar icke. Den äger garfämne, och skulle i detta afseende kunna begagnas enligt *Gleditsch's* uppgift. Samme Författare berättar äfven, att Landsfolket i MarkBrandenburg använder dekokten på roten som ett medel för gulsot. Samma del af vexten skall äfven i Finland brukas till färgning af rödt på ylle.

Tab. — vexten i nat. storlek efter lefvande exempl. — a. ett blomkronblad. — b. en af pistillerne. — c. en ståndare sedd på baksidan. — d. frukten i nat. storlek. — e. densamma ituskuren. — f. ett frö. — g. detsamma större gjordt.

311.

J.W.P. del. et sc.

311.

PYROLA MEDIA.

Klockblommig Pyrol.

Örtstammen är kort. *Bladen* runda med mycket kort spets. *Blomstjelken* vriden, bärande en flerblommig klase i toppen. *Blomkronan* till hälften sluten. *Hanströngarne* äro räta och stiftet föga nedböjdt.

Swartz i Vett. Ak. Handl. 1804. s. 257. t. 7. — *Flor. dan.* tab. 110. — Cl. 10. Decandria. Monogyn.

Vexter, hvilkas egenskaper äro mindre betydande eller alldeles obekante, äro väl ej märkvärdige för dem som blott söka nyttan, men de hafva ofta ett slags anspråk att närmare kännas till sina yttre delar, i synnerhet då dessa föremål kunna anses nya för dem som odla kännedomen af örterna. Af sådan natur är denne Pyrol-art, hvilken, snarlik en nyss föregående (n:o 304), utan tvifvel mer än en gång blifvit derföre misstagen. Den förekommer emedlertid sällsammare, fastän vi funnit den icke så sparsamt vexande i parken nära Carlbergs Slott vid Stockholm, lika bördig på flera hörande till detta täcka örtslägte. Bladen äro ungefär af samma runda form som på den rundbladiga, men äga derjemte en mycket kort och trubbig spets, samt tydligare hvassa fastän fina tänder i kanten. Blomstängeln är nästan något tjockare och alltid vriden. Blommorna 6—12 formera en lång, rak klase i toppen. De kupiga kronbladen sluta blomman mer än till hälften, och äga utanpå en märkbar rodnad eller liffärg. Men hvad som ännu vidare skiljer den från den förra, äro de icke uppåt böjde, utan kring fruktämnet rätt stående hantrådarne, hvilkas knappars öppning vid basen är vidöppen och ej pipig. Stiftet är ock märkligt tjockare och ej så mycket nedböjdt. Märkets knölar äro äfven mer utstående; med ett ord hela vexten är liksom midt emellan den rundbladiga och den mindre Pyroln (Pyrola minor), men onekligen skild ifrån båda.

Blommorna lukta angenämt, som ger dem således ett slags värde, hvilket de, på samma sätt som sjelfva örten i anseende till dess likhet, förmodligen äga gemensamt med den rundbladiga Pyrolan, om man icke frändömmer den all verkan såsom medicinal vext.

Tab. — ett stånd i nat. storlek efter lefvande exempl. — a. fröredningsdelarne ell. ståndarnes läge omkring — b. pistillen. — c. en ståndare. — d. fröhuset, större än i naturen, på tveren skuret, som föreställer dess 5 rum med fröfästet i hvardera. — e. ett frö förstoradt.

---

b
a
J.W.P. del. et sc.

312.

ARUNDO CALAMAGROSTIS.

GRENRÖR.

Blomvippan **är slak och utspridd.** ***Blomfoderskalen*** **hvassa. Ett mycket kort** ***Agnborst*** **sitter i toppen af yttre Blomskalet.** ***Luddet*** **är längre än Blomskalen.**

Linn. Fl. Su. p. 37. ? Cl. 3. TRIANDRIA 1:gyn. — *Lilj.* Sv. Fl. s. 38. Kl. 3. TREMÄNNINGAR. 1:qvinn. — *Retz.* Fl. æcon. 1. s. 74. — *Schrad.* Fl. Germ. 1. p. 214. t. 4. f. 4. — *Willd.* Spec. pl. 1. p. 456. — *Roth.* Fl. Germ. 2. 1. p. 90. (Calamagrostis lanceolata.)

Vid det kort tillförene (n:o 301) föreställda *Kärr-Röret,* anmärktes dess nära öfverensstämmelse med denna art, som förekommer ännu ymnigare på lågländta ängar, äfvensom nära åbrädden af floder, i synnerhet der de äro mindre utsatte för stormiga vindar. I anseende till rot, strå och blad äro de föga skiljaktige, men blomvippan ofta qvarterslång; först rak och något sluten, dock mindre än på Kärr-Röret under blomningen, men blir efter densamma utspridd och slak samt i toppen något lutande. Dess grenar äro långa, veka, hit och dit böjda samt sträfva för fingerna och det beväpnade ögat. Blomfoderskalen äro än mörka, än purpurfärgade, som gör hela vippan glänsande. Ibland äro de likväl nästan gröna. De synas hvassare och större än på Kärr-Röret, sträfva på kölen och nerverne, hvaraf det inre skalet har trenne. Blomskalen äro mindre, och det ytterst sittande har 4 nerver; tvåklufvet i toppen, med ett agnborst, sittande, ej på ryggen, utan emellan klyfningen af skalet, slätt nedtill, men sträft mot ändan, samt knappt längre än en sjettedel af hela skalet. Håren nedomkring basen äro der förenade, talrika, och längre än blomskalen, likväl kortare än blomfodrets, och blifva efter blomningen mycket utspärrande.

Vi anföra äfven denna Rör-art, mindre för dess förtjenst såsom foderslag, än för att fullkomna historien om Svenska gräsen, som redan till större delen blifvit i de föregående häften inrymda. Ehuru det är icke saftigt, är det likväl icke mycket hårdt, och må derföre, såsom stundom ymnigt, bidraga till ökandet af höslåttern på sidländtare ängar.

Tab. — delar af gräset i nat. storlek. — a. en hel blomma med yttre och inre skalen. — b. blomskalen med agnborstet vid ändan af det yttre. Begge förstorade.

313.
b
c
a
J.W.P. del. et sc.

313.

ROSA VILLOSA.

ÄPPLE- NYPON-BUSKE.

Trädstammen och *Bladstjelkarne* äro rättaggige. *Bladen* aflånga, mjukt ludna å ömse sidor, sågtandade med små körtlar i brädden. *Blomstjelkarne* och den *klotrunda frukten* sträfhårige.

Linn. Fl. Su. p. 463. Cl. 12. Icosandr. Polyg. — *Lilj.* Sv Fl. s. 200 Kl. 8. Tjogmänningar. Mängqvinn. *Krunitz* Encykl. 21 Th. s. 129. Engl. Bot. s. 583. *Retz.* Fl. œcon. s. 617.

Ju större ett vextslägte är, desto svårare kunna ofta dess arter behörigen åtskiljas af Botanisten. Detta besannas vid betraktandet af Törnbuskarnes mångfaldiga förändringar. Intet slägtes hufvudkännemärke är dock tydligare, såsom bestående i et köttigt flasklikt blomfoder, hvars hopdragna mynning utgår i bladlika flikar. Kronbladen äro fem och frukten tillskapas af det bärlika blomfodret, inom hvars köttfulla inre sidor flera sträfhåriga frön äro fästade. Men arterne bestämmas icke sällan utan svårighet, fastän man vid första påseendet tyckes öfvertygas om deras åtskillnad. Vår Svenska Flora har säkert ett större antal af Törnslag än man förmodar, men hvilka ännu icke äro fullkomligt utredde. Sannolikt blir skiljaktigheten i fruktens skapnad det bästa medlet att bestämma arterne. Den är än aflång, än rund. Af det förra förhållandet är den som tillförene (N:o 29) under namn af *Nyponbuske* blifvit anförd och beskrifven. Den närvarande åter har en rund frukt och visar, icke mindre med den ludna ytan af bladen än sina fintaggiga Nypon, genast sin olikhet med den allmänna arten. Men andre gifvas som i form och betäckning af delarne närma sig till denna, och sådan är den vanliga ludna sort som förekommer på Upplands backar, snarlik de Engelskes *R. tomentosa*, och bör, förmodligen med skäl, framdeles derifrån skiljas. Äpple- Nyponbusken, så kallad af fruktens ofta ansenliga storlek, och som i Tyskland bär namn af *Garten-Hagebutten, Grosse Apfeltragende Heckrose* eller *Rosen-Apfel*, hvaraf troligen *Bauhin* lånt namnet *Rosa pomifera*, är i Sverige en sällsammare buskart, först funnen vild vid Åkerö i Södermanland och på några andra ställen. I våra trägårdar träffas den under namn af *Holländska Nypon*, men mera sällan än i Tyskland, der den för frukten vanligen odlas. Busken vexer rak, par alnar hög och deröfver, betäckt med en brunröd bark, och har räta och korta grenar. Taggarne äro så väl på stammen som grenarne spridde, de understa vid basen tjocka men mest räta; de öfre äro smala like sylar och icke krökte som på allmänna Nyponbusken. Småbladen som

utgöra hvarje helt, äro merendels 7, aflånga, det nedersta paret till storleken mindre, än trubbiga, än hvassa, på begge sidor beklädda med ett sammetslikt ludd som på den undra är klibbigt af de på nerverna spridda, fast knappt synliga, körtlar. I brädden äro de dubbelt sågtandade och hvarje tand ännu finare sågad, hvilka serraturer bära alla en liten klibbig rödbrun körtel. Dessa silkärl sprida en icke oangenäm lukt, märkbar då bladen handteras. De gemensamme bladstjelkarne med deras breda stipler vid basen äro äfven ludne, med körtlar. Blomstjelkarne, som utskjuta en eller par i toppen af grenarne från bladvecken, äro enblommige, korta och sträfhårige på ytan, och lika så beskaffadt är det från början klotrunda fruktämnet och de ofta pennedelte Blomfodersflikarne. Kronbladen ha vanligt rosenfärg utan särdeles lukt. I slutet af Juni står busken i full blomma, och Nyponen mogna i början af September, alldeles runda, glänsande, besatta med fina, syllika fastän böjliga taggar, med en körtelknapp på ändan. Frukten är först högröd, blir omsider mörkare, likväl stundom på den ena sidan gulaktig, utmärkt saftig och öfverträffar alla andra Ros-arters i storlek, nära Kastanie-nötters, särdeles om Busken med sorgfällighet odlas.

För egenskap och nytta af denna frukt hänvisa vi till föregående N:o 29. Men denna är så mycket bättre för sin saftighet och storlek, hvarigenom den vunnit företräde i Tyska köken. Den inlägges och kokas med socker eller håning, och användes till soppor, mos, tårtor, m. m. Och för att öfvervinna det ledsamma som fruktens sträfva eller taggiga hud medför, brukar man att, till tidens vinnande, samla Nyponen väl mogna, men innan de mjuknat, och skaka dem i en grof säck hvarigenom taggarne afnötas och frukten blir slät. Den klyfves sedan med knif och å ömse ändar något afskäres, hvarefter kärnorna uttagas. Så putsad, torkas den slutligen i solen eller i en afsvalnad ugn, och förvaras till bruk. Kärnorna eller fröna af denna eller vanliga Nypon, hvilka frånskiljes och bortkastas, äro icke heller utan hushållsnytta. *Schirach* omtalar ett försök dermed att, sedan de blifvit torkade och dunet frånsiktadt, mala dem till mjöl som fick lika utseende som det af hvete, och tjente både till välling och gröt så väl med som utan mjölk. Man har dessutom funnit det dugligt till bröd, kakor, skorpor, m. m. Någon bismak äger dock detta mjöl, men det är icke oangenämt och svåller dessutom mycket.

Busken odlas lätt i allt slags jordmån, utom der mycken fuktighet finnes. Den ger också frodiga rotskott, hvarmedelst fortplantningen lättas, då dessa sent om hösten uppgräfvas och ordentligen omplanteras. Emedlertid gro äfven fröna utan svårighet, fastän de ligga ibland ett eller annat år. Detta förökande är också nödigt, emedan busken försämras efter 10—12 år. Man kan derjemte genom okulering på vanligt Törne förmera detta slag, äfven som flere andra arter, i synnerhet de skönare och för sina blommor så mycket värderade Törn- och Provinsrosor.

Redan de gamla voro intagne för Törnrosen. — Oskuldens, glädjens och kärlekens sinnebild, och anblicken deraf skapade i Poetens själ de skönaste tankar. *Anakreon*, *Catullus* i forntiden, och de bästa diktare hos alla nationer, en *Ariost*, *d'Ercilla*, *Camoëns*, *Addison*, *Voltaire* och *Klopstock* — hafva i sköna toner besungit den.

Tab. — En blommande qvist efter lefvande ex.* en del af kanten på ett blad större gjord. — a. Blomfodret med fruktämnet vid sin stjelk. — b. Frukten mogen. — c. Ett frö något förstoradt.

J.W.P. del. et sc.

314.

ORCHIS BIFOLIA.

TVÅBLADS-ORKIS. *Ståndpers. Yxnegräs. Nattvioler.*

Rotknölarne äro odelta. *Bladen* ovala, sittande på stjelken litet ifrån roten; *Blomkronans* flikar äro utstående. *Läppen* lansettlik och helbräddad, och *Sporren* syllik, längre än fruktämnet.

Linn. Fl. Su. p. 509. Cl. 20. GYNANDR. Diandr. (monandr. *Svartz* i K. V. A. Handl. 1800. s. 206). *Ejusd.* Mat. Med. p. 195. *Liljebl.* Sv. Fl. s. 234. Kl. 10. TVETYDIGE. *Enqvinn.* — *Retz* Fl. œcon. s. 474. *Pharm.* Satyrii Radix.

Så allmän som denna förekommer i sidländtare Lundar, är den derföre icke mindre angenäm för sinnena; ty utvecklingen af hennes hvita spira är ett vittne att Flora är nu klädd i sin yppersta sommardrägt, och blommorna, änskönt allsinte lysande som de förr (N:o 220—233) anförda, fylla hela nejden med en egen behaglig lukt. Orkis-slägtet enskilt betraktadt från de öfriga i den stora naturliga familjen, igenkännes af sin gapande blomma och med sporre försedda läpp, samt vidvuxna, upprätta ståndar-knapp. Rötterne som kunna anses som ett slags knölar (tubera) erbjuda genom deras olikhet att hos en del vara odelte, hos andra handlike eller knippvis förenade, de första skiljemärken emellan det stora antal af arter som utgöra detta slägte. Denna *Tvåbladiga* äger tvenne eggformiga, hvardera tuårig, och af hvilka den ena först bortdör. Sjelfva örten har en liflig grönska, en slät och ofläckad yta; stammen är kantig, och ned emot rotfästet sällan mer än tvåbladig. Dessa blad, fästade med balglika skaft, ha en elliptisk form, med flera parallelt längs efter löpande nerver. Öfre delen af stjelken beklädes glest med smärre blad utan stjelkar och bär en axlik samling af hvita blommor, 12 eller flera, väl åtskilda genom lansettlika fjäll af fruktämnets längd. Tre kronblad (det bakre öfversta och 2 af de inre på sidorna) råka hvarannan och tillskapa ett hvalf eller hjelm, under det de tvenne öfriga (de yttre på sidorna) äro horisontelt utstående. Den emellan dessa utskjutande läppen är nästan jemnbred och odelt, något nedåt böjd och grönaktig till färgen. På undra sidan vid basen synes en syllik och hopkramad sporre, något utsvälld midtpå och merendels dubbelt längre än det under blomman sittande vridna och trekantiga fruktämnet. Ståndar-knappen, fastvuxen vid ändan af stiftet, eller rättare af den för fortplantningsdelarne gemensamma kroppen (columna) är upprätt, hjertformig, baktill convex och

framtill öppen och tvårummig för frömjölsmassorna, som fästade vid hvar sin egen fot nedanför de nämda rummen, utur dem framtränga, för att släppa något af sina blåslika beståndsdelar på det framåt läppen eller öppningen för sporren vettande, convexa och glänsande märket. Vid yttre sidorna af knappens rum synes en liten rund kropp sammansatt af liksom oräkneliga smärre genomskinliga korn, förmodligen körtelmassor, hvilka upplösas och vätska sig. Efter blomningen förstoras småningom fruktämnet, som blir en aflång enrummig kapsel med 3 upphöjda ränder, och öppnar sig mogen långsefter, men hänger i båda ändarne tillhopa. Fröna som äro otaliga, och stoftet lika i finhet samt runda, omgifvas dessutom hvardera med en fröhinna, spetsad åt ändarne. I anseende till fröhuset är föga någon skillnad i hela familjen, om icke i storleken.

Den färska roten luktar ganska fränt, och något dylikt göra också stjelk och blad om de brytas. Blommorna deremot röja vida angenämare ångor, något lika dem af vanillén.

Efter v. Linné anse vi denna för den egentliga *Satyrii-roten* fordom bekant på apteken, ehuru flere arter, som framgent komma att föreställas, stundom blifvit i dess ställe tagne och använde, och förmodligen utan att man derigenom förlorat något; Rötterne böra endast vara friska och saftiga; alla äga enahanda egenskaper, och troligen af lika brukbarhet för det ändamål som blifvit vidlyftigt uuder N:o 220 förklaradt. Hvilken de gamlas varit, är knappt möjligt och äfven icke af mycken vigt att utfinna. Man tror nu icke mer på den kraften, som man i fordna dagar inbillade sig densamma äga. Emedlertid torde dock en sådan mening icke alldeles försvunnit på Landsbygden t. e. i Dalarne, der Roten af *Ståndpersen* gifves åt modstulna tjurar (Linn.). Det torde äfven förtjena anmärkas, att fargaltar gräfva opp rötterna och förtära dem, men Son och grisarne röra dem icke (*Rafn*). Man kunde också förmoda att blommornas vällukt skulle locka Bi, men *Sprengel* påstår att de icke hysa behagligt ämne för dem. I anseende till sedvanan att i vatten förvara qvastar af blomstrande ax häraf i tillstängda rum, gäller samma varning som förut blifvit gifven mot bruket af starkt luktande blommor i sofkammaren. De orsaka icke endast hufvudvärk, utan värre följder kunna möjligt vis deraf tima.

Tab. — Hela örten blommande, efter naturen. — a. Fröredningsdelarne förstorade.

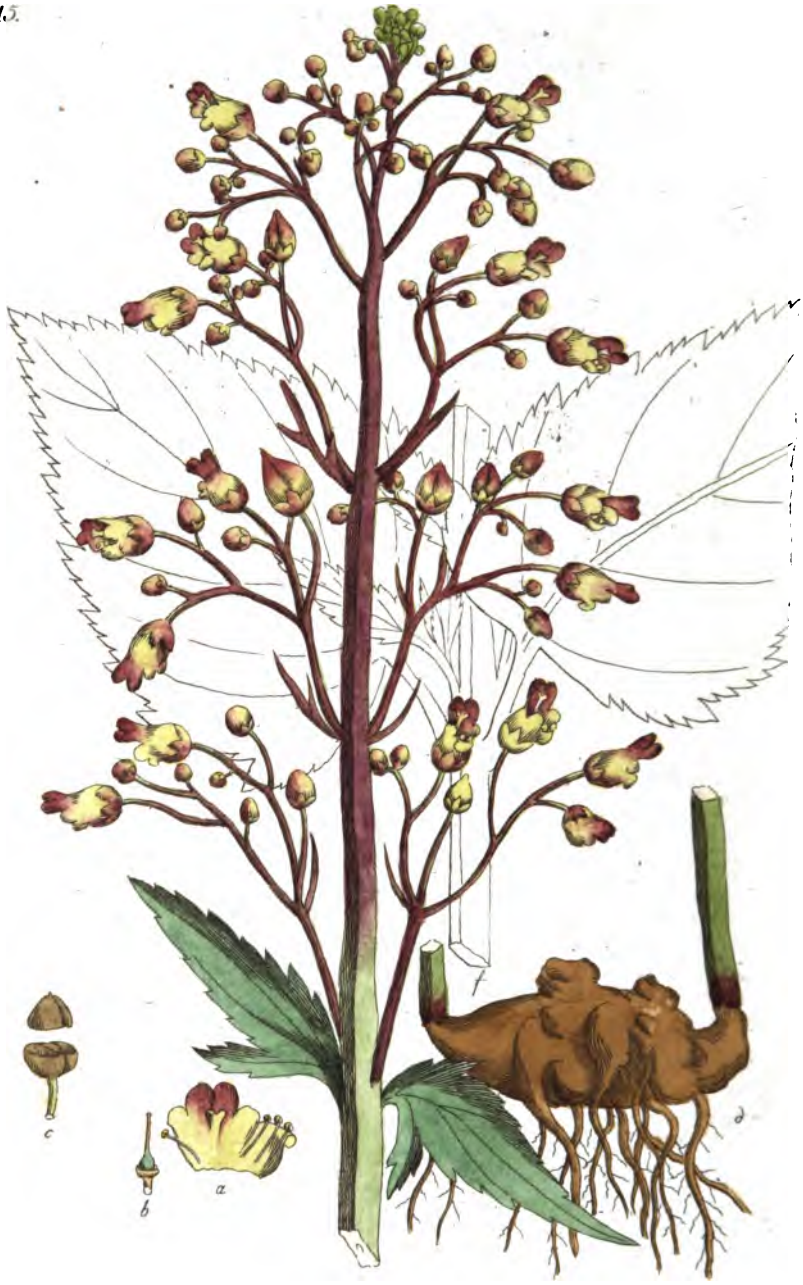
c
b
a
d
f
J.W.P. del. et sc.

315.

SCROPHULARIA NODOSA.

KNÖLIG FLENÖRT. *Thorsnässla.* På F. *Leika-ruoho. Syylen—juuri.*

Örtstammen är 4kantig. *Bladen* hjertlika, hvassa och med 3 hufvudnerver från basen. *Blomvippan* som sitter i toppen, består af mot hvarandra utstående 2delta Blomstjelkar.

Linn. Fl. Su. p. 218. Cl. 14. DIDYNAMIA. Angiosp. *Lilj.* Sv. Fl. s. 261. Kl. 11. TVÅVÄLDIGA. Med täckta frön. *Retz.* Fl. œcon. s. 666. *Slevogt.* Diss. de Scrophularia. Jena 1720. *Murr.* App. Med. 2. p. 188. *Pharm.* Scrophulariæ Radix, Folia.

Karakteren af detta slägte som hör till den naturliga flocken med *maskerade blommor,* består i ett 5-delt blomfoder, en nästan helrund och upp- och nedvänd blomkrona och en tvårummig frökapsel. Af detta förhållande äro äfven blommorna hos den *knöliga Flenörten* som allmänt nog förekommer på bördigare och något fuktiga ställen jemte husen på landet och bredvid vägarne, också i grannskapet af bäckar ibland buskarne. *Roten* är mångårig och hopsatt af flera sammanvexta och inuti hvita knölar af olika storlek. Den förröker sig ofvan jorden vid sidorna, då de i början midt uti uppvexte örtstjelkar försvinna och andra uppskjuta rundt omkring, hvilka inom denna krets lemna skugga och fristad åt smärre djur, amfibier, äfven fåglar att der kläcka sin afföda. Örtstjelkarne, årligen uppvexande, bli ofta mer än alns höge; de äro fyrkantige med än hvassa än trubbiga hörn och merendels odelte, släta och besatte med stjelkade, hjertlika, hvassa och släta blad som sitta korsvis emot hvarandra. De äro ned vid basen ända till de å ömse sidor löpande nerver utskurne liksom på Kardborr-örten (N. 63) och den storbladiga Hästhofsörten (N. 224), och utmärkas af tre greniga hufvudnerver, samt den ojemt sågade brädden. I Juli blommar vexten med en upprät vippa i toppen, hvars grenar stå hvar emot sin make, men korsvis, och dela sig flera gånger i tu. Blomkronan utanpå grönaktig och inuti mörkröd, är klotformig i bottnen och nästan vidare än vid mynningen, hvarest brämet är 5-delt eller bestående af två läppar, af hvilka den öfre hos detta slägte vetter ned-

åt, är rundad, kort och tillbakaböjd; på sidorna äro tvenne andra lika stora flikar. Den undre läppen föreställer den öfre, inuti mera färgad, rätt utstående, trubbigt 2-klufven, jemte en ganska liten anvuxen flik nedanföre vid mynningen af blomman. Hansträngarne äro nästan klubblike i toppen och knapparne öppna sig vertikalt med endast 2 valvler. Fröhusen, som mogna i Aug., behålla äfven till slut en hvass spets såsom lemning af stiftet. De ha 2 rum och en dubbel mellanvägg som danas af valvlernas inböjda kanter, och förenar begge rummen genom en rund öppning som formeras då kapseln mognar.

Örten har en mindre behaglig grön färg, ett mörkt utseende och en lukt nästan som den af Sommarhyllen (N. 271) eller af Pion-blommor, samt vedervärdig besk smak. Men det är märkvärdigt, att så väl denna som de flesta af slägtet mycket frätas af larver och yrfän t. e. af Viflar (Curculiones), Städare (Byrrhi) och Sågsteklar (Tenthredines) m. fl. Kreatur i allmänhet, utom getter, sky den. Bi infinna sig ofta på blommorna, men i synnerhet Getingar, hvilkas vällust de skola vara (Linn). Om nyttan af Roten, hvars knöliga skapnad torde efter gamla tiders bruk att tänka och göra slutsatser om Läkmedel, gifvit första anledningen till dess användande för skrofler, halsknölar (strumæ), taggar af gyllenåder m. m. ha många fordom skrifvit, och i sistnämde händelse, då smärta infinner sig, påstod man att ingenting var af säkrare och snabbare verkan. Möjligtvis äger vexten något stillande (anodynum) sin natur. För gamla skrofulösa sår och utslag var den också omtalad, i synnerhet plåstret af flenörten (Pharm. Wirt). Örten har emedlertid nu kommit i förgätenhet. I Norrige skall dock allmogen dricka té på densamma såsom svettdrifvande i händelse af halssjuka; på andra ställen tvättas svin med ett starkt afkok på hela vexten för skabb och ohyra. I Tyskland skall dessutom brukas, att, då får plågas af blodpiss, ge dem sönderhackad flenört blandad med alqvistar och påströdt salt. Som färggräs betraktad är den icke betydande: *Dambourney* fann endast att vissmutbetadt ylle fick efter några timmars kokning, som han säger, en vacker schattering deraf.

Tab. Öfre och nedre delen af örten i naturlig storlek. a. En öppnad Blomkrona. b. Pistillen. c. Fröhuset på tvären afskuret, alla större gjorde

JWP del et sc.

316.

LATHRAEA SQUAMARIA.

FJÄLLROTS-ÖRT.

Roten liknar ett perlband. *Örtstammen* är odelt och utan rotblad. Blommorna tillskapa en klase, luta nedåt och äga nedra läppen 3-klufven.

Linn. Fl. Su. p. 215. Cl. 14. DIDYNAMIA. Angiospermia. *Liljebl.* Sv. Fl. s. 258. Kl. 11. TVÅVÄLDIGA. Med täckta frön.

Denna örtens besynnerliga och ovanliga sammansättning torde göra densamma förtjent af den plats vi här gifva den, oaktadt ingen egentlig nytta eller egenskap i hushållningen eller bland läkmedel från upplystare erfarenhet än forntidens kan henne tillskrifvas. När vårsolen börjat sprida sina mildare strålar, Björken utvecklat sina hängen, Drufhyacinten smyckar blomsterrabatten i trägården och Maj-Gassen (Orobus vernus) lyser i hassellunden, uppskjuter Fjällrots-örten i grannskapet af Hasselrötterne liksom en parasitvext, nära intill den af buskarne för solen alltid gömda bergsidan. Den träffas likväl ganska sparsamt, t. e. icke långt ifrån Upsala vid de för Örtsamlaren så behagliga Gottsunda bergen, och i nejden af Dannemora grufvor &c. Roten vexer som ett perlband, sammansatt af hjertlika, tjocka, saftiga fjäll som ligga öfver hvarandra. Sjelfva örtståndet, stundom qvartershögt, består af en enkel stam af rosenröd färg, trind, tjock och utan rotblad, men glest besatt med hinnlika fjäll i stället för blad, af lika färg som stammen. Den slutar med en tät klase af blommor, hvilka, kortstjelkade, luta åt en sida och äro hängande under stora, egglika, röda, hvitkantade och saftiga blomfjäll. Det fyrdelta blomfodret är äfven stort, hvitt och fintluddigt. Blomkronan deremot purpurfärgad med ljusare pip; brämets öfre läpp tvådelt och den nedre tvåklufven och blekgul; han-knapparne äro märkeligen hårige och pistillens märke urnjupet. Vid basen af fruktämnets fåra upptäckes en gulaktig körtel. Frökapseln har icke mer än ett rum med två svampaktiga fästen för många klotrunda frön. Detta utgör tillika det väsendtligaste till skillnad af detta från andra slägter, som räknas till dem med *maskerade blommor* (pl. personatæ).

LATHRÆA SQUAMARIA.

Vextens vackra färg i dess färska tillstånd, kan icke annat än ådraga henne ett uppmärksamt öga, som utan tvifvel icke saknar mindre nöje vid betraktandet af de enskilta delarnas form. Lukten är ej obehaglig, fastän svag, och smaken icke heller betydligare. De gamle satte örten ibland de sammandragande och de så kallade kylande. De rekommenderade den för utvertes skador och brott, pålagd under förbindningen, och invertes i pulver för söndrade delar och för blodflöden. För sådana gjorde de stort bruk (magnus usus *Bauhin.*) af ett genom destillation tillredt vatten. Vi tro likväl nu, att örten i sådana fall icke lär mycket uträtta. Ändtligen skulle man knappt förmoda, att den kan tjena till föda för kreatur, men man har anmärkt att den tama fänaden utom kor förtära densamma, och att blommorna, liksom med urval, besökas af Bien.

Tab. Ett stånd i naturlig storlek tecknadt efter lefvande exemplar från Gottsunda bergen. a. En blomma. b. Blomkronan längs efter öppnad, mycket större gjord. c. Pistillen med håningskörteln i naturlig storlek. d. Pistillens öfre del med märket. e. En ståndare med sin knapp, begge förstorade.

317.

J.W.P. del. et sc.

ARTEMISIA RUPESTRIS.

BERG-MALÖRT.

Örtstjelken är nedtill kull-liggande, upptill rak; och *Bladen* pennedelta med smala jemnbreda finhåriga småblad. *Blommorna* äro stjelkade, klotrunda och lutande, och *Blomfästet* hårigt.

Linn. Fl. Su. p. 285. Cl. 19. SYNGENESIA. Pol. superfl. *Ejusd.* Gottl. Resa. s. 285. *Lilj.* Sv. Fl. s. 355. Kl. 15. SVÅGRAS. Olika måggift. *Murr.* App. Med. 1. p. N. 9. *Pharm.* Genipi Albi Herba.

Snarare för att skänka den örtkunnige nöje vid anblicken af en bland de sällsammaste Svenska vexter, än att göra det egentligen åt Läkaren och Landthushållaren, lemna vi *Berg-malörten* detta rum. Det må icke heller anses obilligt, då den är en ibland de få vexter som torde ensamt tillhöra Sverige. Den vexer på de torraste ställen af stora Carlsön jemte Gottland, äfven som vid Slite-hamn på sjelfva ön. Också den nakna Allvardens stora kalkflisa på Öland hyser den. Större och mindre torfvor vexa tillsammans, ehuru lika platta med jorden; småningom blifva stjelkarne längre men nedliggande, tills blomningstiden, då den öfre delen blir rak och upprätt. De äro alldeles trinda och bli nära roten liksom träaktige, rödbruna, ibland betäckte med ett fint skinande ludd, och en mycken-het blad utan skaft, spridda på stjelkarne, pennedelta knappt tumslånga samt småbladen merendels odelta (sällan aklufna), jemnbreda och hvassa i ändan; ofvanpå gröna och inunder finhåriga. Blommorna framkomma i toppen från de ännu enklare bladens veck och formera anfangen en enkel klase, eller grenar denne sig i flere liksom i en större sammansatt, ehuru mycket glest, med särskilt kort blomstjelk för hvart blomhufvud, som är lutande nedåt och nästan klotrundt, och större än på någon annan inländsk Malörts-art. Det gemensamma blomfodret är liksom dubbelt: det yttre består af 7—9 något längre, jemnbreda och horisontela blad (fol. floralia *Willd.*); det inre lika utbredt, af flera hinnaktiga, blekare fjäll, bruna och håriga i kanten. Diskblomstren, gula till färgen, äro 30—40, tvåköniga, med trattformig fastän kort pip och femklufvit bräm. Honblomstren af samma färg sitta deremot

till ungefär lika antal med fjällen nära kanten, med något längre men smalare pip och hopdragit 2—3:klufvit bräm. Deras stift äro litet längre klufna än de förras, och märkena tjockare. — Begge få små ovala frön, ehuru flera af diskblomstren icke lemna några mogna. De ha ingen frökrona eller fjun. Fästet är convext med intrycka punkter och besatt med några hvita, platta och smala hårlika fjäll som åtskilja blommorna.

I följe af den anledning *Murray* gifvit, skulle denna äfven höra till de förr brukta apteksvexterna; men det är säkert en irring till hvilken v. *Haller* föranledt då han förmodat sin *Absinthium* N. 126. (Artem. mutellina *Willd.* Artem. rupestris *Allion.*) vara v. Linnés Gottländska, och finnes på Sweitziska fjällbergen. Den luktar aromatiskt och angenämt samt värderas mycket af Sweitzarne såsom medel för plöresier, vexel-febrar, afstannade regler, i form af té brukad invertes, och utvertes för färska sår. Assessor *Bergstrahl* berättade fordom i bref (Lärda Tidn. 1751. s. 200) om bruket af denna vext och om dess «makalösa «kraft såsom fördelande, stärkande och svettdrifvande.» Vår Svenska Berg-malört, som, jemte sin nära slägtskap och likhet, röjer en lika så behaglig lukt, torde också icke sakna den nyssnämdes goda egenskaper.

Tab. Vexten tecknad efter ett större lefvande exèmplar tagit af de vexande stånd, som *Swartz* hämtat från Öland. a. Ett Diskblomster. b. Ett Honblomster. c. Det bara fröfästet med några fjäll. Figg. större gjorde.

J.W.P. del. et sc.

318.

PELTIDEA APHTHOSA.

(Lichen aphthosus LINN.*)*

TORSK-LAP. *Torskmossa. Torskgräs. Elf-näfver.*
På F. *Sampahan-lakki.*

Är skinnlik, utbredd med trubbiga flikar; Celadon-grön, slät med spridda grå vårtor; inunder (utom den hvita kanten) svartblå, trådig och nästan utan ådror. *Fröredningssköldarne* sitta uppåtvände vid ändan af flikarne, mest runda och rödbruna.

Linn. Fl. Su. p. 417. (Lich. aphthosus) Cl. 24. CRYPTOGAMIA. Algæ. *Ejusd.* Amœn. Acad. 2. p. 64—7. p. 304. *Achar.* Lich. Suec. pr. p. 160. *Ejusd.* Meth. Lich. p. 207. (Peltidea aphth.) *Liljebl.* Sv. Fl. s. 430. Kl. 16. LÖNNGIFTER. Alger. (Lich. aphth.) *Retz.* Fl. œcon. s. 392. *Westring* i K. Vett. Akad. Handl. 1795. s. 51. *Murr.* App. Med. 5. p. 525. *Pharm.* Muscus cumatilis.

Lafvarne, som intaga ett så vidsträckt rum i den lönngifta klassen, utgöra en egen naturlig familj, och rättvisa vid första åsynen deras fördelning, såsom Professor *Acharius* gjort den, i flera slägter. Peltidea är ett ibland desse, hvaraf redan en art framträdt i Svensk Botanik (N:o 37). — Knappt mindre allmän än denna, väljer den lika boningsställen på en med mossor bevuxen mark kring buskarne i barrskogar; och sättet att vexa tillsammans hoptals med sina utbredda stamblad, fästade till en del vid jorden med sin trådiga undre sida, är också detsamma. Stambladen (thalli) äro likväl vanligen kortare och bredare och af en mera tunn och skör sammansättning, färgen är nästan Ljus- eller Celadongrön då lafven är färsk, och dess öfre yta besatt med dels hvitaktiga, dels svartgröna knottror eller vårtor. På den undra sidan är den slät med nästan inga, eller åtminstone inga tydliga ådror. Nära den uppvikta kanten är den merendels hvit, men icke långt derifrån något blåaktig samt finluden, och der de långa rottrådarne utskjuta, nästan svart. Man träffar äfven en annan, som blott är afart häraf, med större flikar, hvilka ända till kanten äro svarta och med större vårtor på öfra sidan (Lichen verrucosus *Web.* spic. p. 273). De till fröredningen förmodligen hörande sköldarne, som sitta ytterst vid flikarnes ändar, vetta uppåt, och äro runda till for-

men, rödaktige, och gröna, samt skroffiga på baksidan. De träffas i synnerhet midtpå sommaren. Torr eller gammal, hvitnar lafven och spricker.

Den fläckiga eller vårtbeströdda ytan, nästan som Torskbläddror, torde gifvit första anledningen till det bruk som allmogen, särdeles i Uppland, gör af lafven i händelse af Torsk hos barn. De slå då kokhet mjölk på lafven, och gifva af den kallnade soppan ungefär en fingerborr i aönder. Som detta medel purgerar, i synnerhet afkoket med vatten, hvilket äfven kan orsaka kräkningar, så bör det med försigtighet nyttjas. Dekokten har också blifvit ansedd som drifvande maskar och larver af flugor hos menniskor (LINNÉ); och denna egenskap är i sednare tider än mera bestyrkt. Då pulver af lafven gifvits till 12 gran morgon och afton åt barn i några dagar efter hvarandra, har, som det säges, lafven *sällan slagit felt* att utjaga och afföra maskarne (Willemet). Den torde således väl förtjena att ytterligare försökas, oaktadt redan längesedan utsluten från aptekens material-kamrar.

Lafven hyser mycket Gummi enligt K. LifMedici *Westrings* rön. Satt i maceration med vatten ensamt, kommer den snart i jäsning, och rundt omkring kärlet uppöser en seg och tjock kåda som är skarp till smaken. Färgämne håller den icke stort, men ger likväl med kalk och salmiak efter en månad en temligen vacker brun färg på ylle, och med jernvitriol en ojemnare mörkbrun, samt med bara vatten efter lika lång tid en ljusare. På silke vinnes nästan ingen.

Tab. — Lafven i naturlig storlek efter vexande exemplar.

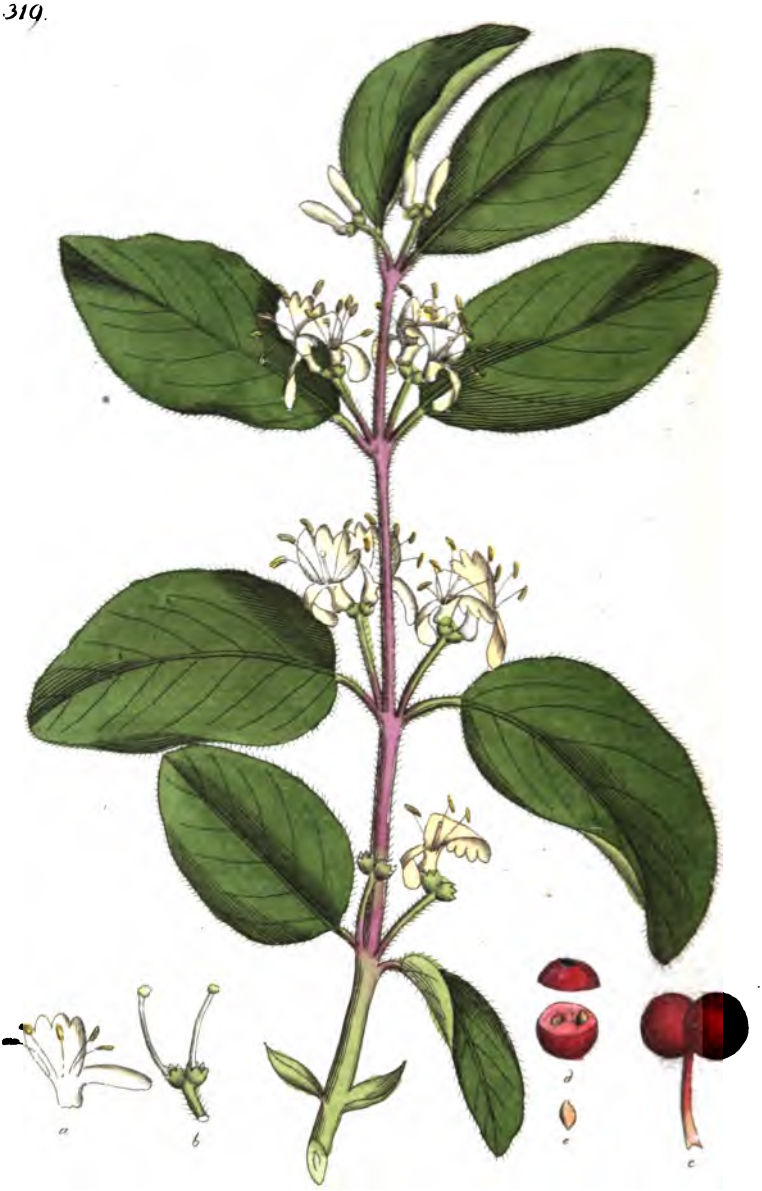

J.W.P del. et sc.

N:o 319.

LONICERA XYLOSTEUM.

ALLMÄN BENVED. *Try. Tryg. Hårdved.*
På F. *Luusama.*

Buskvext med eggrunda, helbräddade och något ludna blad. På hvart *blomskaft* sitta 2 blommor, men *Bären* äro åtskilda.

Linn. Fl. Su. p. 68. Cl. 5. PENTANDRIA monog. — *Liljebl.* Sv. fl. s. 96. kl. 5. FEMMÄNN. enqv. — *Retz.* fl. oec. s. 425.

I andra delen af detta verk (N:o 140) föreställes en prydlig art af detta slägte, hvilket man förmodat höra till den ordningen som benämnes vexter med sammansittande blommor (Pl. aggregatæ), men utgör snarare tillhopa med flera (Linnæa, Viburnum, Cornus, Sambucus, etc.) en egen efter *Jussieus* klarare begrepp om vexternas naturliga skyldskap, och han kallat *Caprifolier.* Den *allmänna Benveden,* som trifves i lundar och skogbevexta ängar både i Rikets norra och södra Provinser, är deremot alldeles icke lysande. Det är en buske som blir knappt manshög då han vexer vild, och är utan taggar. Bladen äro höggröna på den öfra sidan, men blekare på den undra, der de i synnerhet äro betäckta med ett fint ludd. Blommorna framkomma i Juni, sittande alltid 2 tillsammans vid ändan af de korta blomstjelkarne, och utgöras af ett litet 5 tandadt blomfoder och en trattlik hvitgul blomkrona liksom gapande af det 2klufna brämet. Efter blomningen utvexer det under blommorna varande fruktämnet till 2 klotrunda bär tätt förenade, men icke hopvexta, hvilka mognade bli röda, märkte ofvantill af erret efter blomfodret, och inom 2 rum hysa några frön.

Trä-ämnet är ett ibland de hårdaste eller segaste af våra inhemska, mycket hvitt, och kan användas till tänder i väfskedar, harfpinnar, laddstockar, äfven som de räta mellanstycken af rotskotten till pipskaft, m. m.

Busken passar mycket väl till lefvande häckar på torrare ställen, der den lätt planteras genom rottelningar. Fåglar fortplanta den också genom de förtärda bären som de åter utså. I plantager är busken icke besvärlig, emedan roten icke kryper, och han tål dessutom att skäras och klippas.

Lonicera Xylosteum.

Han är för öfrigt icke känd för någon medicinsk nytta: Likväl purgera bären, och i större mängd tagne göra de också kräkning. Getter och får hålla qvistar och blad till goda, och bien söka blommorna med mycken begärlighet.

Tab. — En blommande qvist efter naturen. — a. en öppnad blomkrona. — b. pistillerne af 2 hopsittande blommor. — c. bären. — d. ett sådant på tvären afskurit. — e. ett frö.

320.

J.W.P. del. et sc.

N:o 320.

THYMUS SERPYLLUM.

BACK-TIMJAN. *Svarthö.* På F. *Muisto-ruoho.*

Stjelken är jordliggande. *Bladen* små, aflånga, platta, trubbiga och vid basen håriga. *Blommorna* sitta liksom i små hufvuden förenade i toppen af de uppräta grenarne.

Linn. Fl. Su. p. 208. Cl. 14. DIDYNAMIA. Gymnosp. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 254. Kl. 11. TVÅVÄLDIGA. med täckta frön. — *Retz.* Fl. oec. s. 717. — *Smith.* Fl. Britt. 2 p. 629. — *Murr.* Appar. med. 2. p. 127. — *Hagstr.* Svar på fråg. om Bisköts. — *Pharm.* Serpylli Herba.

Ibland växter med *kransvis sittande blommor* (Pl. verticillatæ) är *Timjan*-slägtet väl kändt genom dess i 2 läppar delade blomfoder, hvars mynning är med mjuka ljusa hår tillsluten, samt genom den öfra platta och urnjupna läppen på blomkronan. Back-Timjan är kanske en af de allmännaste växter som pryder högt belägna fält, slätter, ljunghedar och torra berg, ehuru den ibland träffas i skogsbackar, såsom i Skåne. Ingen växt nöjer sig med magrare jordmån än denna. Roten varar år ifrån år, från hvilken flere kull-liggande stjelkar spridas, som ofta rotfästa sig i sanden, och uppskjuta många enkla grenar, som stundom äro finludne, alltid bladiga och merendels rödaktiga. De små bladen äro helbräddade, i synnerhet vid basen håriga och dessutom besatta med genomskinliga punkter. Blommorna blandade med blad, formera små hufvuden allestädes i topparne, och ge sig i Juli och Aug. tillkänna så väl genom deras lysande färg som behagliga lukt. Deras blomfoder har upphöjda ränder och prickar, och de nedre tänderna djupare inskurna. Blomkronan mest purpurröd, är då och då hvit, och de längre ståndarne vidt utspärrande. Denna arten varierar otroligt både i storlek och bladens form; liten och spridd på slätten, och kan bli mer än qvartershög i skygd af buskarne, med mindre förenade blommor. Det finnes också en artförändring, som odlas stundom i trägårdarne medelst fördelning af ståndden: den luktar som citron, men säges förvandlas till vanlig Back-Timjan, om den uppdrages af det från växten hämtade fröet *(Retzius)*. Ibland formera sig ludne knölar på stjelkarne, som vanskapa dem och härkomma af en liten insekt som födes på örten (Chermes . . . . .). Äfven

Thymus Serpyllum.

finnes på Olofs-holmen, öster-ut på Gottland, en annan afart med hvita styfva, och mycket hårfulla blad.

Kor och hästar äta icke denna Timjan, men får, som trifvas vanligen bäst på höjderna, göra det gerna, äfvensom getter. Den tros ock göra de förras kött välsmakligare. Blommorna äro i synnerhet biens vällust. Så väl de som örtbladen hålla temligen mycket väsendtlig olja, fastän icke till den mängd som Trägårds-Timjan, men är dock mindre skarp. Det spirituösa extraktet får äfvensom af den nyssnämde en genomträngande, kamfertlik stickande smak. Till följe af slägtskapen med flere af sin familj, må den för sin aromatiska egenskap finnas lika brukbar i sådana fall för hvilka lavendel, salvia, rosmarin m. fl. användas. Ett slags balsam, mycket nyttig för försträckta lemmar och för stötar, kan tillredas af brännvin, distilleradt flera gånger öfver färska blommorna, då man sedan till hvart qvarter upplöser och tillblandar 2—3 lod Venedisk tvål. En sådan spiritus utspädd med lika mycket god ättika, ger ett, vid sina tillfällen förträffligt arkebusad-vatten. De gamla berömde örten ganska mycket, och både *Dioscorides* och *Plinius* gaf den företräde för den kultiverade arten. Utvertes i kryddpåsar eller till baddningar, förut blött i varmt vin, kan utan tvifvel mycket godt deraf väntas såsom fördelande och stärkande medel. Timjansolja använd för tandvärk af maskätna tänder, och spiritus distillerad på örten, hållen i mun för paralytisk slapphet i tungan, förtjenar också att hågkommas, äfvensom att, enligt god autorité, afkoket på topparne druckit för hufvudvärk efter erhållit rus, häfver det onda *(Linné)*.

Tab. — Vexten i nat. storlek, hel och hållen eller en del deraf. — a. en blomma. — b. pistillen. — c. blomfodret. Större gjorda.

321.

J.D.P. del. et sc.

N:O 321.

LEPIDIUM RUDERALE.

VILD-KRASSE. *Gatukrasse.* På F. *Katu Krassi.* *Maan-nouseman ruoho.*

De undra *bladen* äro penndelta, och de på grenarne jemnbreda och helbräddade: *Blommorna* ha inga kronblad och endast *två* ståndare.

Linn. Fl. Su. p. 225. Cl. 15. TETRADYN. Siliculosa. — *Liljebl.* Sv. fl. s. 272. Kl. 12. FYRVÄLDIGA. Kortskidade. — *Retz.* fl. oec. s. 357.

Krasse-slägtets egentliga kännemärke består i en elliptisk och urnjupen fröskida som inom sina 2 med köl och tversföre ställd mellanvägg försedda skal innesluter inom hvardera 1 eller 2 frön, och ger dermed tillkänna sin plats ibland de naturliga ordningarne. *Vildkrassen,* en af de allmännaste vexter på grushögar och nära rännstenarne af stadsgator och jemte husens väggar, uppkommer från en grenig rot som varar i 2 år innan vexten fröar sig och utdör. Stjelken blir ofta mer än qvarters hög, trind och sprider sig ofvantill i flera böjliga grenar, icke sällan fint ludna och gråaktiga, samt besatta med släta och något tjocka blad. De nedre eller närmare roten sittande äro dubbelt parbladiga, och de högre upp äro oftast partaggade, då de på grenarna bli odelta och jemnbreda samt trubbiga, stundom i kanten hoprullade. I toppen delas vexten i flera uppräta blomklasar, som efter blomningen förlängas. I Juni visa sig blommorna, men så små att deras delar icke kunna urskiljas med blotta ögat. De utgöras af ett 4bladigt blomfoder utan kronblad, och icke mer än 2 inom blomfodret dolde ståndare tillika med fruktämnet och dess knapplika märke. Fröskidan hyser inom hvart skal ett enda vid den tversföre stående mellanväggen hängande frö. Någon gång, men likväl mycket sällan, har man anmärkt på bördigare stånd, att blommorna få 4 små kronblad, och ståndarnes antal ökas till 4. *(Gouan, Scopoli, Liljeblad).*

Vexten skulle knappt ådraga sig någon uppmärksamhet om den icke röjde sig med sin mindre angenäma lukt, som gör att den står gemenligen i fred för kreaturen, om icke getter och får då och då afbita den. Att den utpressade saften skulle, liksom af flere af samma slägte, kunna

brukas för stenplågor som ofta föregifvits, är icke att räkna på, men i hus som besväras af väggohyra bör den i brist af andra medel försökas, helst man sett det ledsamma sällskapet icke fördraga lukten af vildkrasse, då den något krossad instoppas på ställen der behofvet det fordrar.

Tab. — Hela vexten efter naturen. — a. en blomma. — b. ståndarne och pistillen sedan blomfodret är borttaget. — c. fruktämnet redan bördigt. — d. fröskidan. — e. fröna hängande vid mellanväggen. — f. mellanväggen särskilt. Alla figg. förstorade.

322.

J.W.R. del et sc.

N:O 322.

SCABIOSA ARVENSIS.

Åkervädd. *Båtsmän.* På F. *Syhelmäruoho.*

Stjelken är grenig och sträfhårig. ***Bladen*** äro penndelta, vid roten merendels hela. ***Blommorna*** äro liksom strålkantade med 4delta småblomster.

Linn. Fl. Su. p. 41. Cl. 4. Tetrandria, monog. — *Liljebl.* Sv. fl. s. 60. kl. 4. Fyrmännino. Enqvinn. — *Retz.* fl. œc. s. 654. — *Murr.* App. med. 1. p. 177. — Pharm. Scabiosæ Radix, flores.

Väddarternes gemensamma blomfäste ger deras blommor mycken likhet med Syngenesisternes, men höra till en egen naturlig ordning: *Vexter med sammansittande blomster* (pl. aggregatæ). Det allmänna blomfodret är mångbladigt hos Väddslägtet, och dessutom finnes et enskilt dubbelt för hvart blomster, ett yttre och ett inre, begge sittande ofvanför frukten. De små blomkronorna äro pipiga, och fruktämnet förbytes till ett aflångt frö. Åkervädden, allmän på åkerrenar och torra ängar, har en mycket lång, tapplik och stundom grenig, perennerande rot; örtstammen som blir alnshög och deröfver, grenar sig och är sträf af nedböjda hår. Bladen ned vid roten äro lansettlika, men de öfra penndelta med flikarna ofta inskurna i kanten. De öfversta bladen blifva merendels odelta. Grenarne, till blomskaft förlängde, sluta sig med en stor sammansatt blomma, hvars småblomster ha et ojemt bräm, men de i kanten (radius) sittande äro mycket större, hvilkas ena utdragna yttre flik ger hela blomman utseende af strålkantad. De äro vanligen violetta till färgen, men finnas ibland hvita. I Juli äro de allmänt utslagne, och fröna som sitta på ett något fjälligt fröfäste, äro krustaggiga i toppen af de qvarsittande små blomfodren. De mogna i Sept.

Vexten, som är prydlig då den blommar, är icke obehagligt foder för kreaturen, och bladen kunna äfven blandas till andra grönkålsvexter om våren. I medicinen är förmodligen ingenting att vänta af densamma, ehuru den förr stått på aptekslistan. Örten smakar besk, och är något sammandragande. Man trodde fordom att den var mycket renande i invertes sårnader, och hänfördes således till de bästa bröstmedel, hvarföre *Boerhaave* sjelf ansåg af-

koket eller den utpressade saften af vexten tjenlig för lungsårnader och inflammation i lungan. Det Latinska namnet röjer, för öfrigt, det gamla förtroendet man hyste för örten både i bad brukad och saften utvertes för flera utslag, spetälska och det veneriska icke undantagit. Om tobaksrök blåses på blommorna ombyta de sitt violetta utseende till en vacker grön färg.

Tab. — Sjelfva vexten med dess delar efter nat. — a. en blomma af de i kanten sittande i nat. storlek — b. en af de inre på disken. — c. större gjord. — d. fröet.

N:o 323.

ARTEMISIA MARITIMA.

Strand-Malört.

Bladen **äro greniga eller dubbelt penndelta med smala hvitludna småblad. *Blomklasen* är sammansatt af flera smärre, mest åt en sida lutande. Alla *småblomstren* äro tvåkönade.**

Linn. Fl. Su. p. 285. Cl. 19. Syngenesia. Pol. superfl. — Öl. res. s. 112. — *Liljebl.* Sv. fl. s. 355. Kl. 15. Svagrar månggifte. — *Retz.* fl. œc. s. 70. — *Woodwill.* Med. bot. 2. p. 334. t. 132. — *Murr.* App. med. 1. p. 128. — *Wahlenb.* i V. A. Handl. 1806, s. 63 t. 1. — *Pharm.* Absynthii maritimi Herba. Summitates.

Liksom Gottlands och Ölands kalkbundna jordmån föder Bergmalörten (N:o 317), så hyser den också denna nog sällsynta arten, men som är endast nära hafsstranden växande. Den skall också finnas i Skåne vid Landskrona och i Bohusländska skärgården, äfven som man anmärkt densamma vid stränderna af Norrige, Pommern, England och Holland. Till arten mindre väl känd, har den varit en af de vexter som lånat sitt namn åt flera af sitt slägte (A. salina, gallica, fragrans. *Willd.*), och som tillförene otillräckligt beskrifven och mindre fullkomligt tecknad, torde den nu med så mycket större skäl kunna pryda Svensk Botanik. Roten som perennerar, går temligen djupt, blir träaktig och grenar sig. Örtstjelken, trind och fårad, är ofta nedtill kulliggande, men uppreser sig samt delas stundom i spridda grenar, fast den finnes ock ofta enkel. Bladen äro sammansatta, de undra dubbelt och de öfra enkelt penndelta med småbladen helt smala, mest jembreda, trubbiga eller hvassa, något tjocka och liksom stjelk och grenar öfverallt tätt hvitludna. De öfversta bladen, som åtskilja blomklasarne, äro merendels odelta. Blomklasen i toppen formeras af många smärre, ibland spridda, men mest åt en sida ställda, samt något böjda, som gör att de utslagna blommorna få en nedåt lutande ställning. Deras blomfoder är egglikt. Fjällen 8—10, hvaraf de undra äro smalare, mera hvitludna än de öfra bredare och i kanten hinnaktiga. Småblomstren till antalet 7—8, äro trattlika med upprättstående gult bräm, fastän pipen är grön och för synglaset betäckt med genomskinliga saftiga kulor. Alla äro tvåkönade; hos flere 100:de ha vi icke funnit

dem annorlunda *), oaktadt icke mer än 2—4 pistiller uppvexa mycket längre än blomkronan, delade upptill i 2 synbara, platta och hårkantade märken. De öfriga hinna icke öfver hanknappen, som NB är lika bördig hos alla. Fröfästet, hvarpå de små upp- och nedvändt egglika frön sitta, är alldeles bart.

Vextens likhet i lukten med den i trägårdarne så väl kände *Marum verum*, utmärker den genast och ger anledning att förmoda något kraftigt läkemedel. Vild vexande är den kanske behagligare än på trägårdsjord, men ändå alltid bättre än *Vanlig Malört* som den liknar i smaken; den väsendtliga oljan deraf blir också angenämare, och extraktet med vatten icke alldeles så bittert men drägligare, hvarföre Engelske läkare ansett Strandmalörten förtjena företräde för den gemena. Men som dessa vexters verksemhet beror af deras kännbara egenskaper, torde, kanske, Strandmalörten, såsom mindre besk, i visst mål vara mindre verksam än den andra. Det må ock tilläggas som en besynnerlighet hvad *Dioscorides* anför, huru de gamle trodde att vexten, som de kallade σεριφων, icke var gynnsam för magen (Stomacho inimica).

Utom af får och hästar betas icke Strandmalörten af kreaturen.

Tab. — föreställer ett mindre fastän helt exempl. af vexten, blommande, tecknadt efter ett stånd fördt från Öland och odladt af *Svartz* i Stockholm. Dokt. *Wahlenbergs* anförda fig. visar vexten i sitt vilda lynne, fastän icke ännu fullt blommande. — a. en sammansatt blomma, förstorad. — b. ett särskilt blomster med dess delar, mycket större gjord. — c. pistillen med ståndarne lossade från blomkronan. — d. ett frö i nat. storlek. — e. detsamma förstoradt.

*) Detsamma har också *Haller* anmärkt vid sin Artemisia N.o 128 Stirp Helv. (Art. *vallesiaca*. Willd.).

III
IV
II
I

N:O 324.

LEMNA MINOR.

Liten Lemna. På F. (äfven som de följande)
Suorsan leipä.

Bladen äro elliptiska, platta och hophänga vid basen, samt äga enkla rötter.

LEMNA GIBBA.

Kupig Lemna.

Bladen äro elliptiska, inunder uppblåst kupiga, vid basen hophängande och ha enkla rötter.

LEMNA POLYRRHIZA.

Flertrådig Lemna. *Andmat.*

Bladen äro elliptiska och platta, hophänga vid basen, och äro hvardera med flera rötter försedda.

LEMNA TRISULCA.

Korsbladig Lemna.

Bladen äro lansettlika och liksom med skaft försedda, samt sitta korsvis. *Rötterna* äro enkla.

(Cl. Diandria monogynia).

Linn. Fl. Su. p. 321. 825—828. Cl. 21. Monoecia Monandria. — *Liljebl.* Sv. fl. s. 4. Kl. 1. Enmänningar. enqvinn. — *Retz.* fl. œc. s. 355. — *Willd.* sp. pl. 4. p. 195. 1—4. — *Wolff.* Comm. de Lemna. 1801.

Lemnerne, förde af v. Linné till en obestämd nat. ordning (Miscellaneæ), men rättare hos *Jussieu* till en för flera vattenvexter gemensam (Najades), ha genom ofta ombytt plats i vextsystemet visat svårigheten att utreda deras blommor. Länge voro de lemnade i grannskapet med Tångslägtet och flyttades sedan till sambyggarne, men som de oftast visa sig 2könade, fastän könen stundom kunna vara åtskilda, äro Lemnerne rättast att anse såsom Polygamister.

De vexa icke utom i sött vatten och äro af perennerande natur. Rötterne, som man fordom nekade finnas, äro mestadels enkla, och utgå från bladets undra yta, trådlika och ända sig med strutlika bihang eller rör (utriculi). Utan gemensam örtstam, äro bladen hos de flesta förenade, ehuru hvart och ett utgör sin egen vext och består af 2 skifvor, åtskilda, med en cellulär och med blåsor uppfylld väfnad. Dessa blad föröka sig. nästan polypartade, medelst framskjutande af nya från brädden som öppnar sig nära basen, och formera således knippen af större och mindre der sammanhängande, och genom sin tilltagande mängd likt en tapet hölja vattenytan, till hvil-

ken de, i början färre, uppsimma den tiden om våren när Svalorna ankomma, och sänka sig åter till botten vid deras bortgång om hösten. Då blomningstiden infaller 3—4 veckor midt på sommaren, framtränger äfven blomman, ehuru liten, från bladets kant, och består af ett enbladigt, sammantryckt och på sidan öppnadt blomfoder, utan blomkrona, men med två ståndare som bära tvillingsknappar. Innom samma blomma, eller i en annan för sig sjelf, finnes pistillen med kort stift och trubbigt märke. Frukten blir en enrummig kapsel med ett par frön. Äfven träffas hanblommor utan fullkomlig pistill. Denna sanna uppgift om fröredningen tjenar, att ingen må irrledas af vissa författares utsaga, att Lemnerne saknade den. *Valisneri* och *Micheli* kände blommorna för 100 år sedan, och de undgå icke skarpsynta ögon om de sökas den rätta årstiden.

Lemnerne äro, genom anförda specifika kännetecken, väl skilda från hvarandra. Den *lilla* och den *mångtrådiga* inunder purpurröda, äro allmännast och saknas sällan i något stillastående vatten, graf eller dam. Den *kupiga*, orätt ansedd af några såsom afart af den första, är besynnerlig för bladens halfklotrunda undre sida, som till denna form utvidgas genom de större, icke med luft, utan med vatten fyllda blåsor mellan bladets skifvor. Denna är något sällsammare, äfven som den *korsbladiga*, som icke flyter på vattnet, utan under dess yta, utom de spädare bladen som uppsimma vid blomningen. Denna arten, olik de andra, utskjuter en flera gånger adelt stam, liksom Indiska fikontisteln (Opuntia), med korsvis sittande blad, mer lansettlika, upptill finsågade, tunnare, genomskinliga och afsmalna mot basen till ett slags stjelk som utgår från sidan, basen eller medlersta delen af det undra bladet. Torkad, lifvas den åter af väta som mossorna. Blommor äro ock sedde på denna.

Nyttan af Lemnerne torde vara betydlig i naturens hushållning. Talrikast synas de i de vatten der inflammabel luft från gyttja och förruttnade ämnen i botten mest afsöndras, de insupa den och ge åter syre ifrån sig med öfre ytan. Under deras skyggd gömma sig insektlarver och vattenkräk, och ge näring åt polyper, grodungar och snäckor. För ankor äro de dock den begärligaste maten, äfven för höns och svin om den med kli uppblandas.

Som läkemedel ha *Lemnerne* nu icke något förtroende. Man trodde likväl fordom att de botade hufvudvärk utvertes pålagde, fördelade heta svullnader, lisade blinda värkande hemorroider, skingrade utlupen blod, botade bråckskador på baru, att förbigå andra uppgifter om invertes bruk af särskilta tillredningar.

Tab. — Fig. I. *Lemna minor.* 1. Vexten i nat. storlek. — a. en blomma. — b. sedd bakpå. — 2. ett enda blad förstoradt, blommande med en hane synlig. — 3. blomfodret med en hane uppkommen, den andra lyser igenom. — 4. en hermafr. blomma med borttagit blomfoder. — 5. öfra delen af ståndaren med knappen öppnad som fäller frömjölet.

II. *Lemna gibba.* 1. i nat. storlek. — a. en liten, ung. — 2. ett par blommande, förstorade. — 3. hermafr. — 4. en bördig pistill. — 5. fröhuset, genomskinligt. — 6. på tveren öppnadt, då fröna synas.

III. *Lemna polyrrhiza.* 1. vexten i nat. storlek. — a. sedd bakpå. — 2. sedd inunder, förstorad. — 3. en af utriculi vid rotändarne.

IV. *Lemna trisulca.* 1. i nat. storlek. — 2. några blad, sammanvexta förstorade.

1
2
1
a
b
c
d
h
e
IWP. del. et sc

N:o 325.

SALIX PENTANDRA.

Jolster-Pil. *Jolster. Jülster. Hilster. Vilster. Halster. Juster. Vekar.* På F. *Raita.*

Löfven **äro sågade och glatta;** ***hanträdet*** **har vanligast 5** ***ståndare*** **inom hvart fjäll på hänget.**

Linn. Fl. Su. p. 346. Cl. 22. Dioecia. Diandria. — Fl. Lapp. p. 370. — Skånsk. res. s. 293.— *Liljebl.* Sv. Fl. s. 296. Kl. 10. Samkulle åtskilde. *Retz.* Fl. œc. s. 639. — *Westbecks* underr. om Svensk Bomull. Stockh. 1745 — *Jernefelts* beskr. om Bomullsvadds beredande. Stockh. 1747. — *Rothofs* Hushålls-mag. 1. s. 532.

Jolster är en art af det vidlyftiga Pilslägtet, hvaraf 2 bekanta slag förut (N:o 98. 211.) äro till deras och slägtets skiljemärken samt hushållsnytta uppgifne. Denna som förekommer icke sällan på sidländta skogsängar, i synnerhet i de öfver medlersta delen af riket belägna landskap, vexer allmännast som buske, stundom knappt mer än alnshög, men vanligast 3 gånger högre, och någon gång ännu resligare till träd med temligen tjock stam, hvars grenar beklädas med en gulröd bark. Löfven, hvars knoppar bestå af 2 valvler, äga en liflig grönska och blänkande släthet, men omsider gulna de mer än på andra arter. Från spetsen af de fina sågtänderne utsipprar en gul klibbighet, och bladskaften utmärka sig äfven med små körtlar. På hanbusken äro bladen eggrundare än på honans, hvilkens spetsa sig. I Maj och Juni, då de äro alldeles utvexta, framkomma blomsterhängen från samma knoppar som hyst bladen, mycket tätblommige och gula. Könen äro tvåbyggare, ehuru de sägas äfven vara funne förenade på ett och samma hänge, liksom det händer med flera Pilarter, men hvilka omplanterade, blått behålla egenskap af hona! Ståndarnes antal är vanligast 5, fastän det är anmärkt både mindre och äfven större, ända till 10 *(Liljebl.)*. Det andra könets hängen äro länge grönskande, tills de i Aug., mycket utsvällde, efter hand gulna, och fröhusen spricka, då fjunet, som vidhänger fröna, uttränger, och gör det deraf yfviga hänget ellre frökotten likhet af bomullens kapsler då dessa öppna sig.

Det beska och sammandragande i smaken hos barken, har gifvit anledning till utrönande af dess fördelaktiga verksamhet mot vexelfebrar i stället för kinabarken, och man har blifvit angenämt öfvertygad, att medlet icke bör föraktas. Efter förut anställd rening af tarmarne, har ½—1 qvintin af pulveriserad Jolsterbark, hämtad om våren af 2 eller 3 års gamla grenar, tagen hvar 3:dje eller 4:de timma emellan tiden af feber anfallen, häfvit och förekommit dem; och ännu säkrare har medlet befunnits om ⅛ af vanlig kina blifvit tillblandad.

I hushållningen tjenar barken till beredning af klipping äfven så väl som den af Sälgen, och bland garfämnen för

de Jemtländska svarta skinnen, finnas bark af Jolster, Sälg och Gråvide ofta förenade. På hvar kanna bark slås i proportion till hvart skinn 2 kannor hett vatten, som ställes i kar 6—7 dagar. Får- ell. Kalfskinn, till beredning ämnade, blötas först en vecka i vatten, och kalkas för att mista håret, och sedan torkade, läggas de i den uppkokade barklagen, hvarur de, efter flera timmars trampning, upptagas, och halftorkade läggas dagen efter i ny lag med lika handtering, och detta i 4 dagar efter hvarandra. Då de nu halftorkat, aftages narfven, sedan svärtas de, och derefter smörjas med ister, tvättas i lut, samt slutligen torkas och bråkas.

Trävirket är böjligt, något hårdare än hos andra pilslag, och kan deraf slöjdas. I elden sprakar det mer än granved. De årsgamla qvistarne duga som goda bandvidjor, äfven länge dertill förvarade, men böra då förut i vatten uppmjukas. Löfven, behagliga både till lukt och utseende, ätas så väl gröna af kreaturen, som till vinterfoder torkade. På landet brukas de också till färgning af gult, då tyget förut betas med alun och vinsten. Blandas något lut till färgkoket, vinnes en skön och lysande färg.

Icke mindre anmärkningsvärd är nyttan af fröfjunet, som fått namn af *Svensk Bomull*, ehuru äfven fabriker funnits i Tyskland för detta ämne, kalladt än Schlesisk, än Thüringisk eller Markisk bomull, som *Gleditsch* omtalar. Utan tvifvel kunde en del i bomullens ställe begagnas om insamling deraf gjordes då kottarne mogna. Afplockade böra de utbredas att väl torka, antingen genom solens värme eller i eldadt rum, då de små kapslerne öppna sig och det ullika fjunet spänstigt utpöser, hvilket med en lätt ängsharf småningom afräfsas, och detta flera gånger efter anledning. Skulle en del af ullen icke väl frånskiljas, vispas kottarne som vanligt sker med fjäder. För att sedan göra detta fjun brukbart till spånad, emedan en mängd fina frön vidhänga, hvilka i blotta stoppningar icke göra någon olägenhet, bör det faktas med hattmakare-sträng, hvarigenom det behändigt renses och plysas, hvartill också en i K. V. A. Handl. 1745 beskrifven machin är mycket tjenlig. Packadt tillhopa, kladdar det sig något tillsammans, men redes lätt genom vispning i tunna eller kar, äfven medelst kardning. Det återtar sin spänstighet utan att söndersmålas. Förenadt vid spånaden med en del bomull mot 2 delar af Jolsterfjunet, tjenar det nästan så väl som oblandad bomull. Med lika förening kan det ock fördelaktigt begagnas till vadder, goda ljusvekar deraf spinnas m. m., och för sin lätthet, lenhet och varme användas till stoppningar, stickade saker, såsom täcken, kjortlar m. m. Som det ensamt klimpar sig i sängkläder, bör det uppblandas med hälften dun, då kläderna hålla sig rediga och fulla.

Jolster-pilen planteras lätt, endast genom nedsatta qvistar, på ställen som äro för busken passande. Det är en af våra nyttigare inhemska alster, och förtjente en sorgfälligare åtanka af Landtmannen.

Tab. — 1. blommande qvist af hanbusken, — 2. af honbusken, i nat. storlek. — a. c. d. hanblommor. — b. ett hängfjäll med håningskörteln. — e. en honblomma, större gjorde. — f. fröhuset, moget. — g. fröet med sitt fjun, i nat. storl. — h. bladets bas med körtlarne. — i. ett äldre blad i nat. storl.

a
b
c
d
e
f
JWP. del. et

N:o 326.

VICIA SEPIUM.

Busk-Vicker. *Tranärter.* På F. *Kurjenpapu.*

Småbladen äro ovala och helbräddade; större ju närmare de sitta stjelken, och mindre utåt. *Blommorna* sitta på korta skaft, 3—4 tillsammans, och *baljorna* upprätta.

Linn. Fl. Su. p. 254. Cl. 17. Diadelphia. Decandr. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 324. Kl. 14. Tvåkulle med ärtbaljor.

Redan N:o 136, 166 och 230 hafva Vickerslag blifvit granskade till deras naturliga och systematiska kännemärken samt förhållande i landthushållningen. *Buskvickern* har visst mindre anspråk att berömmas än de föregående, men då kreaturen ses med urval äta den bland flera andra vexter, så har den dubbel rättighet att nämnas. Det är nästan endast i skuggan af lundar och buskbevexta ängar, jemte gärdesgårdar och trädsrötter som man finner den med 2—3 qvarters höga, fårade stjelkar, och som medelst sina greniga bladklängen upplyfta sig. Bladen äro sammansatta af många ovala, trubbiga, sällan urnjupta och gleshåriga småblad, som aftaga i storlek mot ändan af bladstjelken, hvars bas omfattas af halfmånformiga och tandade stipler. Tidigt på sommaren börja blommorna visa sig i bladvecken, mest 4 tillhopa på korta stjelkar åt en sida vettande, och till färgen blåröda, äfven någon gång hvita. Deras blomfoder är märkbart hårigt. Deremot äro de upprätta baljorna bara, men med punkter beströdda och mörkna under mognaden. Fröna bli alldeles klotrunda och släta.

Ingen egentlig hushållsnytta torde vara att förvänta från örten, utom den att göra betet begärligare för fänaden. Naturen att vexa i skygd af större grannar, och den veka stammen, som också har af nöden att uppklänga sig, synes icke gynna försök med odling af denna art, hvilket kan umbäras då skötseln af Åkervicker till en betydande del fyller behofvet af fodervexter.

Tab. — Stor del af vexten efter naturen. — a. seglet på blomkronan. — b. vingarne. — c. kölen. — d. pistillen, större gjord. — e. ärtbaljan. — f. ärten, i nat. st.

N:o 327.

CENTAUREA SCABIOSA.

VÄDDKLINT. *Jernrot. Jernört. Storhufvud. Knoppgräs. Hårkullar.*

Bladen äro parbladigt inskurna (pinnatifida) med lansettlika flikar. *Blomfodret* har hårbrädda-de fjäll.

Linn. Fl. Su. p. 300. Cl. 19 SYNGENESIA. Pol. frustranea. — *Gotl.* res. s. 299. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 573. kl. 15. SVÅGRAN. Olika Svågerag. — *Retz.* Fl. œc. s. 157. — Ekon. Dikt. 4. s. 329.

Den lysande blåklinten har redan prydt en föregående nummer (52). Lika slägtmärke, neml. ett blomfäste med tagellika hår och trattlika strålblomster med olikformiga flikar samt pistiller utan märken, tillkommer äfven *Väddklinten*, en icke sällsam art på hårda och magra ängar och åkerrenar. Men dennas rot är icke annuel utan flerårig, löper ganska djupt ned, och är lika så väl känd som hatad för sin seghet af jordbrukaren. På den greniga stjelken, som blir ofta 6 qvarter hög, sitta de till hälften penndelta bladen, lifligt gröna, på bägge sidor finhåriga, och deras lansettlika flikar stundom tandade. Blommorna, ensamma i toppen af stjelkarne, öppna sig först några veckor efter sommarsolståndet, större än blåklintens, och skönt purpurröda, med långa strålblomster, hvilkas flikar äro smala och jemnbreda. Fröfästet, omfattadt af det håriga blomfodret, mognar sent och bibehåller fröna qvar in på vintern, försedda med ett olika långt och sträft fjun.

Väddklinten är mera känd för sin odygd än för någon märklig nytta. Som den ofta innästlar sig i åkrarna på de ställen der den trifves, och rötterna äro ovanligt sega, så gör den mycket hinder för plogen, hvarföre skyffeln blir ofta nödvändig till dess upprotande, att förekomma ogräsets kringspridande i åkerjorden, som röjer mycken efterlåtenhet der örten i mängd finnes.

Fodervext är den egentligen icke, men alla de tama gräsätande djuren, utom kon, förtära den; sjelfva de qvarsittande fröhufvuden som uppsticka här och der öfver den djupa snöbädden, besökas flitigt af sparfvar och småfågel. *Dambourney* har ibland sina färgförsök med vexter funnit, att örten, då den torkas och kokas, ger en god gul färg

Centaurea Scabiosa.

åt ett i vismut-solution betadt ylle, och detta utan kokning; men med densamma en ljus olivfärg som icke förlorar sig.

Meddelade Åkervädden (N:o 322) större nytta, än vi densamma erkänt, så borde misstaget af Väddklintens blommor, som det stundom skett, i stället för den andra, läggas dem mycket till last som samla dem. Det är emedlertid det som skänkt namnet åt Väddklinten.

Tab. — Öfra delen af den blommande örten i nat. storlek. — a. en diskblomma. — b. en strålblomma. — c. fröet, allt i nat. st. — d. ett blomfoderfjäll förstoradt. — e. ett rotblad.

a
b
c
d

N:o 328.

THALICTRUM FLAVUM.

GUL TALIKTER. *Torrvärksgräs.* Få F. *Ängelmä.*

Örtstjelken är refflad och bladfull, samt har en grenig och upprätt *blomvippa* i toppen.

Linn. Fl. Su. p. 191. Cl. 13. POLYANDRIA Polygyn. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 203. kl. 9. MÅNGMÄNNINGAR mångqvinn. — *Retz.* Fl. oec. s. 714. — Vett. Acad. Handl. 1745. s. 250. — *Murr.* App. Med. t. p. 107. — Pharm. *Thalictri* Radix.

Talikter-slägtet hör till de så kallade *mångskidade vexter* (Multisiliquæ) äfven som Sippor och Ranunkler m. fl., och är ett af de lättast kända bland sina slägtingar, ty kronbladen äro endast 4, och fröna helt borstlösa. Af dess många arter finnas flere i norden, antingen ensamt eller gemensamt med andra länder. Bland de sednare är den *Gula Taliktern* en nog allmän vext på ängarne, helst af sidländt belägenhet, särdeles i Skåne, Uppland och de Norrländska provinserna. Roten är flerårig och ganska trådig, som mycket krypande uppsänder rotskott (stolones) långt omkring ståndet. Örtstjelkarne uppskjuta en aln eller 6 qvarter höga, kantiga och tillika fårade samt besatte med enkelt och dubbelt penndelta blad, hvilkas småblad äro aflånga, viggelika, merendels 3delta i toppen och af olika bredd, samt ofta blågröna inunder. I toppen sprider sig, i Juli månad, en mycket grenig blomvippa, hvars grenar bli stundom nederst bladiga. Den är likväl icke utspärrande, utan blommorna stå upprätta på sina egna stjelkar, der de ymniga ståndarnes knappar ge dem en höggul färg. Blombladen äro små, gulhvita eller hvitgröna, och bortfalla snart. Pistillerne utmärka sig genom den hjertlika formen af deras märken. De talrika fruktämnena utvexa omsider till nakna, aflånga och fårade frön utan någon stjert eller tillsats i toppen.

Roten, som utanpå mörk, ini gulaktig, innehåller en sötbesk saft, hölls fordom värd att sättas i bredd med Rabarbern, och fans derföre på apteken, och kallades i Tyskland, Tiggares Rabarber. Dosis föreslogs likväl tre gånger större än af den räita, och medlet brukades i form af dekokt. *Boerhaave* anför det också, och ansåg roten verkligen ha en öppnande och inelfvorna stärkande kraft. Urinen får under nyttjandet icke endast en gul färg deraf,

utan en egen lukt, och saliven färgas äfven. Det är för denna färgande egenskap man användt roten till färgning af alunbetadt ylle, som då blir orange-gult. Med sjelfva örtståndet färgadt, blir det något blekare. I Jemtland har man ännu ett husmedel deraf mot torrvärk, då örten färsk och stött appliceras på den lidande delen. — *(O. Hagström* i Fl. Su.*)* Af Kreaturen förtäres vexten bland det öfriga ängsfodret.

Tab. — Delar af örten blommande, i nat. storlek. — a. en blomma på hvilken alla ståndarne, utom en, blifvit borttagne. — b. en af pistillerne. — c. fröet, alla större gjorde. — d. fröet i nat. storlek.

329.

JWP. del. et sc.

N:o 329.

EUPHORBIA PALUSTRIS.

KÄRR-EUFORB. *Kärr-Törel. Vargmjölk.* På Finska: *Pirun-äitin rjeska.*

Örtstjelken är grenig och *grenarne* ofruktbara, samt *bladen* lansettlika. *Umbellen* är först flerdelt, sedan 3delt och sist 2delt, med eggrunda *svepen.*

Linn. Fl. Su. p. 164. Cl. 11. DODECANDRIA Trigynia. — Öl. res. 91. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 218. Kl. 9. MÅNOMÄNNING. treqvinn. — *Retz.* Fl. œc. s. 247. — *Pallas* Reis. d. Russ. R. 1. s. 36. — *Villars* Dauph. 1. p. 6. — *Murr.* App. Med. 4. p. 105. — *Pharm.* Esula Maj. Cort. radicis.

Euforberne, hvaraf en art tillförne (N:o 70) förekommit, räknas till den familjen af *vexter, som bära treknöliga frukter* (pl. tricoccæ), och äro icke allenast ökände deraf än genom den misstänkta färgade saft som de, like större delen af sina slägtingar, i myckenhet hysa. Denna *Kärr-Euforben* är ett hos oss sällsyntare örtslag och finnes knappt, utom på Gottland och Öland, vild vexande, samt älskar en sumpig jordmån. Roten är flerårig, men nya örtstjelkar uppkomma hvar vår, alnslånga, tjocka, trinda och grena sig, men hvilka grenar förblifva ofruktbara. Bladen, som äro talrika, sitta till skiftes på stjelken, lansettlika, helbräddade och alldeles släta. Mot toppen framskjuta blommorna den tiden då fruktträden prydas af sina. De formera, som vanligt hos slägtet, en stor gemensam umbell med mångbladigt svepe. De smärre umbellerna äro tredelta med 3bladiga svepen, och de yttersta dela sig omsider i 2 med 2 undersittande blad. Alla dessa större och mindre svepen ha en eggrund form. Det är märkvärdigt att blommorna äro af olika förhållande efter tiden: de första endast hanblommor som ha 5 kronblad, och de som komma senare äro dels 2könade, dels blott honor, båda med än 4 än 5 kronblad, hvilka äro alldeles helbräddade. Frukten blir till slut stor som en liten ärt, utanpå mycket knottrig.

Den ymniga mjölklika och derjemte skarpa vätska som örten innehåller, gör den icke behaglig för kreaturen. Också ser man den aldrig röras af dem, om icke af geten, som utan fara ofta förtär flera för andra djur skadliga

vextämnen. Men bruket af Kärr-Euforben som läkemedel torde, enligt säkra uppgifter, berättiga den till någon förtjenst. I Ryssland, t. ex., utgör den på somliga ställen en husmedicin för envisa frossfebrar och för kroniska förstoppningar i de ädlare delarne, äfven för vattensot. Den färska saften intages till 4—5 drakmer, eller, i brist af saft, lika vigt af den torra roten, infunderad i varmt vatten. Medlet verkar såsom afförande; skall äfven göra kräkning, men lindrigt, och aldrig slitningar eller ref, och dess verkan säges vara ganska snäll och säker. Likaså brukas roten så väl af denna som af en annan art (E. verrucosa L.) i Dauphiné, för frossor. Som för öfrigt föga beprófvad medicin, kan detta likväl icke rekommenderas hos oss till efterföljd.

Något färgämne innehåller örten, enlig *Dambourneys* intygande. Han betade ull i tenn-upplösning, och kokte den sedan länge med ett afkok på Kärr-Euforben, då ullen erhöll ett slags aurora-färg. Denna blef deremot gulgrön i det kalla spadet, om dertill blandades litet blå vitrill, såsom $\frac{1}{4}$ lod mot 6 lod af den färska örten.

Tab. — Toppen af ett blommande stånd, i nat. storl. — a. en hermafr. blomma med 5 kronblad. — b. — med 4 kronblad. — c. en hanblomma öppnad på sidan; alla större än naturen.

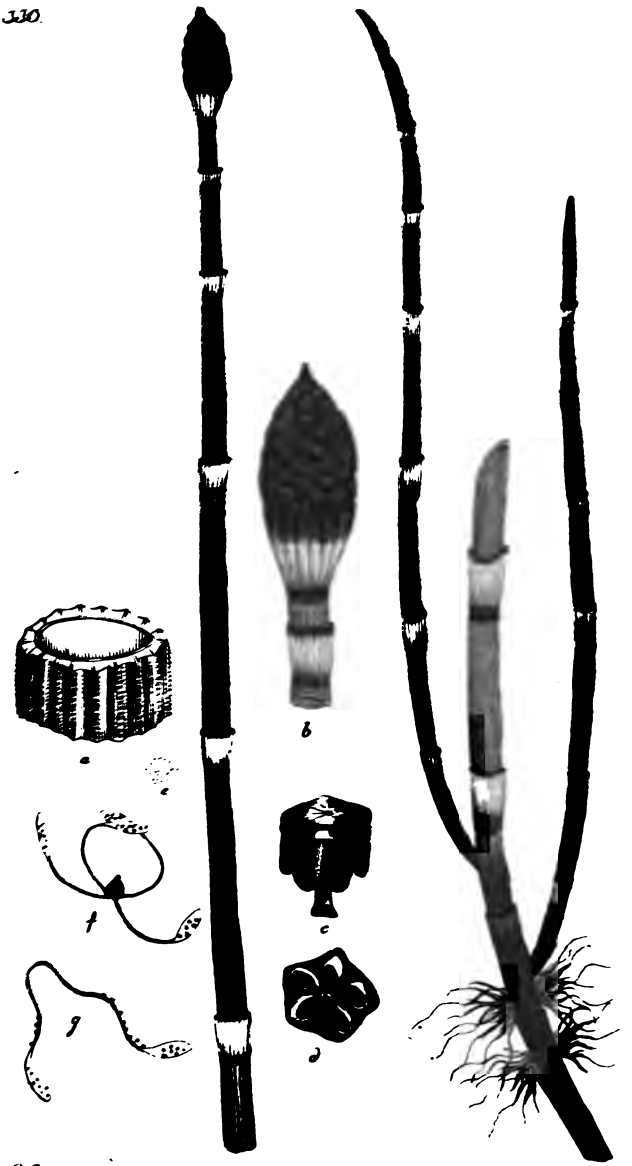

O. Svartz del.

J.W.F. sc.

N:o 330.

EQUISETUM HYEMALE.

Skurfräken. *Skäfte. Skurgräs. Skafgräs. Skafrör.*
På F. *Huosio-korte. Rauta-korte.*

***Stjelken* är vid basen, merendels grenig, hel och hållen bar (utan blad), och skarp på ytan.**

Linn. Fl. Su. p. 368. Cl. 28. Cryptogamia. *Filices.* — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 384. Kl. 16. Lönngifte. Ormbunkar. — *Retz.* Fl. œc. s. 33a.

Att Fräkenslägtet är ett af de mest kännbara, både till utseende och till fröredning, finner äfven den som icke är örtkännare; men också de kunnige sakna ännu en fullkomlig upplysning om den sednare. V. Linné och många efter honom ansåga Fräken-arterne såsom Ormbunkar, men, som det tyckes enligare deras natur, hafva de af sednare författare blifvit hänförde till en egen familj bland de Lönngifte (Peltata, *Hoffm.* Gonopterides *Willd.*). De äro vexter, utmärkte genom en med leder och baljor försedd stjelk, som i toppen bär fröredningen, i form af ett hänge (amentum) eller ax, sammansatt af flera i krans ställda och på fot stående sköldar, hvilka på undra sidan hysa frön eller blommor i egna gömmen inneslutna.

Ibland de åtskilliga slag som finnas, bestå de fleste af flera eller färre kranslikt utgående grenar eller så kallade blad. Skurfräken har likväl inga sådana, utan är stammen alldeles bar, stundom helt enkel, men likväl oftare delad i 2—3 grenar vid den fleråriga roten, hvilken krypande långt ikring gör att vexten med lätthet föröker sig. Liksom de öfriga, har också dennes stam många djupa strimmor, men de mellan dem uppstående ränder äro tätt besatta med fina knagglor, som likväl icke synas för blotta ögat, men kännas något skarpa för fingren. De trattlika baljorna vid lederna äro hvita, men svarta vid den tvera och naggade kanten, samt vid basen: den öfversta eller större baljan omfattar axet nedantill, hvilket är $\frac{1}{2}$ tum i längden och eggformigt. Fruktsköldarne sitta tätt tillsammans, 5kantige, med 5 aflånga rum inunder, hvarur en otalig mängd stoftlika kroppar utkomma, hvilka med högst förstorande synglas betraktade, äro klotrunda och med en liten spets danade. De visa då en hoppande rörelse som härkommer från 4 parvis inunder fästade trådar, som förut sammanrullade, spänstigt uppspringa, och under detta

sprida ett ännu finare stoft som vidhänger deras utplattade ändar. *Hedwig* ansåg dessa för ståndare, och den lilla klotrunda kroppen för fruktämnet, som på detta sätt befröades och erhöll groningskraft. Ehuru vi äro från åsynen öfvertygade om dessa kroppars närvaro, våga vi icke alldeles lita på verkligheten af det ändamål *Hedwig* sökt bevisa. Men som man förgäfves hittills sökt andra parningsdelar, så må de anförda tills vidare derföre hållas.

Skurfräken vexer icke sällsamt på magra sumpiga skogstrakter och i de der belägna kärr. Till foder är det icke så passande som flera andra slag af samma slägte. Emedlertid påstås att hästar skola må väl deraf. För kor anses det mycket elakt, och säges allmänt att de deraf fälla tänderna. Visst är att de släppa det ofta ur munnen om nöden tvingar dem att försöka en så kärf föda. Får kunna icke fördraga densamma, och kanske är det i deras natur, helst uppgifter icke saknas, att missfall skall derigenom hos dem åstadkommas. Svin finnas deremot mindre grannlaga, då de vid deras bökande på ställen der fräken vexer, räkna dess rötter äfven bland sina födämnen.

Allmännaste bruket af Skurfräken eller Skäftgräset göra flera slags handtverkare, som använda det till slätskurning och polering af särskilta ämnen. De fina krusade tverstrimmorna eller skarpa knagglorna långs efter ränderna, likna den finaste fil, hvarmed hårda trädsorter, horn, ben och äfven metaller, genom gnidning, vinna en önskad släthet och jemn yta.

Tab. — ett mindre stånd i nat. storlek. — a. en del af stammen afskuren, mycket förstorad, för att visa dess knaggliga strimmor. — b. ett ax, förstoradt. — c. en af fröredningssköldarne. — d. densamma, sedd inunder, med de öppnade rummen. — e. fröna, i nat. storlek. — f. ett sådant moget med strängarne. — g. ett par så kallade ståndare, skillde från fröet; de begge sednare sedda under högsta förstoring.

c
f
b
d
a

331.

VACCINIUM ULIGINOSUM.

Odonbuske. *Böljon. Blåbuk. Gorvälta. Wamstöt. Svålon. Slinnor. Ölbär. Blåbär. Utterbär.* Lapp. *Hotme.* På Finska: *Juowukka, Juomucka.*

Stjelken är träaktig med trinda grenar. *Bladen* aflångt eggrunda, helbräddade, släta, affallande. *Blomstjelkarne* äro enblommiga.

Linn. Fl. Su. p. 125. Cl. 8. Octandria Monog. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 164. kl. 7. Tiomfinningar enqvinn. — *Retz.* Fl. œc. s. 756. — *Gmel.* Fl. Sib. 1. p. 219. 3. p. 138.

Om icke så allmän som Blåbärsbusken (n:o 163) i tjocka barrskogen, eller som Lingonriset (n:o 116) på den vida heden, så är den ändå icke sällsam på långländiga trakter, äfven i buskbevexta kärr, som tillika äro skyddade för vindarne, likväl icke så sumpiga eller mossfulla som der Tranbären (n:o 12) trifvas. Närmast kommer Odonbusken till den förstnämda i utseende och sätt att vexa såsom buske, men blir mycket högre, ofta tredubbelt, och alla grenarne trinna, utan kanter. Bladen äro också något längre, merendels trubbiga, sällan hvassa, aldeles hela i brädden, utom några få glesa hårlika uddar vid basen, men hvilka ibland saknas; finådriga, släta, mörkgröna och på undra sidan blåaktiga. I Maj visar busken sina hvitröda blommor, vanligast med 8 ståndare (ibland 10), hvilkas knappar äro, utom med slägtets öppna horn, också med 2 sporrar bakpå försedda. Bären mogna efter midsommaren och bli dubbelt större än Blåbären, svarta med gråblå hinna, men ini hvita och fröna strimiga. I Lappska fjällen förekommer en lågvext afart med smala spetsiga blad, lika dem på en liten afart af *Salix cinerea*, samt med strödda korta hår på ådrorna.

Bären förtäras icke sällan, ehuru de äro mindre smakliga än blåbären, och något vattenaktiga. I större mängd njutna göra de dock någon yrsel och hufvudvärk, i synnerhet då de äro äldre. Vilda djur, som Räfvar, Björnar, Uttrar, äta dem äfven så väl som Getterna och en del skogsfåglar. Tunguserne och andra Siberiska folkslag anse dem för en läckerhet hvaraf de få rus, (hvarföre Ryssarne kalla bären *pjaniza*, rusbär); och det berättas att man i

VACCINIUM ULIGINOSUM.

Kamschatka påfunnit att distillera bränvin på bären, hvilket påstås bli mycket starkt, men så flygtigt att det efter årets förlopp förbytes till lank. Löfvet röres knappast af boskapen, om icke af Geten. Till garfning af smärre skinn säges så väl bladen som grenarna vara tjenliga; men af bären skall en violett färg kunna erhållas på ylle och äfven linne.

Tab. — En blommande gren i nat. storlek. — a. blomman. — b. blomfodret med pistill. — c. en ståndare (alla förstorade). — d. bäret på tveren afskurit. — e. fröet. — f. detsamma förstoradt.

332.
a
b
c
♀
♂
d

332.

HUMULUS LUPULUS.

HUMLE-ÖRT. På F. *Humala.*

Örtstjelken **är refvig, högt slingrande.** ***Bladen*** **flikiga och sågade.** ***Blommorna*** **äro tvåbyggare.**

Linn. Fl. Su. p. 357. Cl. 22. DIOECIA. Pentandr. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 115. Kl. 5. FEMMÄNNING. Tvåqvinn. — *Rets.* Fl. œc. 1. s. 302. — *Rafn.* Danm. o. Holst. Fl. 2. s. 271. — Allgem. T. Gart. Mag. 4 J. h. 7. — *Nordenſt.* om kup. humleg. anl. 1757. — *Stridsberg* i V. Ak. Handl. 1754. — Vett. Ak. Handl. 1750. s. 214. — ibid. 1774. s. 253. — *Bjelke* Tal om Sverg. allm. Hushålln. u. Gust. I. s. 18. — *Murr.* App. med. 4. s. 625. — *Pharm.* Lupuli Strobili.

Om Svensk Botanik icke alltid kan uppvisa föremål af den utmärktaste nytta, så ersättes stundom bristen af en och annan, såsom nu af Humle-vexten. Denna högst slingrande af alla våra, är utan tvifvel inföding, mest funnen i buskiga trakter vid gärdesgårdar och i stenrör, särdeles nära hafskanten belägne, äfven på holmar och kringflutna ställen, såsom uppåt Österbotten, Roslagen, Bohusländska Skärgården, äfven på öar i Mälaren, och dessutom här och der i Småland, Skåne och Vestergötland, i synnerhet der jordmånen är seg och något sidländt. I detta tillstånd kallas den *Wild-* eller *Skogshumle,* och är sämre än den odlade. Hanståndet förekomma alltid allmännare, och kännas under namn af *Gall-* eller *Fuk-Humle* (På F. *Koiran-Humala*) utmärkte genom blommorna, förenade i ruskor från bladvecken, med fyrbladiga blomfjäll der de underdelas. Hvar blomma har endast ett 5:bladigt hvitt eller grönguit blomfoder, och hanknapparne öppna sig blott med 2 sneda hål i toppen. Honståndets blommor deremot äro samlade i knippen, först inom ett gemensamt 4delt svepe och sedan ett enskilt af 4 blomfjäll, som omger Hera blommor, hvardera formerad af ett eggrundt fjäll, (som hos *Amentaceæ*), omfattande utan annat blomfoder eller blomkrona, 2 hopsittande pistiller, begge delade i 2 trådlika spetsade stift. Efter blomningen förändras dessa förenade blommor i ett ovalt hänge, hvars fjäll utvexa hinnaktiga och torra, och gömma inom basen 2 aflånga frön, betäckta med en hinna som spricker på sidan. Detta är, ehuru olika med det af v. LINNÉ uppgifna, likväl det sanna förhållandet af föredningen.

Under ekonomisk synpunkt betraktad, är Humle-vexten vigtig, sedan dess afkastning blifvit en nödvändighetsvara vid brygden af Malt-likörer. Sjelfva vörten såsom söt, eller dricka beredt utan Humle, skulle snart väcka ledsnad, då deremot tillägget af humle genom sin egen kryddaktiga beska gör det både smakligare och helsosammare till bruk som maltdrycker i allmänhet. *Vattenklöfvern* med fl. (hvarifrån likväl den fordom nyttjade *Porsen* (Myrica gale) bör uteslutas), skulle väl i Humlens ställe kun-

na begagnas, men i smaken behåller dock Humlen företrädet. Dess egenskap att äfven betydligt motstå drickats fallenhet att jäsa och surna, kan icke bestridas, och derför humlas dricka starkare sommartiden. Humlens beståndsdelar äro i synnerhet en eterisk olja som innehåller det aromatiska, och ett beskt sammandragande ämne (Galläplesyra).

Humlegårdars anläggande förtjenar allmän åtanka, då betydande summor årl. gå ur Riket för den utrikes odlade, och erfarenheten intygar möjlighet att afla den hemma. Mer än ett århundrade sedan, sågos också långt flere sådane plantager än nu för tiden, då de derjemte ofta vanskötas. Före K. GUSTAF I tid funnos inga i Sverige, men han befallte och befordrade dem, sedan Lübeckarne vexlade en mark humle mot en tunna malt, och $\frac{1}{9}$ af allt jernet gick ut för Humle.

En riktig skötsel beror på rätta urvalet af platsen, jordmånen, gödningsämnet, godheten af sättrötterne, deras plantering, vattnande, störarnes tillräckliga längd, roxnarnes anbindande, de öfverflödiga jökarnes afskärande, kupornas och plantagens renhållande, blädningen, skörden af Humlekopporna och deras bevarande. Som rummet icke tillåter att afhandla dessa omständigheter särskilt, få vi hänvisa till de underrättelser som redan af STRIDSBERG och NORDENFLYCHT, och sednast af Herr Prof. RETZIUS med mycken noggrannhet äro samlade och utgifne. Det må endast nämnas, att till vinnande af god humle, densamma bör icke skördas för bittida eller för sent. Ännu omogen ger han drickat en vidrig smak, och öfvermogen, förloras de väsendtligaste delarne, fröna, och det klibbiga stoftet emellan kopporna fjäll; hvarför plockningstiden bör noga afpassas.

I medicinskt afseende äger humlen en fördelande kraft, blandad med blommor eller kryddor af lika egenskap. En mindre vänlig åverkan på nerverne har man dock funnit af humle i öfverflöd brukad vid brygden af öl; och det anses vanligen farligt att sofva på ställen der humle torkas och bevaras. Såsom ett husmedel mot förstoppningar brukas fröna i Vestergötland (*Linn.* Vestg. r. s. 200). Roten, bitter och något kryddaktig, har blifvit rekommenderad till nyttjande liksom Sarsaparillen. Rotskotten eller broddarne använde i köket som de af Sparris, berömmas för deras stenlösande och urindrifvande kraft, hvarför man föreslagit så väl ett på dem destilleradt vatten som kokadt extrakt, och äfven dekokt på sjelfva Humlen, hvilket tillika prisas som maskmedel i nedanet brukadt.

Humlerefvorna, afbladade och styckade, kunna rötas och beredas till tågor, tjenliga till rep och grofva väfvar, starkare än de af hampa. En god hushållare bör icke bortkasta dem. Till bränsle duga de åtminstone alltid, äfven vid tegelugnar: och bladen ätas både af kor och får, så väl gröna som torkade.

Tab. ♂, föreställer en blommande hanrefva. — ♀ en del af honståndet efter naturen. — a, en hanblomma. — b. hanknappen med ståndare. — c. 2 pistiller inom fjället (förstor.) — d. en humlekoppa i nat. storl.

333.

ALOPECURUS GENICULATUS.

KÄRRKAFLE. *Stäkra.*

Strået är krökt, med knä samt uppstigande, och bär ett cylindriskt ax, hvars blommors yttre skal (glumæ calycinæ) äro tvertrubbiga och finhåriga.

Linn. Fl. Su. p. 20. Cl. 3. TRIANDRIA. Digynia. — *Liljebl.* Sv. Fl. sid. 33. Kl. 3. TREMÄNNINGAR. 2:qvinnade. — *Retz.* Fl. œc. sid. 41. — *Smith.* Fl. Brit. 1. s. 74.

Lika så allmän som Ängkaflen (n:o 14) på ängarne, är också denna på våta ställen, helst i diken och der vattnet blir länge qvarstående. Här fäster den sig i botten med ganska långa och enkla rötter. Stråna vexa stundom till ansenlig längd mycket ledfulla med böjda knä, och grenade uppstiga öfver vattnets yta. Bladen äro helt släta, blågröna och flytande äfven som ofta hela gräset. Axet blir litet, kort och cylindriskt, men kan delas liksom Ängkaflens i lober, är dessutom mycket blomrikt, grönt och rödaktigt. Blomfoder-agnarne, eller de yttre skalen, äro märkligt trubbiga, lika stora och hårigare än på den nyssnämde, men det inre eller blomkronans helt slätt med ett vid basen baktill fästadt *borst*, krökt midtpå och ibland nog kort. Någon gång träffas också gräset på torra ställen, då roten blir liksom lökaktig; likväl alldeles skild från den egentliga A. *bulbosus*.

För odling tjenar icke detta gräs, såsom mycket nedliggande och således mindre dugligt för slåttern. Boskap och hästar äta det alltid mycket hellre än starren; men för får är det väl ändå mindre passande: de välja också snarare hårdvallsgräsen, hvaraf de utan tvifvel må bättre.

Tab — Delar af gräset efter naturen. — a. en blomma med begge skalen. — b. kronskalet. — c. pistillen alla förstorade.

---

d
e
g
f
a
b
c

LOTUS CORNICULATUS.

ALLMÄN LOTUS. *Käringtänder. Kattklor. Gulhane. Björnklor. Göksmör.* På F. *Ämmän hambat.*

Stjelken är flerblommig, med blommorna liksom i hufvud förenade; *Fröbaljorna* äro cylindriska.

Linn. Fl. Su. p. 262. Cl. 17. DIADELPHIA Decandr. — Skånsk. res. s. 153. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 328. Kl. 14. TVÅKULLIG, med ärtbaljor.

Så allmän som denna växten är, gläder den likväl med sin vackra färg, der den flocktals afbryter mot andra blommor på ängar och gräsvuxna ställen, och synes också mindre nogräknad med jordmånen. WRETLING och SVARTZ sågo den i förliden sommar, ensam af hela familjen med ärtskidor, lysa frodig i torfvor här och der spridde på de åt ödsligheten dömda heder i de torftiga Vester dalarne. Lotus-slägtet utmärkes genom sina räta fröbaljor, fyllda med trinda frön, och genom blomvingarne som foga deras öfre kant tillhopa. Vår allmänna art har en grenig, längre eller kortare örtstjelk, mest kulliggande, men ibland rak, och uppkommer årligen från en perennerande rot. De tre småbladen äro glatte, och vid bladets bas sitta dessutom 2 bladlika stipler. Blomskaften som skjuta från toppen, äro långa och bära flera blommor i en punkt tätt förenade ofvanför ett 3:bladigt svepe. Skidorna bli alldeles trinda och stå rätt ut då de fullmognat. Blommorna, hvilkas spetsiga köl gifvit anledning till namnet af vissa djurs klor, blifva oaktadt deras sköna gula färg, då de torkat, gröna. Det händer äfven att de stundom vanskapas och svälla utan att nånsin öppna sig; och detta härrör af ett inhyses kräk som fräter dem (Thrips glauca Fn. Sv. n. 726). Man träffar åtskilliga afarter af denna Lotus-art, t. e. en i sidländta skuggrika lunder, med upprättstående alnshöga greniga stjelkar och bredare blad med strödda fina hår i kanten (Skånsk. res. s. 153), och en annan på sandiga fält (V. Ak. Handl. 1807. sid. 228), kortare, slakare med bladen mycket smalare och spetsiga. — I den specifika karakteren äro de likväl icke skiljaktige.

Örten är en af de begärligaste som foder för kreaturen. Man har också för denna orsak äfven som för här-

digheten och de djupt nedträngande rötterna, föreslagit växten till odling. Men som den icke blir särdeles rotdryg, så är väl icke att vänta någon utmärkt förmån af Kulturen i stort. Sandiga höjder kunna emedlertid icke bättre användas än besås med ärterne, insamlade sedan de mognat. Med blommorna, som bi, under det de äro utslagna, flitigt besöka, skall kunna färgas gult; men försök att vinna ett färgämne likt det af indigo, hvartill blommans ofvannämde ombytliga färg gifvit några anledning att förmoda, hafva befunnits fåfänga.

Tab. — Ett stånd af örten blommande i nat. st. — a. blommans öfre kronblad kalladt seglet. — b. vingarne. — c. kölen. — d. parningsdelarne fästade vid blomfodret. — e. ärtbaljan. — f. en ärt i nat. storlek. — g. en sådan större gjord.

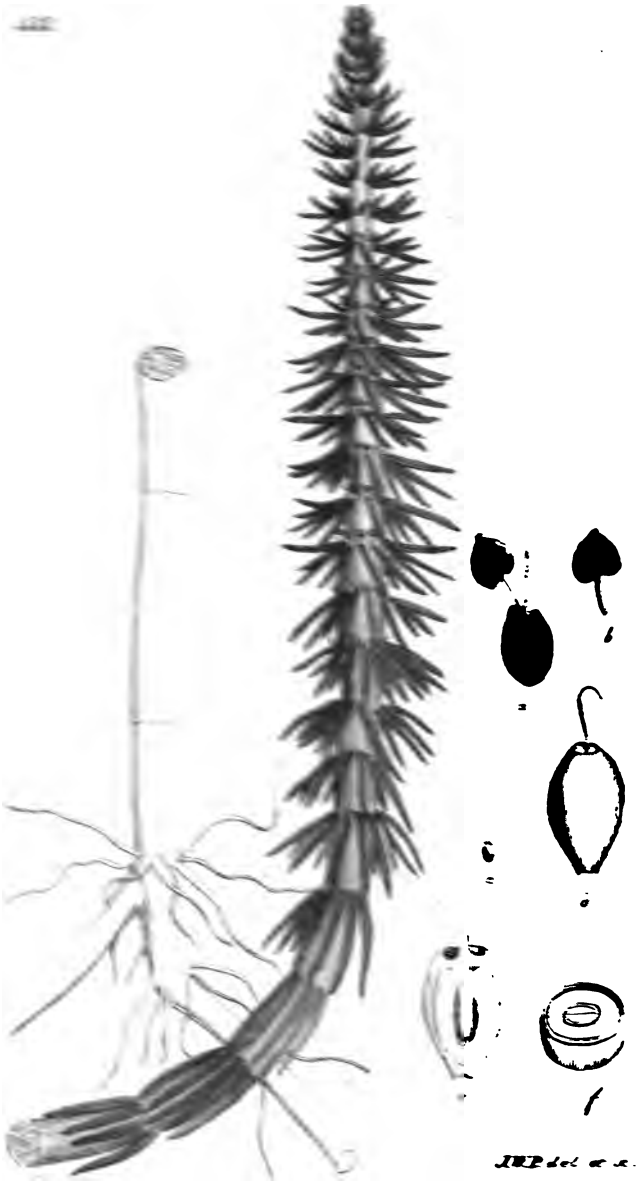

335.

HIPPURIS VULGARIS.

MÅNGBLADIG HIPPURIS. *Hästsvans.*

Bladen äro många (8-12), jembreda och spetsiga, sittande i krans omkring lederne af den enkla *Örtstjelken.*

Linn. Fl. Su. p. 1. Cl. 1. MONANDRIA Monog. — *Liljebl.* Sv. Fl. 2. S. Kl. 1. ENMÄNNING. enqvinnade. — *Retz.* Fl. oec. 1. s. 299.

Ehuru mindre rar i stillare vatten, såsom i åar, vikar och grafvar der botten är dyig, har man ännu icke med säkerhet kunnat bestämma detta örtslägtes rätta plats bland vexternas naturliga ordningar. v. LINNÉ förde det till *Vattenvexter* (Inundatæ). JUSSIEU har gjort det äfven, och tillika ansett det som en af länkarne emellan vexter med ett och med 2 hjertblad. Han har likväl sedermera trott sig finna snarare en analogi med sina *Onagrariæ*, i anseende till fröets fäste i toppen af frukten m. m. Men hvarthän den rättast må föras, är vexten en af de besynnerligare, såsom förenande flera slägters egenskaper; ty Örtstjelken, som uppkommer från en mångårig rot, omgifven med långa och i krans sittande trådar, är hel enkel, pipig, från qvarters lång ända till alnen och mycket ledfull; nedsänkt till hälften bar under vattnet, men ofvantill besatt med jembreda, spetsade blad (8-12) i stjernform (som på Myriophyllum), och bär sina blommor öfver allt i bladvecken helt nakna och fastsittande, hvilkas slägtmärke är, att ha endast ett blomfoder som utgöres af en knappt märklig och ofvanpå fruktämnet sittande tvåflikig kant, inom hvilken ses en enda ståndare (liksom hos Zanichellia). Stiftet tätt bredvid är enkelt och finhårigt med spetsigt märke. Frukten, som vi våga knappt att med GÄRTNER anse för ett slags nöt, utgöres af ett enda frö (som hos Proserpinaca), hvilket, om frukten klyfves, ses fästadt högst uppe, och dess embryon omgifvas med en köttig hinna, samt lilla roten vettande uppåt och basen adelt.

Vid början af sommaren, ser man denna örten med sina blommor, hvilka med skäl kunna kallas månggifte (Polygamister), emedan de underst på stjelken sittande ofta endast äro honor, och de öfra alla tvåkönade.

Hippuris vulgaris.

Vexten har vid hastigt påseende likhet af en fräkenart, i synnerhet den närmare roten bladfria delen; men den är helt glatt och duger aldeles icke att använda som skäfte, ehuru man gissat så i en Tysk Flora.

Örten säges äga något skarpt i smaken, men detta hindrar icke getterne att med särdeles begär förtära den, hvilket äfven hästar, enligt *Gunners* och *Mohrs* intyg, någon gång skola göra.

Vintertiden får vexten, dold under vattnet, ett helt annat utseende. Man finner den då flytande och bladen bli dubbelt längre, smalare och nästan genomskinliga. Att bladen vexa någon gång liksom i spiral och att sjelfva stjelken vrides, torde härröra af stället der den vexer, i starkare strömdrag, hvilket *Liljeblad* sett i Vesterbotten.

Tab. — Vexten i nat. storlek. — a. Blomman. — b. ståndaren särskilt. — c. frukten i nat. st. — d. densamma förstorad. — e. densamma längsefter i tu-skuren. — f. transverselt.

b
c
e
f
J.W.P. del. et sc.

336.

POLYGONUM VIVIPARUM.

Äng-Polygon. *Stämme-näfva. Mörtag. Svingräs.*

Örtstjelken är enkel med ett enda, merendels lökalstrande *blomax*. *Bladen* aflånga och lansettlika, i kanten tillbaka rullade.

Linn. Fl. Su. p. 129. Cl. 8. Octandria Monog. — Fl. Lapp. s. 152. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 170. Kl. 7. Tiomänning. 5:qvinnad. *Retz.* Fl. oec. s. 539. — *Gmel.* Fl. Sib. 3. p. 44. t. 7. f. 2. — *Gunn.* Fl. Norv. n. 9.

Polygon-slägtet, som utgör tillika med Rumex etc. en egen nat. familj (Polygoneæ *Juss.*), består af många arter, af hvilka flera också tillhöra Svenska Flora, men de flestes utseende är så skiljaktigt, att man derefter knappt skulle kunna förena dem, om ej vid betraktandet af slägtkarakteren, hvilken utgöres af ett 5:delt blomfoder, som merendels af annan färg än grön, har nästan likhet af blomkrona. Fortplantningsdelarnes antal är mycket olika hos somliga arter; men alla ha ett enda kantigt frö, som betäckes af det qvarsittande blomfodret. Ängs-Polygonen, den allmännaste vext på Norrlands gräsfält och på torrare skogsängar i Lappmarken, men knappast sedd i Södra Sverige, har en mångårig rot, som är krokig eller vriden, utanpå mörk och inuti hvitaktig. Örtstjelken, ofta mer än qvarterslång, är alldeles odelt, rak, besatt med flera smala och ådriga blad med tillbaka rullad kant. Några komma äfven från roten, längre stjelkade, elliptiska, glatta men ibland på undra sidan finhåriga. I den förlängda toppen formera blommorna ett smalt och trubbigt ax; de äro till färgen hvita, stundom rödletta och ha 8 ståndare och 3 stift från ett trekantigt fruktämne. Ofta fullkomnar icke vexten sina frön, emedan naturen skänkt den en annan fortplantnings förmåga, neml. genom små lökformiga knoppar som intaga de undra blommornas ställen, och från hvilka knoppar man ser de första bladen icke sällan utskjuta, under det de sitta på sjelfva axet, samt sedan affalla och rotfästa sig.

Samojeden, bestämd att lefva bredvid den eviga snödrifvan, finner i denna rot ett passande och för honom smakligt födämne. Under de få veckor jorden är öppen, insamlas rötterna till vinterförråd, och förtäras tillika med köt

af Ren eller något villbråd, som kan ertappas. Jakuterne också, som kalla roten *Mjaeka arschin*, använda den torkad och stött samt kokad med mjölk, hvilket säges vara en god föda. Möss, så oändligen talrika inom samma del af Jordklotet, göra likaså samlingar af roten i sina bon, hvilka deras mennisko-lika grannar förstå att uppsöka och plundra. I Norrige är också bruket af Mortågs-rötterne kändt såsom nödbrödsämne, och sjelfva de ofvanbeskrifne groddknopparne i axet plockas af folket i Opdalen, som kalla dem *raapesoll* och koka dem med mjölk. Äfven ses barn der stundom uppäta rötterne och äta dem rå liksom svinen, för hvilka de äro särdeles begärlige. Det gröna örtståndet står icke heller förgäfves för boskapen.

Tab. — Vexten i nat. storlek. — a. blomman större gjord. — b. densamma öppnad. — c. pistillen. — d. ett ax med groddknoppar i nat. st. — e. en grodd knopp särskilt. — f. en sådan med första bladet, förstorade.

b
a
c
d
e

337.

VIBURNUM OPULUS.

Olvon-Buske. *Uglerönn. Ulfrönn. Fågelbär. Qvalkebär. Hållsbär. Olgonträd. Ulfbär. Illenaträd.*
På F. *Koiran höjsipuu. Koiran höjstöpuu.*

Bladen **äro flikiga, med körtlar på bladskaften.** ***Blommorna*** **äro förenade i klasar vid grenarnes ändar.**

Linn. Fl. Su. p. 96. Cl. 5. Pentandria. 3:gynia. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 128. kl. 5. Femmänning. 3qvinnad. — *Retz.* Fl. oec. p. 766. — *Georgi* Reis. d. Russl. — *Gmel.* Fl. Sib. 3. p. 146.

Ett verkligen inhemskt mindre trädslag, som *v. Linné* ansåg hörande till familjen *Busklika vexter* (Dumosæ). Vi tro likväl att *Jussieu* närmare nalkats naturen, då han fört det tillhopa med sina *Caprifolier*, såsom rättare befryndadt med Fläder- och Benved-slägterna, från hvilka det förnämligast skiljer sig genom sin klocklika blomkrona och fruktbär med ett frö. Stammen, vanligen af manshöjd, blir ofta dubbelt högre; den är mycket grenig ända ned ifrån marken, som ger snarare utseende af en stor buske. De trinda grenarne sitta emot hvarandra äfven som bladen, hvilka äro breda, delta i stora flikar, ojemt inskurne, rundade vid basen och på undra sidan blekare. Bladstjelkarne äga, der de fästas vid bladet, ett par körtlar, och ha dessutom å ömse sidor vid basen 2:ne syllika småblad, som äfven stundom bära en körtel i spetsen. Inga stipler gifvas, utan i deras ställe de nämda småbladen. I ändan på grenarne utkomma talrika blommor förenade i en klase (cyma), i hvilken de medlersta blommorna äro små, bördiga och gulhvita; de yttre ell. rundt om kanten sittande äro många gånger större, utvidgade, med ojemnare deladt bräm, snöhvita men ofruktbara. Bären bli omsider stora som ärter, långrunda, röda och saftiga med ett enda hjertlikt hopkramadt frö. I Juni blommar busken och i Sept. äro bären mogna. Man finner den icke sällan i skogvuxna eller buskiga ängsbackar, särdeles på fuktigare jordmån. En afart eller genom kultur förändrad sort förekommer vanligt i trägårdar under namn af *Snöbollsbusken;* som väl förtjenar sitt utrymme i anläggningar der dylika vexter äro passande. Denna får allsinga bördiga blommor, följaktligen inga bär ell. frön, men fägnar så

mycket mer genom sina blomsterklasar ensamt bestående af blomkronor med stora utvidgade snöhvita bräm, hvilka tätt förenade, tillskapa en skön klotform, härmande den hvita Provinsrosens, om icke bristen af dennas lifvande lukt snart frändömde Olvonrosen ett lika värde. Denna afart fortplantas genom afläggare och sättqvistar, stundom också genom rotskott, och vinner äfven en betydligare storlek än den vilda.

I anseende till de ekonomiska fördelarne af Olvonell. Uglerönnen, äro dessa hvarken få eller utan värde att förtiga. Virket eller veden klyfves med lätthet och användes derföre både till tänder i väfskedar och till skopinnar. Af rotskotten, som äro vanligen mycket räta, med tjock merg, erhållas utvalda pipskaft, hvilka bevara böjligheten, nästan som de af läder, så länge barken qvarsitter och de beständigt brukas. Barken, som är seg, och askgrå till färgen, skall genom kokning lemna ett klibbigt ämne likt fågellim. Bären ätas af fåglar, särdeles af hjerpen, och användas derföre på somliga ställen vid fågelfångst. Då de bli frostbitna, förlora de den äckliga smaken och ätas sådana på landsbygderna i Ryssland, der de kallas *Kalina*. De skola äfven kunna användas, (som det säges ske i Curland) både till ättika och brännvin; och längre in i Ryska Riket är en tillredning bekant under namn af *Kalinicka* såsom en vanlig spis, till hvilken de förut frusna bären tagas och krossas, och ältas till en deg med sädesmjöl och bakas i panna. I Siberien skall ock brukas en rusgifvande dryck så tillagad, att mogna bären läggas i en skål med litet socker och brännvin efter behag, hvarefter skålen, med lock tilltäppt och igensmetad, sättes på varma ugnen tills bären, tillförne röda, likna hvitt vax. Brännvinet säges då röja hvarken lukt eller smak, men vara likafullt rusande, då det upphettas och slås på Kinesiskt Té, som sörplas ur koppar. Detta gör inom några minuter ett fullkomligt rus; vanligen ett hemligt puts emot dem, som icke vilja deltaga i det eljest gästfria dryckeslaget.

Dambourney erhöll genom kokning af ett i vismut betadt ylle i en färgsoppa på spädare Olvonqvistar, en fast puce-färg, och med bären en musc doré, som behöll sig oförändrad. Det är likväl anmärkningsvärdt, att han fann lukten under kokningen mycket besvärande, nästan som den af lim.

Få-kreatur jemte Svin äta löfvet, äfven torkadt; men hästen lemnar det gerna orördt.

Tab. — En blommande qvist efter naturen. — a. En blomma med dess delar. — b. Blomkronan särskilt. — c. Pistillen med blomfodret, förstorade. — d. Bäret i nat. storlek. — e. Fröet, något större än vanligt.

a
b
c

338.

SAPONARIA OFFICINALIS.

SÅPNEGLIKA. *Såpört.*

Bladen äro nedvid roten aflånga med skaft; på stjelken breda, lansettlika; och *Blomfodret* cylindriskt.

Linn. Sp. Pl. p. 584. Cl. 10. DECANDRIA. Digyn. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 177. Kl. 7. TIONDEINDELNING. 2qvinnad. — *Retz.* Fl. oec. s. 652. — *Berg.* Mat. Med. p. 370. — *Woodw.* Med. Bot. Suppl. p. 102. t. 251.

Den *Neglikor liknande* Växtfamilien (Caryophylleæ) ger sig lätt tillkänna, genom de ledfulla stjelkarne och enkla motstående bladen utan stipler eller taggar, piggar eller klängen. De egentligas blommor ha något täckt i sitt utseende och deras blomfoder är nästan cylindriskt, och antalet af strängarne antingen lika eller dubbelt så många som kronbladen. *Såpört*-slägtet rättvisar sin plats ibland dessa genom ett lika förhållande. Dess blomfoder, ehuru af samma form som Neglikans, saknar likväl dennas fjäll vid basen, och hvart kronblad har vid skifvans basis ett par små flikar liksom Silenerne, hvarigenom en liten krona bildas omkring mynningen.

Denna art är förmodligen icke inföding på Svensk jord, utan genom frö uppdragen antingen såsom blomstervext ell. i Apteksplantager, har den småningom inrotat sig så, att kunna med skäl anses hörande till klimatet, sedan den här och der, likväl rarare, träffas vexande på fordom odlade ställen och jemte gärdesgårdar i Södra delen af Riket. Den är utmärkt genom sina djupt nedgående trinda rötter af mer än alnens längd och en svanpennas tjocklek, fulla med leder, rödaktiga på ytan och hvita ini. Ofvantill grena de sig och sprida en mängd rottelningar rundt omkring, som gör den snart till ett Hvitroten likt och besvärande ogräs, och bör i händelse af odling derföre få sitt eget rum. Örtstjelkar upplöpa flera tillsammans 3 qvarter höga, trinda, släta och försedda med bredt lansettlika helbräddade blad, som ned emot roten äro liksom stjelkade och aflånga, då de öfra äro vid basen sammanvuxna. Något efter midsommaren formera en mängd af blommor en halfrund vippa. Utslagna i toppen få de en blek rosenfärg och en behaglig, något sötaktig lukt, och deras krop-

blad äro hela och klorne af ansenlig längd i följe af det långa pipiga blomfodret, som efter blomningen omgifver en aflång kapsel med många frön. Blommorna bli i fetare jordmån dubbla.

Namnet *Saponaria* härleder sig från rotens ell. bladens egenskap, att ett afkok på dem, medelst vispning, ger en fragga ell. lodder som efter såpa, och kan liksom denna till flera lika ändamål begagnas. Åtskilliga andra vexter visa samma fenomen, såsom roten af Gypsophila Struthium i Spanien, kärnorna af Såpträdet i Vestindien, och äfven blommorna af Studeńt-neglikor (Lychnis Chalcedonica), m. fl. Tuggade göra de saliven lika fraggig. Bladen af Såpneglikan visa detta mer än roten af densamma, hvarföre i länder der munkar gifvas, man har sett dessa, för besparing, bruka bladen till tvätt af kläder, som derigenom temligen renas, flott- och oljefläckar uttagas utan färgens förlust. De efter loppor försvinna således icke. Syror och alkalier minska icke dess kraft, men väl om vinsten tillägges. Det är således ett slags vegetabilisk såpa, hvars egenskap ej förstöres af syror, som det sker hos de alkaliska såpslagen. Roten har ingen lukt, men en sötaktig, litet i beskt stötande smak, och tillika något klibbig. Ett starkare afkok och extraktet på roten lemnar äfven en känsla af något skarpt på tungan. I Medicinen har man sedan längre tid tillbaka berömt roten i pulver, såsom förträffligt medel i Ven. sjuka och för ledvärk af samma orsak. *Gundelsheimer* och *Stahl* gåfvo den i sednare tider ett så högt loford, att de trodde den täflande med Sarsaparillen. Vår *Bergius* bestyrkte äfven rotens användande med fördel i gikt och under merkurialkurer, hvarjemte han yttrar sig, att ingen tjenligare dryck än den på Såpörtsroten tillagade kunde rekommenderas. Bruket af sjelfva örten ensam utan samband med qvicksilfver, har till och med ägt stundom mycket förtroende, neml. i form af dekokt från ett par näfvar af den gröna örten och några russin till 3 stop vatten, som dagligen under 3—4 veckors tid blifvit utdrucken. Genom en ökad utdunstning påstås den i synnerhet då visa sin goda verkan. *Boerhaave* prisade också vexten såsom förmånlig för gulsot och förstoppning i inelfvorna.

Örten ätes grön så väl af hästar som boskap.

Tab. — Öfre delen af vexten blommande, efter nat. tecknad. — a. Ett kronblad. — b. Ett på sidan öppnadt blomfoder, med ståndare och pistiller. — c. Pistillerne. — d. Ett af de undra bladen, allt i nat. storlek.

339.

ALYSSUM SATIVUM.

(*Myagrum sativum.* LINN.)

DODRA. *Lindodder. Döra. Döre. Dåde. Willin. Hörkäring.* På F. *Kitu-pellava.*

Örtstammens blad äro lansettformiga och vid basen pillika, samt *fröskidan* eggrund och uppblåst.

Linn. Fl. Su. p. 222. Cl. 15. TETRADYNAMIA Siliculosa. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 269. Kl. 12. FYRVÄLDIGA kortskidade. — *Smith* Fl. Britt. p. 680. (Alyssum sativum) — *Gmel.* Syst. 2. p. 971. (Mönchia sativa) — *Linn.* Gottl. Res. s. 241. — *Retz.* Fl. œcon. p. 463.

Ingen Klass ibland Vexterna är naturligare och mer utmärkt än de *Fyrväldigas*, men ickedestomindre saknas fullkomligt väl bestämda karakterer för slägterna. Det är icke sällan, som man efter de redan antagna, villrådigt hänför eller eftersöker föremål, ehuru om deras hufvudplats intet tvifvelsmål kan äga rum. Dodran har vanligt blifvit förd till *Myagri* slägte, ehuru den icke svarade mot det slägtets egentliga kännemärke, eller att fröskidan äger blott ett rum och ett frö; men då flere arter med tiden, blott för skidans yttre likhet, äfven dermed förenades, intog också Dodran sitt rum ibland dem. Flere Örtkunnige hafva likväl ogillat detta, och äfven trott den böra rättast utgöra sitt eget slägte, men vi anse deras mening billigare, som ansett Dodran snarare höra bland *Alyssa* för de många frö som i skidan finnas. Med de verkliga *Myagra* kan den alldeles icke förenas, och ehuru de små tänder fela med hvilka ståndarne på de flesta (ej alla) *Alyss*-arter äro försedde, så öfverensstämmer dock Dodrans uppblåsta fröskida med deras, och berättigar oss att med *Haller*, *Scopoli* och *Smith* under Alyssum anföra de ifrågavarande.

Dodran är en annuel vext med liten eller föga grenig rot. Örtstjelken blir 2—3 qvarter hög, rak och trind, besatt med blad och delad som en vippa i toppen. Bladen sitta skiftvis, lansettskapade, vid basen pillika och omfattande, i kanten otydligt tandade, fast ofta helbräddade, och något sträfva på ytan. I toppen formera enkla blomstjelkar ett slags qvast, under det att de nedra förlängas. Blommorna äro helt små med trubbiga gula kronblad, och

jemna hansträngar utan tand. Fröskidorna sitta upprätа, bli stora som små ärter, upp-ned-vändt egglika, hela, slätа, utsvälda, men på sidorna litet intryckta, och med en utstående kant rundt ikring, samt bära en efter stiftet lemnad spets, half så lång som skidan, hvilken inom två rum hyser många eggrunda bruna frön.

Det är i synnerhet på linåkrar som man finner denna vext, ofta i stor myckenhet, och synes vara, förmodligen fordom, tillika med utländskt Linfrö, i landet inkommen, till mycken harm för dem som odla denna jordens nyttiga afkastning. Den blommar i Juni, ofta till den mängd att linåkrar synas helt gula af densamma. Till förekommande af ett sådant ogräs, hvars myckenhet icke endast betager linet dess vext, utan fortplantar sig allt vidare, är icke annat medel än att genom rensning minska det som boskap och hästar äta grönt med särdeles begär. Äfven Gäss sägas finna i fröna en behaglig föda.

På utrikes orter, både i Tyskland, Italien och annorstädes, odlas äfven sjelfva Dodran för oljepressning ur fröna. För detta ändamål samlas dessa sedan fröhusen mognat på stjelkarne, som uppryckas och torkas, hvarefter fröna urklappas och genom sållning rengöras. De hysa en så betydlig mängd olja, att af 12 kappar 4 kannor olja skall kunna utpressas, i godhet lika med matolja, så länge den icke blifvit gammal, och kan brukas på samma sätt, äfven till lampor, i hvilka den både brinner längre och osar mindre än rofolja. Det bör likväl märkas att för bordet måste den kallpressas. Man omarbetar sedan det öfverblifna, och efter föregången värmning pressar det å nyo till andra mindre grannlaga behof. Till lampor passar denna olja så mycket bättre som den icke stelnar af kölden. Kakorna efter pressningen äro också lika användbara som de af rof-frö erhållna. Hvad odlingen beträffar af Dodran, sås fröen både höst och vår, och vexten mognar i begge fallen till följande hösten.

Tab. — Dodran i nat. storlek med blommor och frö. — a. En blomma. — b. Pistillen redan bördig. — c. Ståndarne med pistillen, sedan kronblad och blomfoder äro borttagne. — d. En fröskida på tveren afskuren. — f. En fröskida med fröna på sidan af mellanväggen. — g. h. Valvlerne.

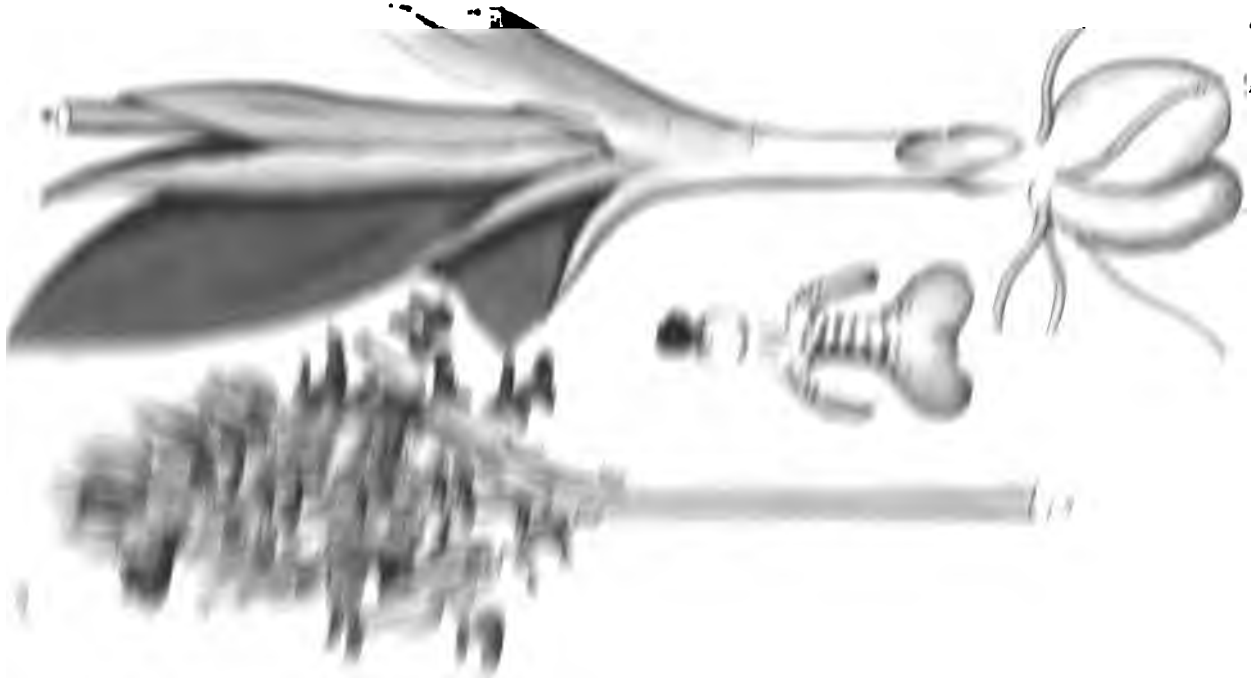

340.

ORCHIS MILITARIS.

RIDDARE-ORKIS. *Johannis Nyckl. Gulltuppor.*

Rötterne äro egglika. *Blomläppen* tredelt, ofvanpå besatt med sträfva prickar: sid-flikarne jemnbreda och trubbiga; den medlersta mycket längre, utvidgad vid ändan i tvenne runda flikar, med en liten hvass spets emellan begge. *Blombladen* alla hvassa, stå upprätte och löpa tillsammans. *Sporren* $\frac{1}{3}$ kortare än fruktämnet, står rätt ut. *Blomfjällen* mycket små.

Linn. Fl. Su. p. 310. Cl. 20. GYNANDRIA. 2:dria. (monandr. *Swartz* i K. V. A. H. 1800. s. 207.) — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 235. kl. 10. TVETYDIGE enqvinn. — *Linn.* Öl. Res. s. 45.

Aldrig kan den Svenske Botanisten få en större högtid, än då han kring midsommaren på Gottlands och Ölands sköna buskbevexta ängar möter en hel familj af Orkisvexter, hvilka, i andra Provinser sällsynte eller osedde, med deras egenhet i blommornas bildning och brokiga utseende liksom inbilla honom vara flyttad under ett sydligare himmelsstreck. Denna Orkis vexer i Sverige endast på dessa öar, hvilkas kalkartade jordmån befordra dess frodighet. Roten, likt de öfrigas perennerande, består af ett par odelta, egglika och temligen stora knölar (tubera) under några ofvanföre utgående enkla rottrådar. Örtstjelken halftannat qvarter hög och således större än dess fleste Svenska fränder, är nedtill besatt med breda, aflånga, saftiga och liflig gröna blad efter slägtets art, och bär i toppen ett rikt ax med blommor som i storlek öfverträffa alla andra. Under hvar och en sitter en liten blomskärm, som ibland knappt märkes. Blombladen förena sig upptill i likhet med en öppen hjelm, ljusröda eller hvitaktiga till färgen; men läppen, rättare kallad 3- än 5delt, är horisontelt utstående och något konkav samt spräcklig och sträf af mörkare skarpa prickar, strödda öfver dess yta bakåt, der en liten hvass upphöjning synes. Detta förhållande jemte den trubbiga sporrens märkliga korthet skiljer lätt denna arten, af hvilken flere förr blifvit ansedda som

artförändringar, såsom några Österrikiska, Mähriska, Sveitziska, Franska och Algieriska Orkider, (O. fusca, moravica, variegata, tephrosanthos *Willd.*) men hvilka, kanhända, väl förtjena att som egne anses.

De öfriga fröredningsdelarnes nära likhet med deras som förut äro beskrifna (N:o 220. 233. 314.) gör en vidare detalj om dennas, onödig.

Blommorna äro sköna, fastän de sakna lukten, som är så utmärkt hos den *tvåbladiga*. Blomsterparterren skulle mycket vinna genom dem, om vexten kunde beqvämligt ombyta sin boningsplats, hvilket Orkis-arter med svårighet göra. De skola emedlertid der de finnas, alltid glädja det öga som söker dem.

Det är ingen tvifvel att äfven rötterne af denna art kunna användas på lika sätt, som redan om den såkallade *Ängs-Orkis* och den *tidiga röda* är utförligen anfördt; rötterne äro så lika beskaffade och deras betydliga storlek synes också icke minska deras värde.

Tab. — Vexten blommande, tecknad af R. *Palmstruch* efter nat. på Gottland. — a. Blomläppen fästad vid fortplantningsdelarne, som visa hanknappen och märket flera gånger förstorade.

a
f
e
d
c
b

341.

CONVOLVOLUS ARVENSIS.

Åkervinda. *Fårtarmar. Jungfrusärkar. Drabinda. Snarbindel.* På F. *Peldokello.*

Bladen äro pillika med utstående hvassa hörn (flikar); *Blomskaften* enblommiga.

Linn. Fl. Su. p. 64. Cl. 5. Pentandr. monogyn. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 92. kl. 5. Femmänning. enqvinn. — *Retz.* Fl. oecon. s. 284. — Oecon. Dict. 4. — Sv. Lagbok. Byggn. Balk. VIII. 29.

Det är märkvärdigt huru naturen i somliga vextslägter liksom sammanhopat likheter genom 100:tals arter, hvilka antingen samtlige tillhörande för dem egna luftstreck, eller och spridda under de mest åtskilda, genast ge deras namn och egenskaper tillkänna. Så möter man Protéer och Ljungarter i Södra Afrika; Melastomerne mellan vändkretsarne; Melaleuker på Nya Holland; Saxifrager på fjällarne öfver hela jordytan; Pil- och Starrslägtet mest i Norden, att förbigå talrika andra exempel, af hvilka vi blott nu tillägga det af *Vindorna* (Convolvoli), ett slägte, som fördeladt åt de flesta trakter af Jordklotet genom sin, merendels slingrande, örtstam, sin klocklika blomkronas fålliga bräm, sitt tvåklufna märke och arummiga fröhus, vid första anblicken igenkännes. Bland de naturliga ordningarne hör det till *vexter med klocklika blommor* (Campanaceæ). Af de två arter som vår Flora äger, är *Åkervindan* en, som med sin krypande rot äfven innästlar sig djupt under jordytan, och ofvan densamma uppsänder slingrande och hörniga örtstjelkar, besatte med alternerande, aflånga, glatta blad, vid basen pillika, med hvassa och stundom tvåtandade flikar. Blommorna utkomma från bladvecken, på stjelkar längre än bladen, enblommiga, med tvenne på dem sittande små blomfjäll. Blommorne, täckt liflärgade, stundom hvitare (på lerjord alltid rödare), öppna deras fållade tumsbreda bräm, helst i solskinet, liksom ömtåliga för minsta fuktighet, och röja sig genom en egen söt lukt. De visa sig midt på sommaren, och frökapseln af ett pepparkorns storlek, omgifvit länge af blomfodret, har två rum med 1—2 frö i hvardera.

Så mycket den blommande Åkervindan må fägna ögat, så litet behagligt intryck lemnar vexten funnen på

den odlade marken. Knappt gifves bland vexter dess like att genom rötterna utbreda sig jemte det att de också söka djupet. Äfven i små bitar fördelade, behålla de naturen att förmera sig, och blir således vextens utrotande nästan en omöjlighet. Ännu efter förloppet af ett 10-tal af år, har man på nytt upptäckt samma gäst på ställen, derifrån man genom alnsdjup gräfning förmodat kunna aflägsna den. Det är på lågländta och sandiga åkerfält som detta ogräs i synnerhet frodar sig, der, icke allenast dess vidt spridda rottrådar suga musten från sädesroten, utan den ofvan jord slankiga stjelken snärjer sig omkring de axbärande stånden, drar dem ned och qväfver dem. — En så förfördelande egenskap gaf Lagstiftaren fordom anledning, att utom 50 Dalers vite eller i brist deraf, kroppsstraff, med ärans förlust utmärka den som sådde *Snarbindel*, Landhafra och Skärffrö i annans åker. I trägårdar blir den icke mindre plåga genom sitt förökande, som man likväl med plog, harf och händernas tillhjelp bör söka att efter möjligheten minska och förhindra.

Vexten ger icke något godt foder och bladen ha äfven något vämjaktigt hos sig. Emedlertid ätes den förr än blommorna börja att visa sig, så väl af boskap som hästar, men de afbita dock sällan mer än topparne. Bland hö är likväl örten så god som de mesta. Svin rata den alldeles. Men den öppna blomman är biets fröjd.

Der flygsand finnes, kunde vexten kanske gagna genom sina krypande rötter att binda den; men då bör ingen annan odling der försökas. *Dambourney* fann under sina färgförsök med vexterna, att dennas blommor och stjelkar medelst kokning, gaf ett i vismut betadt ylle ett slags muskus, äfven en orange-färg som blef högre om alun tillsattes.

Tab. — En del af örten i blomma, tecknad efter naturen. — a. Blomkronan på sidan öppnad, med utspridt bräm. — b. Blomfodret med den qvarsittande pistillen. — c. Denna särskilt. — d. Frökapseln på tvären afskuren. — e. Fröet i nat. storlek, äfven som de förra delarne. — f. Detsamma förstoradt.

SPARGANIUM SIMPLEX.

ENKEL UPPRÄTT PÖLVASS. *Träggjan. Igelknoppar.*

Bladen äro nedemot basen 3kantiga med platta kanter. Det för begge könens blommor *gemensamma blomskaftet* är enkelt, och honornas *märke* nästan jemnbredt.

Linn. Fl. Su. p. 325. (Sp. erectum β) Cl. 21. MONŒCIA. Triandr. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 30. Kl. 3. TRENÄNNING. enqvinn. — *Smith* Fl. Britt. p. 962. — *Curt.* Fl. Lond. t. 67. — *Retz.* Fl. œcon. s. 695.

Detta slägte hör till de *säflika vexternas* familj (Calamariæ), eller kanske rättare utgör det sin egen tillsammans med *Tyferne*, alla skilda från gräsen genom brist på agnskal, och äga i ställe för de hos egentligen *säflika* befintliga blomfjällen ett 3bladigt blomfoder i båda könens blommor som äro sambyggare (monoici). Hos Pölvassen äro dessa blommor, ej i hängen (amenta) utan i klotlika hufvuden förenade, neml. hanarne i toppen och honorna längre ned på blomskaftet. Begges köndelar omfattas af tre små blomfodersblad utan blomkrona. Hansträngarne äro mycket långa och honans stift oftast enkelt och odelt, men ibland med 2 smala märken. Frukten är nötlik och innehåller ett af eget skal omgifvit frö.

Den *enkla uppräta Pölvassen* som här föreställes, och tillförne varit förblandad med en annan art som äfven är hos oss inhemsk, men hvilken såsom mycket större och grenig genast särskiljes, vexer helst i stillastående vatten på lerbotten, såsom i dammar m. m., och sällan mer än ½ aln hög, alldeles enkel och odelad. Roten, som perennerar, är mycket trådig samt krypande, som på vattenvexterna. Rotbladen som omfatta hvarandra nederst som halfva baljor, äro nedemot basen skarpt 3kantiga med platta kanter *); ofvantill äro de svärdlika, uppräta, helbräddade och släta, men de på stjelken eller blomskaftet kortare och vid basen bredare nästan som blomskärmar. Blomstängeln är rak, trind samt ensam, och vid hvars knappt märkliga böjningar blommorna sitta liksom klot

*) De äro icke konkava som på *S. ramosum*, hvilken äfven dermed skiljes; *v. Linné* sjelf trodde, att specifik skillnad kunde finnas emellan dem; jfr. Fl. Su.

skiftvis fästade. Hanarnes äro alltid talrikare och lysa gula af deras knappar. Honornas blomhufvud finnas deremot färre och det nedersta sitter gemenligen på en kort stjelk. Pistillens märke vanligtvis smalt och spetsigt, som en på stiftets sida löpande rand, förekommer någon gång dubbelt. Begges blomfoder äro grönaktiga, icke mörka. Hos honan är det stundom fyrbladigt. Frukten som sitter liksom blomman tillhopa på ett rundt fäste, (receptaculum), anses för ett slags stenfrukt (drupa), är torr, kantig, hvass åt ändarne och innesluter en hård, kantig, enrummig nöt med ett enda aflångt frö.

Detta egna föredningssätt har gjort den gifna beskrifningen mer nödvändig än kanske örten i ekonomiskt hänseende förtjenar. Den är icke sällsam och blommar på ofvananförda ställen i Juli och Aug. Boskapen tyckes icke mycket älska den, alldeles icke får eller getter, men hästar hålla den temligen till goda, äfven som svinen. Huruvida den såsom foder kan vara skadlig, som på något ställe föregifves, kunna vi ej afgöra; kanske är den sådan i sitt färska lynne, från vattenkräk som ofta derpå hålla sig; men det är ganska rimligt att af vatten foderslagen densamma såsom bergad måste vara både ätligare och mer födande än Starrgräsen.

Tab. ** Vexten med han- och honblommor efter nat. — a. En hanblomma. — b. En honblomma. — c. Öfra delen af en pistill med dubbelt märke. — d. Frukten. — e. Nöten, tvert afskuren. — f. Fröet, alla mycket förstorade. — g. En del af ett blad afskurit midtpå.

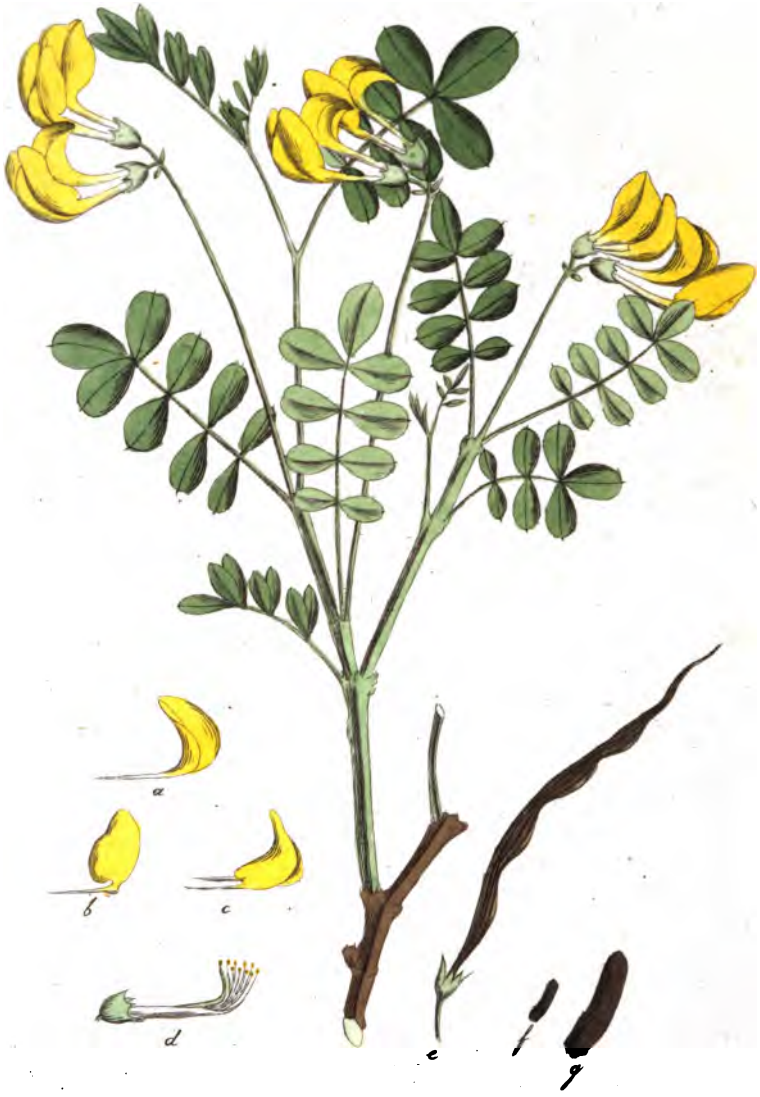

J.W.P. del.

343.

CORONILLA EMERUS.

KRONILL.

Har buskaktig vext med kantiga grenar. *Blomskaften* äro merendels 2-blommiga, och *Kronbladens* klor mycket längre än blomfodret.

Linn. Fl. Su. p. 249. Cl. 17. DIADELPHIA. Decandr. — Gottl. Res. s. 209. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 327. Kl. 14. TVÅKULLE med ärtbaljor. — *Retz* Fl. œcon. s. 187. — Ekonom. Diction. 4. s. 33.

Ön Gottland är märkvärdig i mer än ett afseende, och den örtkunnige som besöker den, har lägenhet att äfven besanna det. På Torsburgens nordöstra sida förekommer denna, förörigt i Riket osedda, och öfverallt i vår verldsdel sällsammare buskvext, och v. LINNÉ yttrade vid åsynen deraf sin tillfredsställelse så: att han icke trodde den finnas i Sverige, fast 20 botanister sägt det, om han icke sjelf sett detsamma. Det är en alnshög buske, och hvars grenar skiftevis sittande äro med skarpa kanter försedde och merendels helt gröna. Bladen äro pennedelta med 3-4 par och ett udda småblad. Alla dessa äro ¼ tum långa, upp och nedvändt egglika och helbräddade; de yngre smalare och hvassare och de äldre stundom fast knappt märkligt urnupna i toppen, der en mycket liten spets på somliga synas framskjuta från medlersta nerven. På ytan äro de helt glatta och lifligt gröna, ehuru inunder blekare. Blomskaften utlöpa från bladvecken längre än bladstjelkarna och mest på sidan af grenarna, samt bära vanligt 2 blommor, sällan flera. Dessa, nästan så stora som velska bönornas (Vicia faba.), ha ett 5-tandadt blomfoder, hvars de bakre begge tänderne äro litet längre. Blomkronan till formen som ärtblommor, är gul till färgen, men har det besynnerliga, att klorna på kronbladen äro åtminstone 3 gånger längre än blomfodret. Ståndrarne äro hopvexte såsom äkta diadelfister. Vexten blommar i slutet af Juni eller i början af Juli, och får efteråt 2-3 tums långa skidor, till skapnaden mycket smala, trinda, försedda med en lång smal spets, samt på 4-5 ställen framtill inknipta, med ett aflångt frö eller böna inom hvar utvidgad del. Det är således en Ledhölsa (Lomentum) hvilken icke såsom Hölsorna (Legumen) delar sig långsefter, utan tvert af emellan inknipningarna. Denna är rättast en afart af

Coronilla Emerus.

den större som finnes i de mer tempererade Länderne, såsom Södra Tyskland och Frankrike.

Busken är ganska täck, så väl för sin grönska som ymniga blommor, och har derföre vunnit plats i trägårdar der den pryder sitt rum, men måste inflyttas om vintrarne för att bevaras mot den skarpaste kölden, liksom Spartium och flere af de utländska Ginst-arterna (Genistæ). Genom frö skall den lätt kunna fortplantas i en torr och lätt jord, i synnerhet om stället äger någon skugga. Bladen påstås äga nästan lika laxerande kraft som Sennes blad, hvilket vi likväl icke våga att med visshet försäkra.

Tab. — En blommande gren efter naturen tecknad på Gottland af H. R. *Palmstruch.* — a. seglet af blomkronan. — b. en vinge. — c. kölen. — d. fortplantningsdelarne med blomfodret. — e. ledhölsan. — f. bönan; allt i nat. storlek. — g. bönan större gjord.

a
b
c
d
e

344.

TRIFOLIUM REPENS.

HVIT KLÖFVER. *Hvit Väpling. Hvitkullor.* På F. *Walkea Apilas.*

Örtstjelken **är krypande (repens).** ***Bladen*** **äro mycket trubbiga och stundom urnupna i toppen,** ***Blommorna*** **sitta** ***flockvis*** **i blomhufvud på långt blomskaft.** ***Baljorna*** **ha 4 frön.**

Linn. Fl. Su. p. 249. Cl. 17. DIADELPHIA. Decandr. — Mat. Med. p. 354. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 329. Kl. 14. TVÅKULLE, med ärtbaljor. — *Retz.* Fl. œc. s. 734. — *Sturms* Kleearten Deutschl. Nürnb. 1804. — *Pharm.* Trifolii albi Flores.

Då den *Oäkta Klöfvern* (n:o 129) blott sällan förekommer på gräsvuxna ställen och utmärker sig med merendels rak och bladrikare stjelk, så är knappt någon vext allmännare än den så kallade hvita Klöfvern på ängar, renar och bredvid vägarna, i synnerhet om landet är bergaktigt. Här vexer den med krypande, fintrådiga och fleråriga rötter. Örtstjelkarne, ofta flera tillhopa, ligga lika platt med jorden, och slå äfven rot här och der, hvaraf nya stånd tilldanas. Bladstjelkarne deremot stiga rätt upp, 2-4 tum långa, halfrunda, vid basen omfattade med ett par små bladskärmar. Småbladen som händelsevis kunna träffas 4-6 tillhopa ehuru naturligtvis 3, äro nästan runda och ofta i toppen urnupna liksom hjertformiga, och kanten finsågad, på ytan lifligt gröna, men ibland hvitfläckiga. Tätt bredvid bladstjelkarne framkomma de raka, ensamma blomskaften, längre än de, trinda och djupt fårade, i toppen af hvilka ett bladfritt blomhufvud bäres, hvarå blommorna sitta liksom flockvis (umbellares) förenade. Dessa äro hvita, någon gång litet rödlätta, efter blomningen bruna, i början uppräta, men omsider nedböjde. De begge öfre tänderne på det ofta i rödt stötande blomfodret äro längre än de 3 undre. Fröhölsorna slutligen bli helt små och jembreda med kort spets, och innehålla mest 4 runda gulbruna ärter som mogna i September.

I Halland odlas en hvit Klöfverart, som synes skilja sig från denna allmänna arten endast genom storleken. Ingendera kan förblandas med den äfven förut (n:o 268) beskrifna Röda Ängsklöfvern.

Trifolium repens.

Hvita Väplingen är en förträfflig fodervext för boskapen: kor och hästar i synnerhet. Svin försmå också icke bladen, lika litet som af andra Klöfverslag. Blommornas söta lukt är särdeles angenäm för bien, hvilka deraf hämta mycken båning.

Det förtjenar verkligen att odla denna vexten, så mycket mer som den är för sina rötter och krypande stjelkar ganska varaktig, och skall man kunna skörda den 2 gånger årligen i flera år. Vinsten torde dock icke svara mot den af den röda. I anläggningar af gräsplaner och dylika prydande ställen i trägårdsparker, passar denna art mycket väl, icke mindre för den tätare gräsbotten den gör, än för gröna färgen; men bör likväl agas och skäras, för att hållas desto jemnare.

En gul färg erhålles på förut alunbetadt ylle, med afkok på de färska blommorna.

Té på de samma säges också ha sin nytta såsom druckit för de så kallade fleurs blanches, äfven gikt (*Linn. mat. med.*). Farligt kan det icke vara, likväl bör ej mycket drickas tillika, emedan det torde äckla, och skall, om det är starkare, enligt *Linder*, kunna brukas som kräkmedel.

Bladen äro, liksom de på Gökmaten (n:o 20) ett slags hygroskop. När regn instundar, uppresa de sig, eljest vanligen platt utbredda. *Plinius* har redan för 1700 år sedan anmärkt det. (Hist. XVIII. 55).

Tab. — Vexten i nat. storlek. — a. en blomma. — b. en sådan öppnad och delarna utbredda; något förstorade. — c. en fröhölsa. — d. den samma större gjord äfven som e. ärten.

345

J.W.D. del.

LYSIMACHIA VULGARIS.

ALLMÄN LYSING. *Gullspira. Videgräs.* På F. *Matdra.*

Örtstjelken är rak, med blomruska i toppen. *Blomkronans flikar* eggrunda.

Linn. Fl. Su. p. 62. Cl. 5. PENTANDR. monogyn. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 88. Kl. 5. FEMMÄNNING. enqvinn. — *Retz.* Fl. œcon. s. 438.

Genom beskrifningen på *Åkerarfven* (n:o 123) är ett närslägtadt vextslag redan framgifvit, liksom Lysingens, af lika klass och naturliga ordning: *Vexter med hjullika blommor* (pl. rotaceæ), hvilka *Jussieu* uppställt bland de första af sina *Lysimachiæ*. Lysing-slägtet har i allmänhet en platt hjullik blomkrona med 5-delt bräm och en klotformig frökapsel, som mogen delar sig i 10 valvler. Denna allmänna art, förtjenar det namnet såsom icke sällsam, i synnerhet på kärrängar i skygd af buskarne. Roten är flerårig och mycket krypande, hvarföre ofta flere örtstjelkar från samma stånd uppkomma, och dessa helt raka mer än alnshöga och besatta med många blad, än motsittande, än 3-4 i krans, till formen bredt lansettlika, mot kanterna något bågiga, mest släta på ytan, men stundom också inunder finludna. Blommorna formera en ruska i toppen af stjelken medelst flera täta klasar. De bli guldgula till färgen och visa sig i Juli och Aug. Ståndrarne äro tydligt förenade vid basen nästan som hos Samkullarne och utan minsta hårighet. I frökapseln, som är enrummig, sitta fröna tillsammans på ett aflångt fäste, och utfalla när frukten öppnar sig ofvantill i 10 smala delar ell. skal.

Vexten har just ingen utmärkt förtjenst. Sjelfva örtståndet ätes stundom, då det ännu är ungt, af kor och getter; sällan af hästar och får, för hvilka sednare den torde äfven vara mindre gagnelig såsom kärrvext. Den har emedlertid ingen lukt eller märkbar smak. Mesta nyttan torde kunna hämtas af densamma i färgvägen. *Linder* har längesedan omtalat den ibland de gultfärgande.

Lysimachia vulgaris.

Äfven *Dambourney* erhöll på betadt ylle genom kokning i ett på färska örten tillredt spad en grå gul färg. Roten deremot, gaf en på mörk muskus stötande, och som icke förändrade sig.

Tab. — Öfre delen af vexten i blomma efter naturen. — a. en blomkrona, större gjord. — b. en flik deraf med vidsittande ståndare. — c. blomfodret med pistillen. — d. frökapseln. — e. densamma med sin spets, i nat. storl. — f. densamma på tveren skuren. — g. fröfästet. — h. ett frö. — i. detsamma i nat. storl.

346.

CHRYSANTHEMUM LEUCANTHEMUM.

PREST-KRAGE-BLOMMA. *Prestkrage.* *Prestnacke.* *Hvitkullor.* På F. *Harakankaunu.*

Örtstjelken är rak och enblommig. De nedersta bladen äro stjelkade, upp och nedvändt eggrunda; de öfre omfatta stjelken, aflånga, djupt sågade och vid basen partaggade.

Linn. Fl. Su. p. 296. Cl. 19. SYNGENESIA. Pol. superfl. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 368. Kl. 15. SVÅGRAR. olika svågerlag. — *Retz.* Fl. œcon. s. 166. — *Pharm.* Bellidis pratensis Herba, flores.

Kamillblomstren, Kullorna och Krågeblommorna, alla hörande till den stora nat. ordningen: *Vexter med sammansatta blommor* (Compositæ), ha mycken likhet af hvarandra, och skulle ofta icke kunna behörigt särskiljas, om blomfästets och fröfjunets olika förhållande icke iakttoges. På de sistnämda är det förra helt bart och det sednare felas alldeles. Det gemensamma blomfodret är dessutom halfrundt, och de fjäll som betäcka det, äro i kanten tydligen utbredda och hinnaktiga. Prestkrageblomman, en af de allmännare ängsprydnader, äger en flerårig, nästan träaktig och trådig rot, från hvilken flere örtstjelkar uppstiga icke sällan alnshöga, merendels enkla, rödkantige med djupa fåror och stundom finhåriga. De blad som sitta närmare roten, ha korta stjelkar, äro eggrunda men uppåt bredare, då de på stjelken omfatta densamma skiftevis och äro snarare jemnbreda, fastän trubbiga, mer och mindre djupt sågade eller inskurna, men nedtill partaggade: alla lifligt gröna och glänsande släta. Blomman, utslagen efter midsommaren, sitter ensam i toppen, stor och vacker med gul disk och hvit kant. Blomfodret är något nedtryckt och fjällen i kanten och spetsen hinnaktiga och torra. Strålblomstren bli 3 gånger längre än blomfodret, aflångt jembreda och i öfra ändan tandade. Fröna, som sitta på ett kupigt fröfäste, äro trinda och fårade och svartna då de mogna.

Örten som älskar en torr jordmån, utgör ett godt tillägg bland fodervexterna och ätes af alla hemdjuren, utom af svin. Den stod fordom äfven på Apotekslistan, men har sedermera blifvit derifrån utesluten. Besynnerligt

nog är, att vexten, före blomningen hämtad, röjer, i ett derpå gjordt afkok, en pepparlik skarp smak. Man påstod att det var urindrifvande och befordrade upphostning af varsamlingar i bröstet; samt att det med mjölk och vatten genom kokning tillredt lättade andtäppa och den trångbröstighet som lungsiktige erfara. De tuggade bladen sades äfven hela sårnader i munnen och svalget; och man tillade ändteligen blommorna, på lika sätt använda, egenskapen att bota strumer, och det ännu mindre troliga, att återge fasthet åt krossade delar af hufvudskålen.

Tab. — hela vexten i blomma efter naturen. — a. en strålblomma, något förstorad. — b. ett diskblomster mycket större gjordt. — c. fröet i nat. storl. — d. förstoradt. — e. blomfodret baktill. — f. det samma på främre sidan med blottade fröfästet i nat. storl.

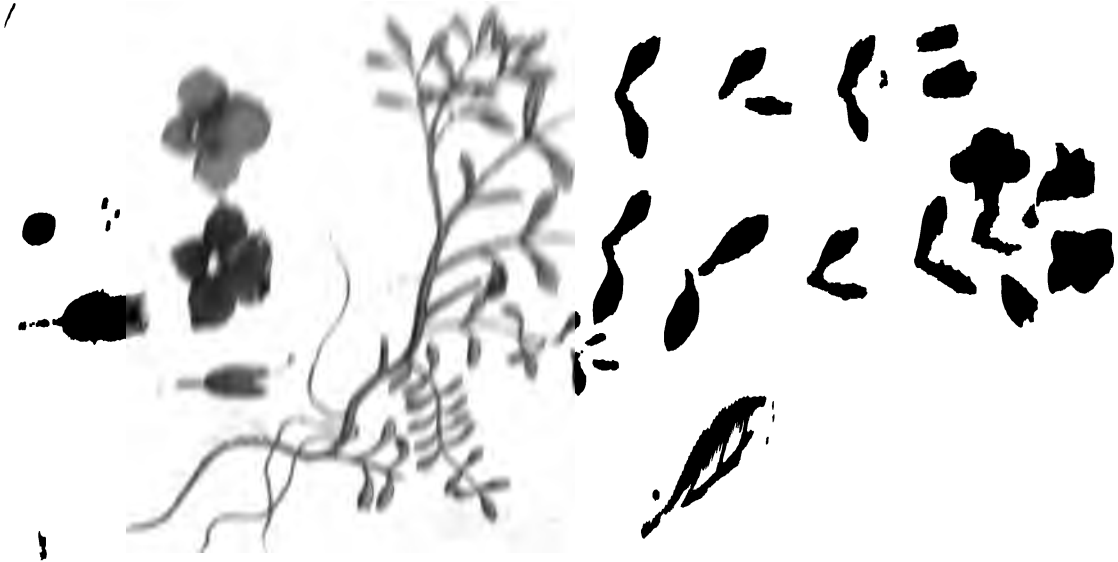

347.

VERONICA SAXATILIS.

LAPPSK ÄRENPRIS.

Stjelkarne äro spridde, nedtill träaktige med uppstigande grenar. *Bladen* äro aflånga, och vid ändarne smalare. *Blommorna* sitta i en spira, färre till antalet. *Frökapseln* egglik och fyrskalig.

Linn. Suppl. pl. p. 83. Cl. 2. DIANDRIA Monogynia. — *Smith* Fl. brit. 1. p. 17. — *Pharm.* Veronicæ saxatilis Herba.

De kallaste trakter i norden, Lappska fjällarne, sakna också icke sina skönheter. De purpurfärgade Azaléerne, mångfaldige Saxifrager, Andromeder, Silener och Lychnis-arter, den snöhvita Dryas, blänkande Ranunkler och många andra smycka der de toma fälten, den ödsliga klippan och den nedrusande fjällflodens åbräddar, ofta vid sjelfva gränsen af den till stor del eviga snödrifvan. Bland dessa, långt bort belägna Floras alster, räkna vi äfven denna Ärenpris, som hittills icke blifvit som inhemsk upptagen. Tre slägtingar äro för detta beskrifne (n:o 127. 159. 239); vi få nu också anföra denna, ehuru med mer skäl såsom ny i Svenska Blomsterkransen, än för sin rättighet att i förra tider hafva blifvit räknad bland medicinalier. Många år sedan såg Prosten *Holstén* i Luleå den i fjällarne af samma Lappmark, och nu nyligen är den återfunnen af Dr. *G. Wahlenberg* under dess sista vigtiga och med stora mödor beledsagade resa i denna hyperboreiska del af verlden.

Denna lilla vext, af den storlek som afbilden visar, äger buskform med nedliggande nästan trådsmal stam, likväl trädaktig vid rotfästet, der den delar sig i grenar, hvilka äro enkla och uppstigande. Bladen, merendels talrikare nederst på grenarne, ofvantill mer åtskilde, något lik Back-Timianen, äro små, bredt lansettlika och trubbiga, nästan helbräddade, men ibland medlerst i kanten sågade, mörkgröna, liksom saftiga, eller af tjockare sammansättning. Blommorna, hvardera på egna stjelkar sitta tillhopa 3-4 i toppen som en qvast eller spira, hvilken efter den i Juli timande blomningen litet förlängas. Blom-

kronan är jemförelsevis stor, violet-blå och midt i rödlett. Det fyrdelta blomfodrets begge bakre flikar äro litet kortare än de främre, alla beströdde med fina hår, som vid noga granskning också upptäckas på blomstjelkarne, i kanten af bladen och utanpå fröhuset, som öppnar sig omsider vid läppen i 4 skal, och hyser många runda platta frön.

Blommans vackra färg och det nätta utseendet af hela vexten skulle väl rekommendera den hos dem som göra sig möda att odla blomsterslag. Som ofvanföre sades, var örten i förra tider införd på Apteken. Man ansåg den äga en sammandragande (adstringent) kraft, och i sådant hänseende nyttjades den. Men flere andre ha sedermera funnits berättigade till företrädet.

Tab. — vexten i verklig storlek efter naturen. — * ett blad med synglaset sedt. — a. blomkronan på främre sidan. — b. på bakre. — c. blomfodret ensamt. — d. frökapseln mogen. — f. fröet; alla delar något förstorade. — e. det samma i nat. storlek.

2.
a
b
c
d
e
f
g
1.
JWP. del.

348.

RHINANTHUS CRISTA GALLI.

ALLMÄN SKALLER-ÖRT. *Skallergräs. Penningegräs. Skaller. Själle. Ängeskallra.* På F. *Taskn-ruoho.*

Örtstjelken är fyrkantig med lansettlika, sågade blad. *Blomkronans* öfre läpp är hvälfd och hoptryckt.

Linn. Fl. Sv. p. 212. Cl. 14. DIDYNAMIA Angiosp. *Liljebl.* Sv. Fl. s. 258. Kl. 11. TVÅVÄLDIGE med täckta frön. *Linn.* Gottl. Res. s. 238. — *Retz.* Fl. œcon. s. 598.

Bland vexter af den nat. ord. *med maskerade blommor* (personatæ) utmärkes *Skallerörtslägtet* med 4-klufvit uppblåst blomfoder, en hoptryckt hjelm på blomkronan och en 2-rummig trubbig sammanklämd frökapsel, hvari fröna ligga fjällvis på hvarandra. Den förestälda arten är en af de allmännaste ängsvexter, och har genom ett olika förhållande i storlek af örtståndet och blommorna gifvit några Örtkännare anledning att anse den utgöra 2 särskilta slag, en större och en mindre (R. major & minor Ehrh.). Den förra träffas på något sidländtare ställen, då deremot den sednare väljer en torrare grund; men enligt v. LINNÉS eget vitsord finnes ingen rätt specifik åtskillnad då fröna af dem i ombytt jordmån odlas. Emedlertid är det anmärkningsvärdt, att endera afarten, t. ex. den mindre, icke förekommer i vissa länder, såsom i England. Örten är annuel, äfven som den fintrådiga roten. Stjelken ofta enkel, får också motsittande grenar i bladvecken och är skarpt 4-kantig, slät, ehuru stundom betäckt med små rödbruna strimmor. Bladen utan stjelkar och lansettlika, icke sällan vid basen hjertformiga, äro tydligt sågade i kanterne och på ytan, sträfva af korta styfva hår, likväl endast för synglaset märkbare. I toppen sitta blommorna i axform åtskilda af korta breda blad, liksom blomskärmar. Blomfodret är stort och mycket uppblåst, gröngult eller brunfläckigt samt ådrigt. På den mindre afarten synas äfven fina hår som saknas på den större. Mynningen är fyrdelt och hopdragen. Blomkronan längre än blomfodret, gul till färgen, har den öfra läppen hvälfd och hopklämd med 2 blå fläckar vid ändan af sidflikarne. Den undre läppen, knappt framskjutande, har 3 rundade flikar. I slutet af Juni börjar vexten att blomma och frökapseln mog-

nar småningom innan höslåttertiden, samt inneslutes i det torra svällda blomfodret, inom hvilket de i kanten hinnaktiga frōna vid minsta rörelse ge sig tillkänna med ett skallrande ljud.

Ehuru vexten knappt saknas i någon höstack, har man icke deraf kunnat upptäcka någon enskilt fördel vid Landtbruket; ty stjelkarne äro styfva och ge hvarken mustigt eller begärligt foder, så mycket mindre som det aldrig skördas förrän vexten frōar sig, och synas då såsom skallrande endast tjena som en anvisning för Landtboen att slåttern icke bör längre uppskjutas. Kor äta emedlertid det gröna örtståndet temmel. allmänt, hvilket också gäller om får och getter. Men hästen väljer gerna något bättre om det tillåtes honom. I blommorna, lika de flesta af familjens, finna bien anledning att samla deras nyttiga afkastning. I medicinskt afseende känna vi ingenting om skallerörten.

Tab. — fig. 1. föreställer den större afarten. — 2. den mindre. — * en del af ett blad förstoradt. — a. en blomkrona af fig. 1. — b. pistillen förstorad. — c. blompipen öppnad för att visa flikarne och ståndrarnes vidfästning. — d. en blomkrona af fig. 2. — e. en mogen frōkapsel i nat. storl. med öppnadt blomfoder. — f. ett frö förstoradt. — g. detsamma, i vanlig storlek.

a
b
c

RUBUS SAXATILIS.

STENHALLON. *Togbär. Tagbär. Jungfrubär. Käringbär. Krasbär. Klasbär. Kodden. Klasen. Jungfru Mariæ bär. Stenbär. Röbär.* På F. *Lindikka. Hillika.*

Örtstjelken som är rak, har krypande långa rottelningar. *Bladen* äro delta i 3 smärre, eggrunda. *Blommorna* sitta knippvis i toppen tillsammans.

Linn. Fl. Su. p. 173. Cl. 12. ICOSANDRIA. Polygynia. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 202. kl. 8. TJOGMÄNNING. Mångqvinn. — *Retz.* Fl. oec. s. 628.

Utan det anspråk på lika gagn och nytta som flera andra Hallon-arter, af hvilka åtskilliga redan i detta verk förekomma (n:o 26, 181, 187, 241), äro få vexter allmännare bekanta än denna, som dess talrika benämningar i Landsorterna utvisa. Det är i synnerhet vid sluttningar och skygden af berg, bland buskar och stenrösen som detta slag finnes vexande, med en mångårig trådig rot, från hvilken en myckenhet långa rottelningar utlöpa åt sidorna. Sjelfva örtstjelken är upprätt, sällan mer än qvartershög, kantig och finhårig utan taggar. Bladen bestå af tre smärre eller äfven 5 närmare roten, till formen eggrunda, hvassa, dubbelt sågade och inunder gleshåriga. Blommorna sitta som små glesa knippen i toppen och visa sig i Juni med vidöppet, finhårigt blomfoder och hvita, smala och uppräta kronblad. Frukten är lysande röd, med åtskilda (3—4) stora bärknottror, i hvilka kärnorna äro stenaktiga och hårda. Mognad smakar den syrlig och är icke obehaglig, ehuru den sällan efterfrågas, om ej af barn, men skulle dock kunna syltas om man gjorde sig möda att samla den. Det gröna örtståndet tjenar emedlertid boskapen till blandning med annat foder.

Tab. — Vexten i nat. storlek, blommande. — a. en omma. — b. en af pistillerne. — c. ett bär; alla förstorade.

350.

CARDAMINE PRATENSIS.

Äng-Bräsma. *Ängkrasse. Makrasse.* På F. *Nuttu-krassi.*

Bladen äro pennedelta; ned mot roten äro deras *småblad* rundare och tandade, men de på stjelken lansettlika.

Linn. Fl. Su. p. 229. Cl. 15. Tetradynamia Siliquosa. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 274. Kl. 12. Fyrväldige. Långskidade. — *Retz.* Fl. œcon. s. 243. — *Woodw.* Med. bot. p. 90. t. 50. — *Pharm. Lond.* Cardamines Flor.

Bräsme-slägtet, lika lätt hänfördt efter naturens ordning till *Vexter, hvilkas blommor äga i kors sittande kronblad* (Cruciferæ Juss.) som till klassen efter Linnéska metoden, utmärker sig från samslägtingarne genom sitt lilla, ofvantill öppna blomfoder, sina utbredda kronblad, försedda vid basen med långa klor, och genom en lång skida, hvars 2 skal, lika långa med deras mellanvägg, böja sig åt ömse sidor, nedifrån uppåt, tillbaka.

Denna Äng-bräsma, allmän på fuktiga och sanka ängar, har en perennerande rot, som består af ett knippe dels långa fibrer, dels knöliga tandade rötter, som dock stundom saknas. Örtstjelken är enkel och uppkommer årligen om våren tidigt, rak och besatt med pennedelta blad, af hvilka de närmare roten ha längre stjelkar och äro ofta nästan lyrflikiga med rundade och groftandade småblad. Ofvantill på stjelken äro dessa smalare, lansettlika och merendels helbräddade och glatta. Blommorna formera en spira (Corymbus) i toppen, och öppna sina blekt purpurfärgade och ofta nästan hvita, men vid klorna gulaktiga kronblad, omkring samma tid då braxen leker och tulpanen lyser i trädgårdarne. En liten rund körtel sitter på sidorna emellan de kortare ståndarne och blomfodret. Fruktämnet långt och trindt afsmalnar i ett kort stift, och märket är enkelt, odelt och trubbigt. Fröskidan, stundom 2 tum lång och litet hopkramad, öppnar sig elastiskt med 2 skal nedifrån, hvilka omsider rulla sig spiralvis åt hvar sin sida för att utsläppa den mängd af trinda frön, som de förut innesluti. Rötternas förhållande äfven som det märkligen förlängda stiftet och blommornas utseende, visa, som *Smith* redan anmärkt, frändskapen med Tandörtslägtet (Dentaria), ännu tydligare när rotbla-

den stundom bära knoppar (Gemmæ), liksom örtstjelken på det nyssnämda.

En stor del af den 15:de klassens vexter hysa lika egenskaper, neml. såsom skörbjuggsmedel. Äng-bräsman har en temligen stark smak af Trägårdskrassen, ehuru litet beskare. De gröna bladen kunna också till sallat användas, äfvensom en skörbjuggsdryck på dem tillredas medelst stötande i stenmortel, hvartill sedan blandas något färsk och krossad tallstrunt. På alltsammans gjutes varm afsilad ölostvassla, som den följande dagen afpressas. Detta kan njutas portionsvis dagligen hvar morgon i flera veckor *(Retz.)*. Blommorna ha också i England gjort mycket uppseende, sedan Sir *George Baker* beskref dem (Medical Transact. Vol. 1. p. 44a) såsom antispasmodiska och uppgaf flera casus, i hvilka de blifvit med fördel nyttjade, såsom i St. Viti dans, krampaktig trångbröstighet, vid konvulsiva anstöter, och, som man föregifvit, äfven i fallandesjuka, men förmodligen dervid utan särdeles verkan. Dosis af de pulveriserade blommorna skall vara från en half till 2 drakmer.

Kor, får och getter äta Ängbräsman, men hästar och svin lemna den orörd.

Tab. — Vexten i nat. storlek. — a. ståndarne med pistillen sittande på fästet, mycket förstorade. — b. ett kronblad. — c. blomfodret. — d. en mogen fröskida. — e. densamma öppnad med skalen som böja sig bakåt. — f. ett frö. — g. ett sådant, på tveren skurit; begge förstorade.

ORCHIS USTULATA.

SVARTBRUN ORKIS. *Krutbränvare.*

Rotknölarne äro odelta. ***Kronbladen*** åtskilda; ***Läppen*** 3delt, prickig, med den medlersta delen längre och 2klufven. ***Sporren*** mycket kort och trubbig.

Linn. Fl. Sv. p. 310. Cl. 20. GYNANDRIA. Diandr. (Monandr. *Svartz* V. Ak. Handl. 1800. s. 207.) — Öländsk. res. s. 45. — Skånsk. res. s. 304. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 231. Kl. 10. TYETYDIGA. Esqvinn.

Täckheten af dennas, oaktadt små blommor, förenad med sällsamheten af sjelfva arten, tillhörig ett slägte tillförne redan flera gånger omtaladt, ger oss anledning att ibland andra af betydligare förmån, tilldela denna ett rum här. Man träffar den ganska sällan, utom på Gottlands och Ölands buskrika ängar. I Skåne har man likväl någon gång också funnit den. Det är en af de Orkis-arter, hvilkas rotknölar äro odelta och rundade. Hela vexten blir sällan qvartershög, och bladen som bekläda stjelken äro lansettlika och utan fläckar. Blomaxet är ungefär tumslångt och trubbigt med tätt tillsammanssittande blommor i början, men hvilka omsider bli mer särskilde. Små lansettlika skärmar, ljusröda och dubbelt längre än fruktämnet, sitta under hvar blomma, som är liten, med åtskilda kronblad, hvilka luta tillsammans och äro mörkt purpurfärgade. Blomläppen är deremot utmärktare såsom hvit, nedböjd och 3delt, (rättligen icke 4flikig), hvaraf den medlersta är litet längre och äfven 2flikig; upphöjda ådror löpa långsefter flikarne, på hvilka derjemte några purpurröda fläckar äro strödde. Emedlertid gifva de mörka yttre delarne, i synnerhet de i toppen ännu outvecklade blommorna, liksom ett brändt eller svedt utseende, hvarpå förmodligen det Öländska namnet syftar (Linn. Öl. res. s. 115). Vexten står i sin prydnad tillika med flera sina slägtingar vid början eller medlet af Juni.

Ehuru den icke är känd för någon enskilt nytta, är väl ingen tvifvel, att rotknölarne äro af lika förhållande som de under föregående (n:o 220, 233, 314, 340) anförde arter äga.

Tab. — Vexten i nat. storlek efter naturen, tecknad på Gottland af H. R. *Palmstruch.* En blomma särskilt, större gjord.

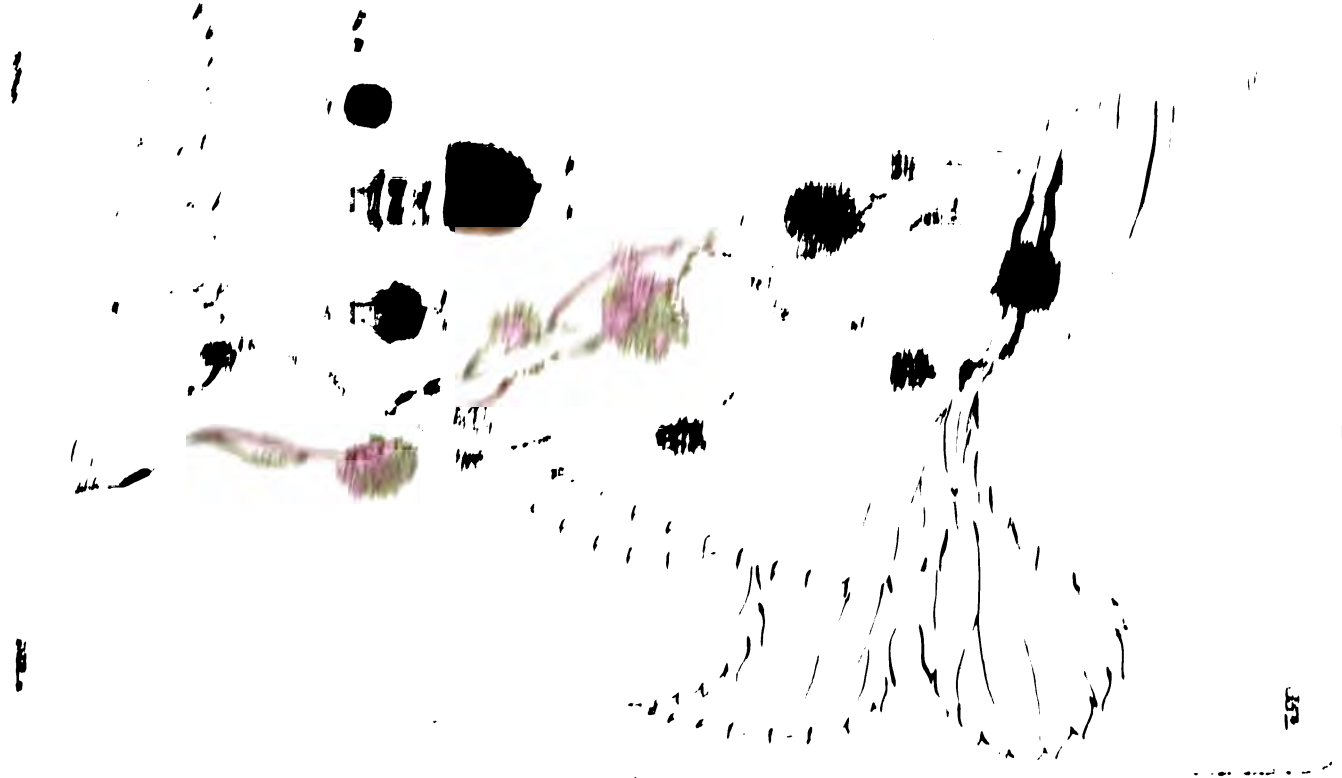

352.

CUSCUTA EUROPÆA.

Allmän Snarrefva. *Nässelsilke. Skorf. Hummelbinda. Silke. Tåbengräs.* På F. *Nukulais-humula.*

Blommorna sitta hopklasade nästan utan skaft, på bar, refvig, trådlik stjelk; *Blomkronan* är klocklik och *stiften* utspärrande.

Linn. Fl. Su. p. 51. Cl. 4. Tetrandria. Digyn. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 70. Kl. 4. Fyrmänningar. 2qvinn. — *Retz.* Fl. œcon. s. 203. — *Smith* Fl. Britt. 1. 283. — *Guettard*, i Mém. de l'Acad. d. Sc. 1744. p. 190. t. 10. — Ekon. Dikt. 4. s. 471. — *Murr.* App. Med. 1. p. 195. — *Pharm.* Cuscutæ Herba.

Icke alla vexter stå på jorden, och derföre går också icke roten på alla ned i densamma. Detta besanna i allmänhet Parasit-Vexterne, desse inhyses-varelser, ej olika dem som naturen bestämt i djurriket att på andra lefvandes bekostnad, å någon af deras delar innästla sig och fortplantas. Sådan natur ser man hela örtslägter äga i de varmare klimaten, der *Tillandsiæ, Bromeliæ, Loranthi* och 100:detals af Orkisfamilien, bland många flera, icke sällan betunga de vidsträcktaste trädens kronor, och genom snålt uppsugande af deras ammas näringssafter, småningom bereda dess undergång. Under de kallare himmelsstreken finnas blott tvenne slägten som verkligen förtjena detta tillmäle, *Misteln* och *Snarrefvan*. Det gifves väl andra, sådana som vi redan beskrifvit, t. ex. Tallörten (n. 97) och Fjällrots örten (n. 316), hvilka visa ett lika lynne; men dessa aflägsna sig icke från rötterna af de träd som låna dem vextkraft och trefnad. Äkta Parasiter välja de öfre delarne, rotfästa sig på dem, ofta liksom inympade, och kunna icke utan denna omedelbara åtgärd fortkomma. Likväl visar skiljaktigheten i organisation, färgen, utseendet m. m. att de äro gäster, vådliga för deras värd, i den mån som de äro snåla, ell. deras mängd öfvergår dens krafter som fostrar dem. Nässlor, Lin, Humle, Tistel, Väpling finnas alla hos oss tjenliga att herbergera Snarrefvan, som är för sig sjelf en annuel vext, uppkommen af egna frö, hvilka väl gro i jorden, men medan fröets trådlika uppstigare (plumula), utan särskilt hjertblad, förlänges till en äfven så trådlik, finare eller gröfre örtstam, lemnar vexten snart sitt första rotfäste, och medelst talrika sugvårtor fäster sig slingrande (motsols) kring någon af de nämde vexterna i dess grannskap. Nu tilltar den, grenar sig och blir liksom en martofva. Inga blad eller fjäll finnas, utan mot hösten framskjuta små, knippvis förenade och på knappt märkliga stjelkar sittande blommor, hvilkas klocklika och rödletta blomfoder är delt så väl i 4 som 5 flikar. Den blekhvita blomkronan har nästan samma form men litet smalare nedåt och med lika delning af brämet. Strängarne variera än 4 än 5, fästade emellan flikarne och icke längre än de. Rundtkring blomkronans inre, närmare dess bas, sitta 4 5

Cuscuta europæa.

små hårbräddade fjäll. Pistillens fruktämne, befintligt inom blomman, är rundt, nedtryckt och har 2 utåt böjda stift, litet längre än ståndrarne, med trubbiga (icke hvassa) märken. Frukten är en kapsel som öppnar sig tvertöfver (circumscissa) tillika med den stundom qvarsittande och vid brämet hopsnörpta blomkronan inemot basen, liksom en nätådrig mössa som betäcker 2 rum, åtskilda med en mellanvägg, och 2 runda, platta, bruna frön å ömse sidor *).

Anda från *Hippokratis* samt Grekiska och Arabiska Läkrarnes tidehvarf har man talat om denna vextens medicinska nytta, ehuru i sjelfva verket så obetydlig, att *Cuscuta* nu mera kommit på öfverblifna listan. Emedlertid ansåg *Hippokrates* henne som urindrifvande och fördelaktig i tvinsot (tabes). Andra trodde henne lösande och öppnande i inelfvornas och underlifvets förstoppningar, i vexelfebrar, sega vätskor m. m. och *Haller* sjelf jemförde örten med *Sedum*, såsom lösande, såpaktig, men utan någon skärpa.

Ingen lukt märkes, men väl något bitande, hopdragande och beskaktigt i smaken, hvilket retar till spottning. Som läkmedel brukades den både i pulver och infunderad i vin eller kokad till dekokt.

Något blekrödt färgande ämne finnes hos den färska örten (Linn. Fl. Sv.), men som trol. icke är af särdeles vigt. Farlig är den icke för kreaturen, ty kor förtära densamma, försmås likväl af de andra husdjuren. Inkommen i hummelgårdar eller linåkrar är nödigt att utöda den, som sker bäst genom de ståndens tidiga uppryckande på hvilken den fastsugit sig, för att hindra dess vidare utbredande.

Tab. — En del af vexten i nat. storlek på en humlerefva. — a. en 5delt blomma. — b. en 4delad. — c. pistillen. — d. blomkronan öppnad för att visa de inre fjällen. — e. fröhuset. — f. detsamma, mera förstoradt, tvertöfver öppnadt, samt dess nedre del med skiljeväggen och fröna. — g. ett frö särskilt. — h. i nat. storlek.

*) Slägtkarakteren blir således: Calyx 4-5 fidus inferus. Cor. monopetala 4-5 fida. Squamæ 4-5, ciliatæ sub stam. tubo insertæ. Capsula 2locularis circumscissa. Sem. 2. *Smith* utesluter de nämde fjällen inom blomkronan och nekar dem finnas på detta slag, men utan skäl, emedan de saknas hvarken på denna eller de öfriga arter. En mindre art (*C. epithymum*) som är hos oss mycket sällsammare och träffas på ljung och dylika små buskar, skiljer sig från den allmänna med hårfina stjelkar, alldeles sammangyttrade blommor utan skaft, och blomkronorna smärre, hvitare och nästan trattlika, samt de små fjällen tydligare. Pistillens märken äro på båda trubbiga, icke hvassa. På den Amerikanska arten deremot, som mycket liknar den allmänna, äro blommorna samlade liksom i små kortstjelkade umbeller. Blomkronan är mer klotrund med trängre bräm, inre fjällen mycket tydliga och pistillens märken knapplika. I Sibirien, och kanske äfven Kina finnes samma art, så att specifika namnet icke är alldeles passande. Dessa arter böra på vettenskapliga språket så bestämmas:

C. Europæa: caule filiformi, floribus subsessilibus, corollis campanulatis, stylis divaricatis obtusis.

C. epithymum: caule subcapillari, flor. sessilibus, corollis infundibuliformibus, stylis elongatis obtusis.

C. Americana: caule filiformi, flor. subumbellulatis, cor. globoso-campanulatis, pistillis erectis stigmatibus capitatis.

353.

SENECIO VULGARIS.

Allmän Bo-ört. *Stenört. Blodört. Korsört. Crucifixört.*

Bladen äro nästan pintaggade eller med djupt inskurna hvasstandade flikar. De öfre omfatta stjelken, hvilken är rak och delad upptill som en blomruska. *Blommorna* äro utan strålar.

Linn. Fl. Su. p. 290. Cl. 19. Syngenesia. Pol. Superfl. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 365. Kl. 15. Svågrar. Olika svågerlag. — *Retz.* Fl. occ. s. 673. — *Lightf.* Fl. Scot. 2. p. 479.

Bo-örtslägtet är ett ibland dem som bidraga till den klassens vidlyftighet som hyser det, emedan det är ganska talrikt på arter, både i kalla och varmare klimat. Hufvudmärket består i det cylindriska blomfodret, omgifvit vid basen af ett mindre, och att begges fjäll synas i spetsarna liksom svedda. Fröfjunet är derjemte enkelt, och fröfästet bart utan fjäll. Som en del af arterne ha strålblommor, så utgöra sådana beqvämligen en egen afdelning, men alldeles icke blott derföre ett eget slägte, helst man hos några som vanligen sakna strålkant tidtals funnit den. *Allmänna Bo-örten* får den likväl aldrig. Det är en annuel vext, och en af de vanligaste kring husen, på taken, men i synnerhet på den odlade marken. I trädgårdarne är den lika litet välkommen gäst, som den är envis genom sin oupphörliga afföda. Örtstjelken, uppkommen från en trådig rot, är rak, trind och strimmig, men utan ludd. Den är ofta grenig, särdeles mot toppen, och full med blad, hvaraf de öfre nedtill omfatta stjelken, aflånga, half-pennedelta, med rundade inskärningar och hvasstandade flikar. De vid roten äro deremot stjelkade, bredare, ovala och mindre inskurna, oftast alldeles släta, men stundom något luddiga. Blommorna sitta spridda på korta stjelkar mot toppen, formerad som en ruska. De äro små och gula till färgen, med ett stort antal småblomster inom det gemensama koniskt trinda blomfodret. Vid första påseendet synas de vara likformiga, pipiga med 5delt bräm; men de i kanten sittande äro något mindre och smalare, ehuru också 5delte, endast honor. (Således icke alla blommorna 2könade, som *Smith* beskrifver dem Fl. Brit. 2. 881). Efter blomningen bli blomfodren lutande tills fröna mognat, hvilket allt sker

på mindre än 3 veckor. De så sig beständigt och nya plantor gro, för att under nya 3 månader fullkomna deras lefnadslopp. Nästan hela året om träffar man blommorna, äfven i början af vintermånaderna, efter flera dagars töväder, då vexten legat höljd under snön. Bo-örten synes också en af de mest härdade mot kölden, som den länge emotstår, äfven som narfgräset. Troligen äro deras ymniga frö, som i oupphörlig svit mogna och äfven finnas då årstidens stränghet hämmat vextkraften, ämnade till föda för en del sparfvar, hvilka också på den bara marken icke måtte sakna deras näringsämnen. Svågerklassens fjunbärande frön äro i allmänhet utmärkt smakliga för fåglar i burar. Med nätthet utplocka de fröna och krossa skalen, för att utvälja kärnan, fastän ofta ganska liten. För kanarifåglar äro frötofsar af bo-örten särdeles behagliga. Kor, getter och svin hålla gröna örten gerna till goda, men hästen lemnar den, fåret äfven; kanske är den för dem nog mycket saftig föda, möjligtvis också motbjudande. *Lightfoot* påstår att ett starkare afkok på örten verkar som kräkmedel. Anmärkningsvärd är den mognande egenskap som både hos oss i Helsingland, äfven som högst upp i Skottland bland Högländarne, tillerkännes den färska vexten, lagd på spikbölder och andra bulnader.

Dambourney erhöll ett slags fast färg åt Ronce d'Artois som han kallar den, genom längre tids kokning af förut betadt ylle, i en stark soppa på boörten.

Tab. — Örten blommande i nat. storlek. — a. en åkönad diskblomma. — b. en honblomma nära kanten. — c. Frötäfstet sedan fröna affallit; alla förstorade.

354.

J.W.P. del.

J.G.R. sc.

MELICA NUTANS.

Berg-slok.

Blomvippan är enkel och lutande åt en sida med hängande blommor. *Blomfodret* omfattar 2:ne 2könade blommor med bara blomskal.

Linn. Fl. Su. p. 26. Cl. 3. Triandr. monogyn. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 39. Kl. 3. Trimännings. 2qvinnad.

MELICA UNIFLORA.

Lund-slok.

Blomvippan är grenig med upprätta blommor. *Blomfodret* hyser blott *en* bördig 2könad blomma, som äger bara blomskal.

Lilj. Sv. Fl. s. 39. — *Retz.* Obs. bot. fasc. 1. 10. — *Smith* Fl. Br. 1. 91.

Om en del gräslag, antingen för deras litenhet eller mindre frodiga natur att rota och tufva sig, icke egentligen äro tjenliga för odling, bör kännedomen af dem likväl icke anses såsom öfverflödig, emedan de till större delen tjena de gräsätande djuren till nytta. Så är det t. ex. med de arter som hos oss finnas af Slokslägtet, skiljaktigt genom *ett 2skaligt blomfoder med 1—2 blommor samt dessutom ett rudiment af en sådanannan eller tredje.* De ofvanstående begge slagen äro invånare af skuggrika ställen, dels bergsrefvor dels skogslundar, såsom den sistnämde, hvars verklighet som särskilt art Prof. *Retzius* först bevisat och förklarat. Den är sällsammare och mest gängse i våra sydligare landskap. Begge likna hvarandra deri, att de hafva en något krypande rot och en upprätt bladig grässtam, utmärkt med sträfva hörn, särdeles den första. Bladen äro platta och sträfva i kanten, med en lång, utanpå sträf balja. Blomvippan är på *Berg-sloken* oftast helt enkel, men stundom med en eller annan hårfin 2—3blommig gren, lutande åt en sida äfven som blommorna. På *Lund-sloken* är deremot blomvippan rakare och grenig, med fina, upprätta grenar och blommor, hvilkas blomfoderskal äro nästan lika stora (Berg-slokens trubbiga men Lund-slokens hvassa i spetsen), rödbruna eller purpurfärgade med hvit hinnaktig

kant och alldeles slåta. Blommorna, som de innesluta, äro grönaktiga och utan hår. Hos det första slaget äro dessa 3, af hvilka tvenne äro åkönade, hvardera med sina 2 skal; det yttre större och kupigt, det inre platt, och den 3:dje midt emellan begge blommorna är blott ett ämne, högre på egen fot sittande. Inom det sednare slagets blomfoder finnas endast 2 blommor, en bördig åkönad och ett ämne för den andra. Båda arterna kännas således lätt, så väl af vippans form som vid nogare betraktande af blommorna.

Alla husdjur finna dessa gräs ganska smakliga; äfven gässen ibland fåglarna älska frökornen.

Tab. — Fig. 1. *Berg-sloken* i nat. storlek. — a. Blomfoderskalen. — b. blommorna särskilt uttagna, (förstorade). — Fig. 2. *Lund-sloken.* — a. ett blomster. — b. blommorna frånskilda, större gjorda.

355.

J.W.P. del.

J.Ruchman sc.

355.

LONICERA CÆRULEA.

Blå Benved: *Flätry.*

***Buskvext* med aflånga, hvassa och inunder finhåriga *blad*. På hvart *blomskaft* sitta 2 blommor på *ett enda* fruktämne förenade.**

Linn. Fl. Suec. p. 464. (Append.) Cl. 5. Pentandr. Monogyn. — *Lilj.* Sv. Fl. s. 97. *Kl.* 5. Femmänning. 1-qvinn. — *Pall.* Fl. Ross. 1. 58. t. 37. — *Jacq.* Fl. Austr. app. 35. t. 17.

Denna buskart, som vid hastigt påseende liknar något den *allmänna* Benveden (N:o 319), är väl icke som denna, hemföding, men har visat sig icke mindre härdig för klimatet, sedan den, införd i trägårdar, planterat sig sjelf i Svenska vildmarken, t. ex. (som det berättas) i nejden af Dylta Svafvelbruk, vid Bleckbruket i Nerike, samt i Leke och Nora Bergslager, och detta strider icke heller mot dess natur såsom Altaisk, Tyrolisk och Steyermarkisk Fjällinvånare. Det är en buske af 1—2 alnars höjd, som mycket delar sig ända ned ifrån roten. Alla grenar sitta emot hvarandra och utlöpa horisontelt; de äldre äro alldeles slä. ta med brunröd bark, fastän stundom i sega trådar delad; de yngre äro gröna med spridda hår. Det gamla vedämnet är mycket hårdt, och vackert isprängt med grå ådror. Bladen äro merendels hvassare än på den allmänna arten, helbräddade och nätådriga, ofvanpå släta, men nerverna på undra sidan med fina hår besatta. På grenarne ses här och der liksom hårdnade bladfjäll parvis förenade omkring dem, och äro lemningar af förra årens affallna bladskaft, hvilka plattare vid basen tillika omgifva grenen. I bladvecken, särdeles på de årsgamla qvistarne, ser man också 3—4, räta, spetsade, mjuka, rödaktiga stipler eller rättare knoppar för det nästa årets grenar och blad, å ömse sidor utskjuta. Blomstjelkarne visa sig mycket tidigt, strax efter löfsprickningen i vecken af de nyare bladen, ensame på hvar sida, kortare än bladen, merendels gömde under dem och bära hvardera ett fruktämne, som inunder omgifves af 2 hårlika fjäll (bracteæ) och hyser i toppen, inom 2 rundade, ehuru knappt för blotta ögat skiljbara, flikar, 2 ganska små tillhopa sittande 4delta blomfoder, tillhörande de 2 blomkronor hvarmed hvart bärämne är försedt. Dessa trattformiga pipar som vid basen utåt äro något utsvälde

Lonicera cærulea.

ha der deras lilla håningsgömme. Brämet är 5delt, nästan jemt, men nogare granskadt, liksom hos slägtet, deladt i öfre och nedre läppen, hvars flikar äro ovala och öppna, med ståndarne och den odelta pistillen utom mynningen af blomman som har en hvitgul färg. Sedan blommorna aftallit, utvexer fruktämnet till ett aflångt bär, ibland af en större ärts storlek, och högblå färg med en hvitaktig hinna öfverdragen, och innesluter i ett, vid mognaden, saftigt, purpurrödt, syrligt inmäte, flere (6—8) ovala gulaktiga och släta frökorn, om hvarandra liggande. I fruktämnet likväl, skönjer man tydligen 2 åtskilda rum, ett för hvar blomma. På visst sätt synes det således sannolikt att 2:ne bär äro här liksom i ett förenade, men hvartill den yttre formen icke ger anledning, om icke 2 blommors närvaro på hvart och ett af dem.

Vi ha trott oss icke böra underlåta denna artens närmare beskrifning genom tillägg af åtskilligt, som af *Jacquin* och *Pallas* blifvit förbigått, mer likväl för buskens sällsamhet hos oss, än för någon känd nytta. *Pallas* tror dock att bärens saft, såsom stark purpurröd, skulle kunna som färgämne bli brukbar. För öfrigt kan busken, såsom alldeles icke öm för årstidernas ombyten, bli ett tjenligt föremål vid anläggningar af Engelska Trädgårdar.

Tab. — En af blommor och fruktämnen bördig gren i nat. storlek, efter en lefvande buske i Bergianska Trägården. — a. en blomkrona öppnad längsefter. — b. bäret. — c. en afskuren äldre gren, med de i bladvecken utskjutande stiplerne.

J.V.P. del.

J. Buchmen. fc.

356.

DENTARIA BULBIFERA.

KORALL-ROTS-ÖRT. *Tandört.*

Örtstjelken är enkel. Dess nedra *blad* äro parbladiga och de öfversta odelta, med *löklika knölar* i bladvecken. *Blommorna* formera en spira i toppen af stjelken.

Linn. F. Suec. p. 229. Cl. 15. TETRADYNAMIA Siliquosæ. — *Lilj.* Sv. Fl. s. 274. Kl. 12. FYRVÄLDIGA. Långskidade.

Ibland de sällsammare inländska vexter kan denna med skäl räknas, som i alla afseenden har naturligaste frändskapen med *Bräsme*-slägtet. Fröskidan öppnar sig på lika sätt spänstigt med tillbaka rullade valvler, men dessa äro litet kortare än mellanväggen. Märket är också något urnjupit och blomfodrets blad upprätta samt omfatta tätt blombladens klor. I skuggrika Hasselbackar, i synnerhet nära foten af bergsidor, såsom i Roslagen, Uppland, Skåne och Vestergötland väljer denna örten sitt tillhåll. Roten är krypande och köttig, samt hvit och knölig som en korall, men nedsänder några långa trådar för att bättre fästa sig bland de multnade bladen. En eller flere enkla örtstjelkar, uppskjuta half aln eller 3 qvarter långa, runda och nedtill bara. Af de skiftevis sittande bladen äro de nedra stjelkade, ojemt parbladiga, eller af 3 par och ett udda (septena) sammansatta. De öfre deremot enkla och odelta, men alla bredt lansettlika, sågade i kanten och släta på ytan. De hafva äfven det märkvärdiga, att vid basen af deras skaft alstras små, fjälliga, rödbruna, löklika knoppar, som, då de affalla, rotfästa sig och förmera vexten, liksom det händer hos somliga Lilje-arter. Blommorna sitta som en odelt spira i toppen tillsammans, stora och blekröda, och visa sig omkring Midsommarstiden. Vid basen af de kortare ståndarne upptäcker man inom blomfodret en liten gul håningskörtel å ömse sida, som hos Bräsmerne; en omständighet hittills oanmärkt. Sällan fullkomnas någon fröskida, utan dessas ämnen bortfalla merendels, men till föga förlust för vextens varaktighet, emedan den fortplantar sig så väl genom knopparne i toppen på de koralliska rötterna, som genom de nämde bladlökarne.

Dentaria bulbifera.

Rotens form och saftighet samt urval af naturen att trifvas på skuggrika ställen bland buskrötter och deras multnade qvarlefvor, tyckas närma vexten till lynnet af Parasiterna. Örtståndets ömtålighet för öppna luften är derjemte ganska synbar, helst hvarken blad eller blommor synnerligen lida dess eller solens åverkan, utan att genast vissna.

Af örtens smak, som är något litet bitande eller senapslik, ger den äfven tillkänna sin plats ibland de *Fröskidade* (Siliquosæ). Man känner emedlertid ingen egentlig hushållsnytta deraf, icke heller har man funnit kreaturen begagna den; men det angenäma af den trakten som hyser den, förenadt med blommans glada färg, gör den alltid till ett likså intagande som rart föremål för Floras älskare.

Tab. — Öfra delen af örten i nat. storlek med dess nedersta (o.) samt roten. — a. Ståndarne med pistillen. — b. pistillen särskilt. — c. blomfodret. — d. ett af de undre, sammansatta bladen; alla förstorade.

J.W.P. del. J.Buchman. sc.

357.

GALIUM Mollugo.

Busk-Galie.

Örtstjelken **är ganska lång, men slak och med utstående grenar.** ***Bladen*** **äro 8 i krans sittande, bredare eller smalare lansettlika, hvassuddade och sträfkantade.** ***Blomvippan*** **är klynnevis utspridd.**

Linn. Fl. Suec. p. 44. Cl. 4. Tetrandria monog. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 63. Kl. 4. Fyrmänn. iqvinnade. — *Smith* Fl. Britt. 1. p. 178. — *Pharm.* Galii albi summitates.

Genom tvenne allmänna arter af detta slägte, den *Nordiska* (N:o 122) och den *Gula Galien* (N:o 165), är den naturliga ordning förklarad hvartill de höra, äfven som *Busk-Galien*, hvilken, utom dess välbekanta sällsamhet hos oss, icke mindre utmärker sig genom ett särskilt förhållande af vext och utseende. Denna artens 2—3 alnars långa örtstjelkar, veka och slankiga för deras längd, fordra stöd af buskar och högre gräs för att öfver dem kunna upplyfta sig. De äro 4hörniga, släta, utan snärjgräsets vidhäftande egenskap, men liksom utsvällde vid lederna eller der bladkransarne sitta. Dessa utgöras af 8 blad utan skaft. På de smärre grenarne finnas stundom färre (6—4) blad i kransen. Än äro de mycket smala, än bredare, af elliptisk figur, försedde med en liten hvass spets (mucronulata), å ömse sidor släta, men sträfva i kanten af de utom synglaset ej märkliga, men för fingret kännbara, mycket fina sågtänder eller broskuddar. Blomvippan är mycket utbredd, ofta mångfaldigt klynnedelt, med vidt utspärrande grenar, i hvilkas toppar blommorna sitta efter slägtets art, otaliga nära hvarandra. De äro hvita till färgen och af samma storlek som på den Nordiska Galien. Frukten är ofvantill klufven, slät och litet större än ett senapskorn. Det finnes också en afart af denna med sträfva, eller med små hår betäckta stjelkar och blad, som *Smith* äfven anmärker. I Sverige förekommer den äfven. Kanske bidrar jordmånen till denna förändring. På en buskig holme, icke långt från lemningarne af den beryktade Trollens gamla slott, Stäket, i Upland, vexer denna Galie temligen ymnigt. Den är också sedd pr somliga ställen i Roslagen, här och der

Galium mollugo.

i skyggd af en enbuske på sluttande skogsbackar. För öf. rigt lär den vara gänska sällan sedd, om någonsin, i andra af våra Landsorter.

Fäkreatur, hästar och äfven svin, sägas hålla den smaarare till goda, än något annat slag af slägtet, och Bi besöka blommorna hoptals. Längre tid tillbaka ansågs örten såsom tjenlig för nervkrämpor, äfven de svårare, såsom epilepsi m. m. (Chomel.), och finnes derföre upptagen i några utländska Farmakopéer. Både örtstånd och rot äro färghaltige. Afkoket på det förra färgar alunbetadt gods gult och brunt, och roten rödt.

Tab. — Öfversta toppen af en blommande gren, efter naturen. — a. en blomma. — b. en sådan sedd bakifrån, (förstorade). — c. en frukt i nat. storlek. — d. förstorad. — e. en afskuren del af stjelken längre ned, efter vanlig storlek.

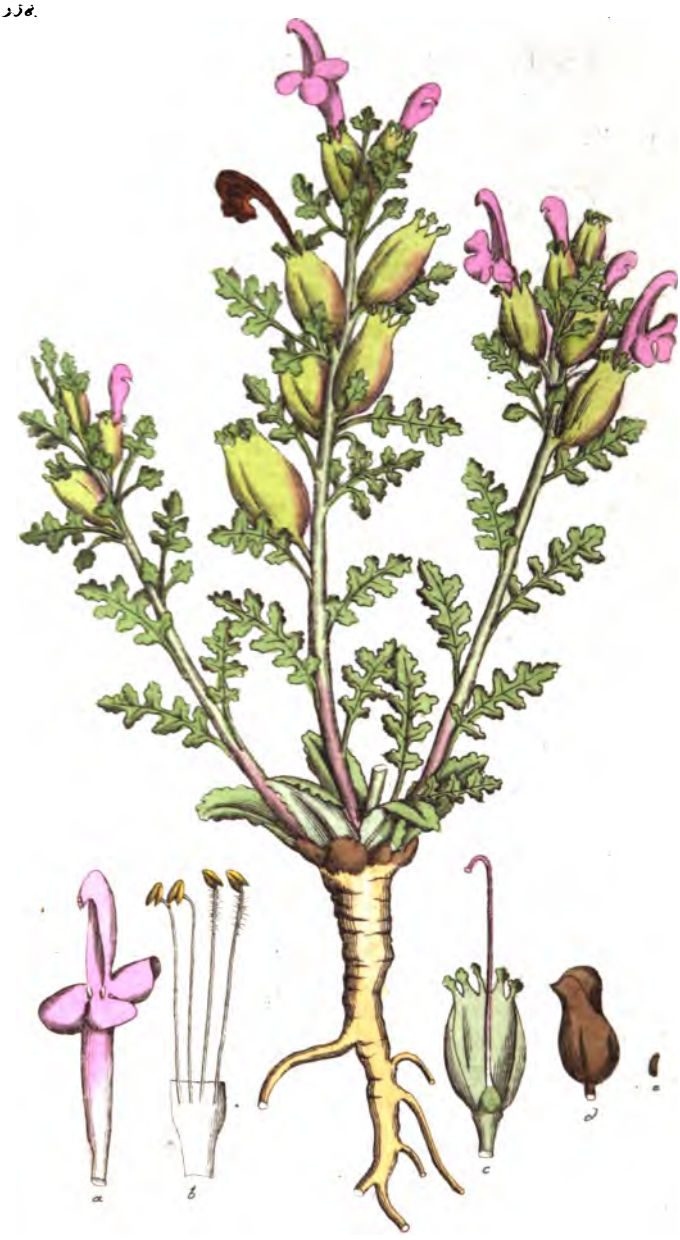

J.W.P. del. et sc.

358.

PEDICULARIS SYLVATICA.

Skogs-spir-blomster-ört. *Granört. Grangräs.*
På F. *Wedenkuusi.*

Flera enkla *örtstjelkar* uppkomma från en gemensam rot. *Rotbladen* äro odelta. *Blomfodret* är aflångt, flerhörnigt, och upptill deladt i 5 ojemna flikar. Den nedre *blomläppen* är 3delt, utan hår i kanten.

Linn. Fl. Suec. p. 216. Cl. 14. Didynamia Angiospermia. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 262. Kl. 11. Tvåväldige med täckta frön. — *Linn.* Vestg. Res. s. 40. — *Smith.* Fl. Britt. 2. p. 656.

När man betraktar Örtslägterna ibland de Tvåväldige som äga täckta frön, är väl intet utmärktare än det som innefattar de egentliga Spir-blomster-arterna. Deras blommor äga allmänt ett något utsvälldt blomfoder, och blomkronans hjelm hopkramad och urnjupen; och frökapseln blir omsider sned i toppen och med spets försedd, samt hyser inom 2 rum några kantiga frön. Utom detta gemensamma slägtmärke, faller örtståndets mörka utseende, de oftast inskurna bladen och vanliga blomningssättet i spira, genast i ögonen. *v. Linné* räknade dem bland *vexter med maskerade blommor* (personatæ), och *Jussieu* trodde sig äga ännu större skäl att låna äfven slägtnamnet åt en hel familj, eller hans så kallade *Pediculares.*

Ofvannämde ört, sällsyntare än en annan mer allmän art, eller Kärr-spir-blomman (Pedicularis palustris L.), träffas på somliga sidländta skogsängar i Öster- och Vestergötland, Småland och Lappmarken. Den har en flerårig tapplik rot, hvarifrån merendels flera qvartershöga örtstjelkar uppkomma; helt enkla, bladfulla och kantiga. Den medlersta är vanligtvis upprätt och de öfriga vidöppet utbredda. Bladen, som omge dem vid roten liksom ett svepe, äro odelta, ovala och naggade; men de på stjelkarne nästan dubbelt parteggade och släta. Blommorna sitta i öfre bladvecken, ensama, rosenröda och temligen stora, och visa sig i Juni och Juli. Hvartannat hörn på blomfodret är mindre utmärkt, men dess yta utan punkter, och mynningen fördeld i 5 små flikar, af hvilka den inre är minst. Den nedre läppen på blomkronan är nedböjd, och har

Pedicularis sylvatica.

utom ofvan anförda skiljetecken, vid basen en upphöjd fläck lik ett hjerta. Blommorna skola också stundom finnas hvita.

För Kreaturen har denna vext inga fördelar såsom födämne, och de röra den sällan. Fordom var den bekant som ett slags renande läkmedel för pipsår eller så kallade fistlar, och fick derföre namn af *Fistularia*. För sådant ändamål använde man den utpressade saften af roten och örten, eller, enligt sednare uppgifter, dekokten deraf till insprutningar.

Tab. — Ett exemplar af örten efter naturen. — a. blomkronan särskilt. — b. en del af pipen, afskuren för att visa ståndarnes vidfästning, förstorade. — c. blomfodret öppnadt, samt den qvarsittande pistillen. — d. kapseln. — e. ett frö. De sednare i nat. storlek.

359.

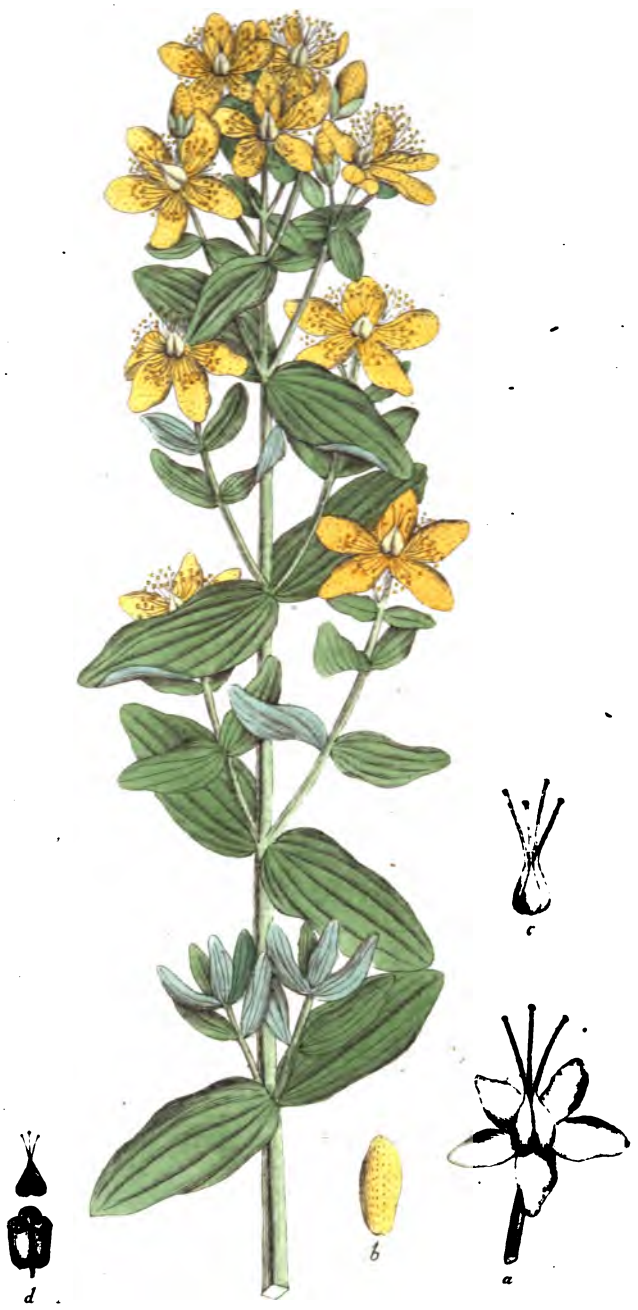

J.W. Palmstruch del.

J. Ruckman sculp.

HYPERICUM QUADRANGULARE.

Fyrkantig Hyperik. *Mansblod.*

Örtstjelken är rak, fyrkantig och grenig. *Bladen* sitta i kors, parvis, ovala, släta och med mindre märkbara genomskinliga prickar.

Linn. Fl. Suec. p. 265. Cl. 18. Polyadelphia Polyandr. — *Liljebl.* Sv. Fl. s. 219. kl. 9 Månomänn. 3—5 qvinn.

Hyperik-slägtets kännemärke består i ett 5delt blomfoder sittande under fruktämnet; 5 kronblad och hansträngarne, till antalet obestämde, förenade nedtill i 3—5 knippen eller stammar, och ändtligen innefattar den 3—5rummiga frökapseln många frön. Med vexter som hafva hjulformiga blommor (pl. Rotaceæ), jemte hvilka v. Linné ställde Hyperiken, äger den ingen nära gemenskap, utan utgör, som *Jussieu* bättre utstakat, en egen nat. ordning (Hyperica), hvilken å ena sidan gränsar till Malpigherne, och å den andra till Saftvexterne (Guttiferæ).

En stor del af de Europeiska arterna af Hyperikslägtet äro nästan fullkomliga mångmänningar (Polyandræ), emedan deras ståndares strängar äro föga sammanvexte, och skulle således 18:de klassen för vår Flora kunna umbäras, om icke ännu flere af de utrikes slägtingarne rättvisade deras bibehållande bland v. Linnés mångkullar (Polyadelphia).

Fyrkant-Hyperiken, icke mindre allmän än den *Prickiga*, (N:o 75) på ängar och i hagar, likväl der belägenheten är något sidländtare än för den sistnämde, skiljer sig genast från densamma genom sin träaktigare rot och nästan styfvare örtstam, icke tveäggad utan hvasst 4kantig. Bladen sitta också ordentligare korsvis; de ha tydligare nerver, och äfven mot dagen genomskinliga prickar, ehuru icke så märkbara på denna. Stundom saknas de på några blad, utom i kanterna. Blommorna, som framkomma i Juli och Aug., förena sig i en mindre utspärrande vippa, och äro gula till färgen. Ibland äro kronbladen purpurfläckige, men alltid något vinda och bakpå prickade.

Ehuru man vanligen, och med skäl, för Apteken väljer den prickiga Hyperiken, såsom kraftigare, kunde väl

också dennas blommor, i brist deraf, för samma ändamål begagnas (se N:o 75). Det må endast tilläggas att de äfven blifvit berömde såsom maskdrifvande; men enligt *Boerhaves* utsaga, skall bruket af dekokten på stjelkarne orsaka heshet.

Kor, getter och får spara sällan dessa arter bland det färska fodret; men der hästar beta bli de alltid qvarstående. Af bi skattas blommorne, framför många andra i synnerhet.

I Halland brukas, att när mjölken tjocknar, och blir seg och elak, man då kokar Hyperik-örten i vatten och dermed tvättas kärlen, hvarigenom olägenheten häfves.

Tab. — Ett afskuret blommande stånd, efter naturen. — a. Blomfodret med pistillerna. — b. ett fruktämne, varierande med 4 pistiller, större gjorda. — c. ett kronblad. — d. en mogen frökapsel, på tveren afskuren, något förstorad.

360.

IRIS GERMANICA.

TYSK SVÄRDLILJA.

Blomskaftet är 3—4 blommigt, högre än *bladen*, som äro breda, svärdlika och något lieformiga. *Blompipen* är längre än fruktämnet, och de 3 yttre *kronflikarne* äro nedböjda och mot basen håriga.

Linn. Sp. Pl. p. 55. Cl. 3. TRIANDR. monog. — *Lilj.* Sv. Fl. s. 139. Kl. 6. SEXMÄNNING. 1 qvinn. — *Gmel.* Fl. Bad. 1. p. 80. — Mémoir. de l'Acad. des Scienc. de Paris 1772. p. 657. — *Essens* Anleit. zur Kenntn. und Benütz. Einheimisch. Pflanzen. s. 26. — *Murr.* App. Med. 5. p. 269. — *Pharm.* Iridis Nostr. radix.

Då vi nu pryda Svenska blomsterkransen med ett till sitt upphof främmande föremål, föreställes på en gång en praktvext och ett så väl i ekonomien användbart, som på Apteken bekant ämne. Längesedan vann denna lilja burskap i trädgårdarna, der hon, fullkomligt härdig för Nordiska klimatet, synes alldeles naturaliserat sig, så att man stundom sett densamma fortplantad utom de odlade gränsorne, och kan således få ett rum hädanefter i Svenska Flora, äfven som den förut innehar ett i den Danskaa.

Roten är knölig och ledfull och vexer horisontelt med aflånga, trubbiga, tversöfver fårade, grå, tumslånga leder med små punkter beströdde. Under dessa leder nedlöpa hela knippen af hvita rottrådar. Ini är roten köttig och hvit, samt kärnan isprängd med bruna prickar. Sjelfva örtståndet formeras af de uppstigande och nedtill, som på de svärdbladiga vexterne, förenade bladen, som äro mycket kortare än på vår inhemska Svärdlilja (N:o 110), samt bredare och nästan som på en lie böjda. Jemte dessa uppskjuter i Juni ett längre blomskaft, från hvars öfre del 3—4 blommor utkomma skiftevis, med piparne omgifne af ett tvåbladigt uppblåst hölster. Blomflikarne äro nästan lika stora, men olika till färg och ställning. De 3 inre upprätte och blekblå; de yttres skifvor nedböjde och purpurfärgade, men med mörkare ådror och en samling af gula hår eller skägg längsefter de rånlade klorna af flikarne. Pistillens kronbladslika märken äro gulhvita och öfre läppen klufven.

Iris Germanica.

Lukten af den färska roten är obehaglig och smaken skarp och äcklig med en envis beska. Som medicinal-ämne har roten, eller den derur pressade saften, blifvit för dess urindrifvande och purgerande egenskap räknad bland medlen för vattensot. Bruket fordrar likväl varsamhet, emedan kräkningar och en brännande sveda deraf kan härröra. Om saften sakta inkokas blir den mildare, men extraktet förlorar alldeles sin kraft. Torkad smakar roten äfven besk och skarpare än den vanliga Violroten (Iris florentina), men äger äfven då en sådan lukt, och har för denna orsak af *Montet* blifvit föreslagen till lika bruk, neml. pulveriserad till blanning i luktpuder och tvålkulor.

Af blommorna kan erhållas ett slags vattenfärg, kallad *Liljegrön*, på det sättet, att de först stötas i en messingsmortel, hvarunder något fint sönderstött alun eller osläckt kalk tillsättes. Ju längre den lemnas i morteln stående, ju mera blir färgen mättad. Den stötta massan pressas så genom linne, hvarpå man ger saften konsistens med Gummi arabicum upplöst i vatten. Efter *Böhmers* uppgift ge blommorna, kokta med regnvatten, en vacker klar blå färg på bomull, silke och linne. Men den tål likväl icke fria luften. Färgsoppan ser svart ut, och då den inkokas med gummivatten, erhålles en skön ljusblå färg, tjenlig på papper och pergament.

Med mycken lätthet förökas denna Svärd lilja. Blott med stycken af roten planterade så väl på murar och torra höjder, som på blomster-rabatten, blir den ett verkligt fägnande föremål under sin blomningstid.

Tab. — Öfra delen af blomskaftet med en öppen blomma, efter naturen. Bakom föreställas några blad och roten i nat. storlek.

Tillägg,

hörande till detta och föregående Band af Svensk Botanik.

Nr. 11. Vårrodd. Roten är mer starktluktande än gräset. Pulveriserad och blandad med snus, hafva somlige funnit göra detsamma angenämare. Torra gräset, kokadt i mjölk och lagdt på svullnader, är mycket fördelande, äfvensom påsar, fyllde med gräset, fint sönderskuret, samt ljumme pålagde, är ett godt och lindrande medel vid rossvullnader på benen. *Gmel.* Fl. Badens. p. 59.

N:o 12. Tranbärs-vext. Vatten gjutit på de urkälade bären, får färg af Bourgogne-vin, och förvaras till dryck i Ingermanland. *Gort.* Fl. Ingr. p. 59.

N:o 13. Alm. På bladen ses små röda blåsor fyllda med en klibbig saft, härkommen af en liten egen bladspus (Aphis Ulmi L.) Om ett vatten, hvari sådana blad legat, utdrickes, verkar det liksom manna. *Pallas* Reis. 3. s. 653. Dekokten är tjenlig till omslag för brännskador.

Almträdet vexer i 70 - 80 år, och kan bli flera sekler gammalt. Det är bättre bränsle än ek, och ger bättre kol. *Willdenhayn* fick af ¼ famn (klafter) i ℔ 19 lod rå, och i ℔ 13 lod kalcinerad pottaska.

Nr. 19. Smultron-ört. Bären ge ett starkt angenämt brännvin. De sägas bevara händerna för kylsår, om man sommartiden ofta tvättar sig med dem, sönderkramade, hvilket brukas i Frankrike. Stjelkarne och rötterne hysa garfämne *(Gleditsch)*. Att tillreda Smultron-té, samlas de unga bladen om våren och torkas i skuggan eller i en afsvalnad ugn, lagde på bleckplåtar och ofta omrörde, att de icke bli bruna, och förvaras sedan i blylådor.

Nr. 31. Hassel-ört. Pulver af roten och bladen ingår i den så kallade *Schneeberger-Tabak*, mycket bekant i Baden såsom nysmedel. *Gmel.* Fl. Bad. 2. p. 310. Genom destillation af färska roten med vatten, fick *Görz*, utom en eterisk olja, äfven ett kamfert-likt sediment. Schrift. d. Berl. Ges. Nat. Fr. T. 5.

Nr. 33. Fläder. Veden duger till bränsle. ¼ famn af veden gaf 4½ ℔ aska, hvaraf erhölls 28 lod rå, och 24

lod kalcineråd pottaska. *Essens* Anleit. zur Benutz. einh. Pfl. Deutschl.

Nr. 34. ISLANDS-LAF. Utförlig beskrifning och analys af densamma förekommer i K. Lifmed. *Westrings* Sv. Lafvarnas Färghistoria. I. s. 205. 16.

Nr. 46. BLÅ STORMHATT. Alla blå Aconiter gå under namn af *Napellus* på apteken. I Wien göres extraktet af *A. Neomontanum.* Den Svenska, som vexer vild icke långt ifrån Falun och Stämshögen, synes icke vara hvarken *A. Neomontanum*, som *Willdenow* gissat, icke heller den rätta *A. Napellus*, men komma *A. Tauricum* närmare, hvarom mer framdeles.

Nr. 48. KNYLHAFRE. Till en vidd af 150 □ aln. åtgå 20 ℔ frö, som ger 80 cent. hö. *Essens* Anleit.

Nr. 65. TUSCHLAF. Om denna bör läsas K. Lifmed. *Westrings* Sv. Lafv. Färghist. I. s. 161. 13.

Nr. 67. ALLMÄN KELIDON. För bruket deraf i frossor och rötfebrar, har den fordom fått namn af *Tysk Kina.* Extraktet var *Helmonts* specificum i vattensot. *Ettmüller* rekommenderade saften utvertes för œdematösa bensvullnader.

Nr. 68. BRÄNN-NÄSSLA. Blommor och frö, nyl. torkade och gifne till en drakma i dosis, berömmer *Zanettini* såsom ett retande och verksamt medel emot elaka vexelfebrar. *Augustin* die neuest. Entdeck. 3 Jahrg.

Nr. 71. RENREPE. På en åker af 160 □ aln. räknas 12 ℔ klöfver och 50 ℔ raygräs-frö.

Nr. 78. FÅRSVINGEL. Intet grässlag, säger *Gmelin* (Fl. Bad.), är allmännare i Castilien i Spanien, särdeles omkring Segovia, än detta; och det är på samma trakt fåren äga den finaste och tätaste ullen, hvartill utan tvifvel betet mycket bidrager.

Nr. 79. KUNGSLJUS. I Crain anses vexten såsom ett specifikt medel för den boskaps-lungsjuka, som der kallas *Plutschnik* ell. *Plutschentza. Scopol.* Carn. 2. 247.

Roten pulveriserad säges vara god för yrsel hos kreatur. Finstött och blandad med mjöl, blir deraf en god gödning för kapuner och höns, och som gör deras kött

smakligare. Af bladen har man tillverkat papper, luntor, lampvekar m. m. *Essens* Anleitung etc.

Genom distillering af blommorna med vatten erhöll *Risler* det med en ofvanpå flytande oljhinna, jemte några smörlika gryn.

Nr. 80. BJÖRK. Af askan fås en förträfflig pottaska, bäst af alla vegetabiliska lutsalter. Torra askan är ganska tjenlig att dermed rengöra dunkla anlupna fönsterglas. *Gmel.*

Nr. 82. VAU. Fordom brukades den både för pesten och giftiga djurs bett, och kallades derföre *Theriacaria. Sprat* i Hist. of the Roy. Soc. p. 299 talar om färgningen med örten.

Nr. 91. FUR. Enligt *de Luc's* erfarenhet lider icke Tyret märkligt af hetta och köld, och är således passande till instrument, t. ex. pendelur-staben, mycket bättre än metall. I Bäjern göras allmänt ljusvekar af tyrstickor, hvilka, klufna och slätskrapade till ett halmstrås tjocklek, omvecklas med bomull och sedan i form omgjutas med talg. De sägas brinna längre än vanliga talgljus, utan att särdeles ryka. Ju mer bomull omlindas, ju bättre brinna de.

Tallfrö behåller sin groningskraft i 7 år. *Miller.*

Nr. 93. STOR GROBLAD. Färska bladen, lagda på bi- eller getingstyng, lisa och borttaga värken. *Boyle* kallade saften, pressad ur bladen och brukad i blodkräkningar, *nullum certius & præsentius remedium.* (De utilit. philos. nat. 2. p. 150.)

Nr. 96. LÖNN. Träet, då det är gammalt, användes som mahagoni; det är segt och lätt, tar politur utan att vrida sig, och ätes icke af mask. Till mahagonilik betsning passar ½ lod pulveriserad drakblod, ¼ lod alkanna och ½ lod aloe, hvilka vid lindrig värme infunderas med 6 lod spir. vini. Härmed betsas träet, som förut blifvit ingnidit med utspädt skedvatten. Till slut afnifves med mycket fint tegelmjöl, linolja och litet lackfernissa.

En lönnstam får på 30 år en höjd af 40 - 50 fot och tjocklek af 13 - 15 tum.

Nr. 106. MALÖRT. Örten infunderad i kokande vatten och brukad till omslag på färska stötar, fördelar svullnad och värk samt förekommer blånad. Litterary Panorama, Jan. 1807. p. 864.

Nr. 108. FLUGSVAMP. Pulvret deraf har blifvit försökt och med fördel nyttjadt äfven i paralysi uppkommen af indrifna utslagskrämpor, och utvertes på sår som visa tecken till gangren. Endast den delen af svampen bör samlas, som sitter i jorden. Torkad och pulveriserad förvaras den i väl täppta glaskärl. *Schwediaur* Pharmacop.

Nr. 109. BRAKVED. Inkokade saften af bären säges vara godt medel för fårskabb. *Sagar morb. epid.* p. 56.

Landfolket i Baden göra en salfva, kokad af barken med grädda, och bruka den utvertes för utslag. *Gmel.* Fl. Bad. I. p. 528.

Nr. 110. SVÄRDLILJA. Att tvätta kreatur med dekokten på roten, skall fästa håret och rena elaka sår. Färska roten 4 delar med en del vitriol, ger ett godt svart bläck, väl bekant i Skottland. *Sibbald* Scot. ill. p. 32.

På somliga öar omkring Skottland färgas också ylle svart dermed. *Lightf.* Fl. Scot. I. p. 86.

Sättas blommorna med ättika i lindrig varme, fås deraf en vacker gul färg på linne, papper, läder m. m.

Nr. 112. HAFS-SÄLTING. På några strandorter jemte Östersjön brukas den till mat med andra grönkåls-vexter om våren, under namn af *Röhr.* *Ehrh.* Beytr. 4. s. 128.

Nr. 114. STRANDRÖR. I somliga Farmakopéer förekommer den under namn af Arundinis vulg. radix. Vexten innehåller en mängd söt saft, som är lindrigt afförande. Rötterne skola kunna användas i stället för kina-roten i medicinen. *Claudin.* ingress. p. 178. De större rören tjena till pipskaft.

Nr. 115. KUMMIN. Talcan kalla Nogajensiske Tatarerne det födämne, som de tillreda af stött kummin och stomjölk eller vatten, och som utgör det enda på deras resor. *De la Mottraye* Voy. en Eur. Asie. 2. p. 43. I Cirkassien bakas äfven bröd af kummin. l. c. p. 99.

Nr. 116. LINGON-VEXT. I Sibirien tillredes af den med vört blandade och jästa bärsaften en angenäm och rusande dryck. *Georgii* Reis. I. p. 208. Bönderne i Baden (auf den Kaltenbrunn) göra ett slags brännvin af de jästa bären, som kallas *Steinbeeren-Geist* ell. *Wasser.* *Gmel.* Fl. Bad.

Té på bladen berömmes i flusshosta. Bresl. Saml. 1772. Vexten tros hafva lika egenskap som mjölonris, att afföra grus och sten.

Nr. 123. Åker-arf. I foder åt fåren blandad, säges den bota yrsel hos dem. *Schreb.* Saml. 2. p. 312.

Vexten ansågs fordom som specifik för galenskap, och kallades derföre *Vernunft-kraut. Dioscorides* ansåg den som ett bland de verksammaste medel för giftiga djurs bett, äfven i vattenskräck. Perserne bruka allmänt saften deraf utvertes för starr på deras hästars ögon. *Gmel.* Russ. Reis. 3. 1349.

Nr. 130. Mjölkört. Af roten kan fås mjöl, puder och stärkelse, och torkad och kokad ger den, medelst jäsning, ett godt dricka. Blandadt med tagel, passar frödunet mycket väl till kuddar, madrasser och andra stoppningar.

Nr. 150. Insjö-säf. Roten är adstringent och urindrifvande. För stenpassion skall dekokten deraf vara med mycken fördel brukad. Finnes i somliga Farmakopéer under namn af *Junci max. radix.*

Nr. 151. Slånbuske. 3 lod omogna, stötta slånbär ge, med 1 lod jernvitriol och ättika eller regnvatten, ett svart bläck, som öfverträffar det med galläpple tillredda. *Essens* Anleitung.

Nr. 152. Gås-potentill. Äfven i Norrige skall roten ätas som palsternackor. Den har söt smak. Den af roten utpressade saften sätter grön färg på linne, då det deri kokas och sedan doppas i alun-upplösning.

Nr. 161. Spetsbladig Syra. Till historien af denna hör, att fröna ingå i det på vissa orter bekanta *Mizaldos* amulet för ofruktsamhet hos könet. I Elsas, omkring Strasburg, bruka bondfolket att i bladen inveckla det färska smör, som de föra till torgs, och kallas derföre *Butterwickel kraut. Gmel.* Fl. Bad. 1. p. 102.

Nr. 171. Strand-Kelidon. Örten krossad röjer märkbart lukten af opium. Den påstås också äga en stenlösande kraft.

Nr. 176. Enblommig Pyrol. Är ett slags parasit-

vext bland multnade tallbarr, som *Gmelin* anmärker i Fl. Bad. 2. p. 215.

Nr. 163. BLÅBÄRSBUSKE. I Bambergska Forstamtet Steinwesen finnes Blåbärsbuskar ymnigt, ända till 2 alnar höga, med stam af 1 tums diam. oaktadt den vexer i en jernockrahaltig och sandig grund. *Slevogt* i *Voigts* Magaz. 6 B. 1803. 450.

På landsbygden i Baden distilleras ett starkt och godt brännvin på de jästa bären, allmänt bekant i Tyskland under namn af *Heidelbeer-Geist* ell. *Wasser*. *Gmel.* Fl. Bad. I. 147.

Nr. 155. GUL GALIE. Örten, som är mycket besk, berömmes som maskmedel. *Villars* Fl. Delph. 2. 329. I södra Frankrike, Spanien (Catalonien) anses den som ett af de verksammaste för konvulsioner hos barn. Dekokten på örten användes mycket till badningar, på somliga Tyska orter, för mjölkskorf, och kallas för samma orsak *Meger-kraut*. *Tabernæmont.* Hist. p. 434.

Nr. 182. JERNÖRT. Vexten var i gamla tider helgad åt Isis. *Gmel.* Fl. Bad. 1. 52.

Nr. 85. BERG-ARNIKA. Prof. *Remer* anser örten såsom substitut för roten af Senega.

Nr. 189. ELGÖRT. Ryssarne nyttja roten som födämne, kokt och stampad till gröt. På Island skall, med tillsats af jernjord, dermed färgas svart på ylle. *Gmelin* berättar (i Fl. Bad. p. 102) om en gammal man, som under den häftigaste podager-värk ensamt fann lisa af infusion på elgört, invertes tagen, och af örten stött, pålagd.

Nr. 192. DÅRREPE. Fröna äro äfven skadliga för svin, hästar och fjäderfä.

Mjölet deraf, med håning och ättika blandadt, till varmt omslag på värkande giktknölar, säges vara ett mycket lindrande medel. *Gmel.* Fl. Bad. I. 274.

Nr. 193. PLOMMON-TRÄD. Ett vatten destilleradt på det beska skalet af kärnorna, får lika egenskap som det af *Prunus Laurocerasus*. Af jäst plommonsaft erhålles, genom destillering, ett icke obehagligt brännvin, som Tyskarne kalla *Zwetscher-wasser*. *Gmel.* Fl. Bad. 2. 263.

Nr. 218. MYSSIE-ÖRT. I kofoder blandad, skall den öka mjölken. Lagd på vin och öl, gör det dem starkare och mera välsmakande, samt bevarar för syra. I Baden brukas ett magvin, tilliredt af Myssjan, allmän Erenpris, Neglikrot, Tormentill och Sanickel med Rhenskt vin. *Gm.* Fl. Bad. I. p. 329.

Nr. 219. ALLMÄN GENTIAN. Färsk ell. torkad, utgör den ett helsosamt foder för boskap. *Schreb.* Saml. 3.

Nr. 232. VINTER-VALERIAN. Den är mycket välsmaklig för får om våren, och kallas derföre af Tyskarna: *Lämmer-salat;* äfven *Töchterlein-salat* af bergsboer i Baden.

Nr. 235. RÖD KORNELL. *C. Margueron,* Medicus i Strasburg, gjorde försök att pressa olja ur bären. Af 22 ℔ bär fick han 5 qvarter olja, brukbar för manufakturer och apteken. Den är torkande, men stelnar icke af köld; flammar endast med saltpeter syra, och med svafvelsyra blir ett slags resina öfrig. Ann. de Chemie, N. 113. 1801. De långa räta grenarne nyttjas till pipskaft.

Nr. 236. BREDBLADIG LÖK. I Sibirien brukas den tidiga vexten bland annat grönt till mat. Kamschadalerne söka deri ett botmedel för skörbjugg. *Gmel.* Fl. Sib. I. p. 48.

Nr. 238. MÅNGÅRIG TUSENSKÖNS-ÖRT. Om våren ge bladen ett smakligt grönt som spenat.

Nr. 254. BREDBLADIG LATYR. Ärterne gro aldrig sedan de torkat, äfven om de ligga flera år i jorden. Men om ett hål filas på sidan, gå de opp inom 8 - 14 dagar. Bäst är att så dem ännu mjuka i skidan. Landskamrer. *S. J. Ljungh.*

Nr. 256. RÖD FACKEL-ÖRT. Om örten lägges i sädeslåren, skola viflar (curculiones) fly för densamma. *Schreb.* Saml. 3. p. 73.

Nr. 262. EUROPEISK VARGFOTS-ÖRT. Kallas i Tyskland *Ziguener-kraut,* för det bruk Zigenare göra deraf. På apteken var den förr känd under namn af *Herba Marrubii aquatici.*

Nr. 296. BLOM-VASS. Roten är litet sammandragande, och brukades fordom som medel för ormstyng. *Gmel.* Fl. Bad. 2. p. 42.

Nr. 305. APTEKS-SANGVISORB. *Pallas,* i bref till Prof. Kölpin i Stettin, af d. 8 Jan. 1775, säger sig i Mongolien sett den yppersta verkan af infusion på roten i blod-

spottning med hosta. För en art slemsjuka hos hästar (der auswerfende Wurm), som merendels dödar dem, var denna vext länge ett arcanum, uppfunnit af Kejsar Carl V:s hästläkare, af hvilken *Tabernæmontanus* lärt det och kallar det förträffligt. *Tabernæmont.* Hist. p. 318.

Nr. 306. MUR-RUTA. Kallas i *Pontoppidans* Norriges Nat. Hist. I. 211. t. 1. *Torboë* ell. *Hæstespring*, och säges vara en art gift för hästar, emedan de, vid ätandet deraf, uppblåsas som en trumma, men hjelpas medelst jäst och stark ridning. Den skadar deremot allsicke kor, får och andra idisslande.

Nr. 307. GETAPPEL. Tillredningen af *Verd de Vessie* ell. *de Nerprun* är följande: att bären stötas i stenmortel, hvari de stå 8 dar och sedan utpressas. Derefter silas saften genom flanell och inkokas i kopparkittel vid sakta eld och omrörande till hånings konsistens, då alun i pulver till slut tillsättes, och färgmassan omsider lägges i mussleskal ell. i svinblåsor. *Stile de grain* göres ock af samma bär, kokade i vatten med alun, hvarefter krita och mergel tillblandas. Häraf formeras små rullar till oljefärg.

Stötta kokas också bären i vatten med tillsatt vinsten eller i kungsvatten upplöst tenn. Denna färg, som blir skön pomeransgul, brukas till saffian.

Nr. 309. TRÄGÅRDS-POLEMON. I Sibirien och på flera ställen i Ryssland skall örten användas för veneriska sår.

Nr. 313. ÄPPLE-NYPONBUSKE. Af jästa nypon erhålles ett starkt brännvin genom destillation. *Gmel.* Fl. Bad. 2. p. 411.

Nr. 320. BACK-TIMIAN. Hela vexten, stött med öl, ger, genom pressning, en saft af mycken förde för får, besvärade med kringsjukan. *Schreb.* Saml. 2. p. 23.

Nr. 327. VÄDDKLINT. På Finska: *Rauta-yrtti.*

Nr. 328. GUL TALIKTER. Räknades fordom ibland de förnämsta sårläkande örter, och kallades för den orsaken *Heilblatt, Wundkraut.* Äfven fröna voro i rop för fallandesjuka.

Nr. 329. KÄRR-EUFORB. Sent på hösten, när bladen börja affalla, pryder vexten sitt rum genom den högröda färg stjelkarne och toppen erhålla.

Nr. 330. SKURPRÄKEN. *Equis. majus* Offic. Påstås äga, som invertes medel, mycken kraft mot vattenaktiga samlingar, härkomne af atoni och förslappning. *Ackermanns* Bemerk. üb. d. Kenntniss u. Cur einiger Krankh. 7. H. 1800.

Nr. 335. MÅNGBLADIG HIPPURIS. På F. *Hevonhändä.*

Nr. 337. OLVON-BUSKE. På blommorna destillerades i förra tider ett vatten, som man trodde framför andra verksamt i stenpassion.

Nr. 338. SÅPNEGLIKA. Saponariæ herba & radix *Pharm.*

Nr. 345. ALLMÄN LYSING. Roten, som är ett slags garfämne, färgar brunt, och örtståndet gult.

Nr. 348. ALLMÄN SKALLER-ÖRT. Som vexten gör föga gagn på ängar, bör den utrotas, hvilket sker derigenom, att den två år efter hvarannan under blomningen afslås. *Schreb.* Saml. 3. p. 26.

SYSTEMATISKT REGISTER

öfver de i Femte Bandet af detta Verk förekommande vexter.

Cl. 1. MONANDRIA.

N:o l. Pag.
Hippuris vulgaris. 335.

Cl. 2. DIANDRIA.

Veronica saxatilis. 347.

Cl. 3. TRIANDRIA.

Iris Germanica. 360.
Alopecurus geniculatus. 353.
Melica nutans. 354.
— uniflora. 354.
Briza media. 300.
Arundo stricta. 301.
— calamogrostis. 312.

Cl. 4. TETRANDRIA.

Galium Mollugo. 357.
Scabiosa arvensis. 320.
Sangvisorba officinalis. 304.
Cuscuta europæa. 352.

Cl. 5. PENTANDRIA.

Cynoglossum officinale. 302.
Lysimachia vulgaris. 345.
Convolvolus arvensis. 341.
Campanula rotundifolia. 297.
Viola canina. 290.
Polemonium cæruleum. 309.
Lonicera Xylosteum. 319.
— cærulea. 355.
Rhamnus catharticus. 307.
Angelica sylvestris. 303.
Viburnum opulus. 357.

Cl. 8. OCTANDRIA.

Vaccinium uliginosum. 331.
Polygonum viviparum. 336.

Cl. 9. ENNEANDRIA.

N:o l. Pag.
Butomus umbellatus. 296.

Cl. 10. DECANDRIA.

Pyrola rotundifolia. 304
— media. 311.
Saponaria officinalis. 338.
Spergula arvensis. 308.

Cl. 11. DODECANDRIA.

Euphorbia palustris. 329

Cl. 12. ICOSANDRIA.

Mespilus cotoneaster. 295.
Rosa villosa. 313.
Rubus saxatilis. 349.
Comarum palustre. 310

Cl. 13. POLYANDRIA.

Actæa spicata. 291.
Anemone pulsatilla. 292.
— pratensis. 299.
Thalictrum flavum. 328.

Cl. 14. DIDYNAMIA.

Thymus serpyllum. 320.
Rhinanthus crista Galli. 348.
Lathræa squamaria. 316
Scrophularia nodosa. 315.
Pedicularis sylvatica. 358.

Cl. 15. TETRADYNAMIA.

Draba verna. 298.
Lepidium ruderale. 321.
Alyssum sativum. 339.
Dentaria bulbifera. 356.
Cardamine pratensis. 350.

Cl. 17. DIADELPHIA.

Coronilla emerus. 343.
Vicia sepium. 326.
Lotus corniculatus. 334.
Trifolium repens. 344.

Cl. 18. POLYADELPHIA.

N:o l. Pag.
Hypericum quadrangulum. 359.

Cl. 19. SYNGENESIA.

Artemisia rupestris. 317.
— maritima. 323.
Chrysanthemum Leucanthemum. 346.
Senecio vulgaris. 359.
Centaurea scabiosa. 327.

Cl. 20. GYNANDRIA.

Orchis bifolia. 314.
— militaris. 340.
— ustulata. 351.
Ophrys myodes. 293.

Cl. 21. MONOECIA.

Lemna minor. 324.
— gibba. —
— polyrrhiza. —
— trisulca. —
Sparganium simplex. 342.

Cl. 22. DIOECIA.

Salix pentandra. 325.
Humulus Lupulus. 332.
Juniperus communis. 289.

Cl. 24. CRYPTOGAMIA.

Equisetum hyemale. 330.
Asplenium Ruta muraria. 306.
Peltidea aphthosa. 318.
Lycoperdon Bovista. 294.

REGISTER

öfver Femte Bandet af Svensk Botanik.

A.

Absynthii marit. hba. Pharm. 323.
Acæna 305.
Achian-bosk 303.
Aconitum Napellus *Till.* s. II.
— Neomontanum. —
— Tauricum. —
Actæa racemosa 291.
ACTAEA SPICATA 291.
Afförande 307. 329. *Till.* s. IV.
Aggregatæ pl. 319. 322.
Ahde pellava 293.
ALLMÄN BENVED 319. 355.
ALLMÄN BOÖRT 353.
Allmän Gentian *Till.* s. VII.
Allmän Kelidon. *Till.* s. II.
ALLMÄN LITEN KLOCKÖRT 297.
ALLMÄN LOTUS 334.
ALLMÄN LYSING 345. *Till.* s. IX.
ALLMÄN SKALLERÖRT 348. *Till.* s. IX.
ALLMÄN SNARREFVA 352.
Alm. *Till.* s. I.
Alopecurus bulbosus 333.
ALOPECURUS GENICULATUS 333.
ALYSSUM SATIVUM 339.
Amaurosis 299.
Amentaceæ pl. 332.
Amulet (Mizaldos) *Till.* s. V.
Ancistrum 305.
Andmat 324.
Andtäppa 289. 346.
ANEMONE PRATENSIS 299.
ANEMONE PULSATILLA 292.
ANGELICA SYLVESTRIS 303.
Antispasmodiskt medel 350.
Aphis Ulmi. *Till.* s. I.
Apteks Angelika 303.
APTEKS-HUNDTUNGA 302.
APTEKS-SANGVISORB 305. *Till.* s. VII.
Asperifoliæ pl. 302.
ASPLENIUM RUTA MURARIA 306.
ARTEMISIA MARITIMA 323.
ARTEMISIA RUPESTRIS 317.
Artemisia fragrans 323.
— gallica 323.
Artemisia mutellina 317.
— rupestris all. 317.
— salina 323.
— vallesiaca 323.
ARUNDO CALAMOGROSTIS 312.
ARUNDO STRICTA 301.
Arundinis vulg. radix Ph. *Till.* s. IV.
Aurora färg på ylle.

B.

BACKSIPPA 292.
BACK-TIMIAN 320. *Till.* s. VIII.
Balsam för stötar 340.
Bandvidjor 325.
Barrträd, örtfl. 289.
Bellidis pratens. hb. Ph. 346.
Benröta 299.
Bensår-rötaktiga 294.
Bensvullnader. *Till.* s. II.
Benvedslägtet 337.
Berg-Arnika *Till.* s. VI.
BERG-MALÖRT 317.
BERGSLOK 354.
Bete, begärligt för boskap 326.
Betsning, lik mahagoni, *Till.* s. III.
Bett, giftiga djurs, *Till.* s. III. V.
Bi älska blommor 303. 316. 319. 320. 341. 344. 359.
Bjälla 297.
Björk *Till.* s. III.
BJÖRN-ANGELIKA 303.
Björnklor 334.
Björnloka 303.
Björnstut 303.
Blodflöd. 304. 305. 316.
— kräkning *Till.* s. III.
— piss hos får 315.
— spottning *Till.* s. VIII.
— utlupen 324.
— örf 353.
Blomsäf 296.
Blommor, farliga i boningsrum 314.
— täcka 347. 351.
Blomstervext 360.
Blomvass 296. *Till.* s. VIII.

BLÅ BENVED 355.
Blåbuk 331.
Blåbär 331.
Blåbärsbuske 331. *Till.* s. VI.
Blå färg 297. 360.
Blå Stormhatt *Till.* s. II.
Bläck, svart 291. *Till.* s. IV. V.
Bomull, Markisk 325.
— Slesisk —
— Svensk —
— Thuringisk —
Boörtslägtets karakter 353.
Brakved *Till.* s. IV.
Bredbladig Latyr *Till.* s. VII.
— Lök *Till.* s. VII.
BRIZA MEDIA 300.
Bromeliæ 352.
Brottskador 316.
Brun färg 307. 318. 357. *Till.* s. IX.
Bräckskador 324.
Brännkål *Till.* s. I.
Bränn-nässla *Till.* s. II.
Brännskador *Till.* s. I.
Brännvin af enbär 289.
— på andra bär destilleradt 331. *Till.* I. IV. VI. VIII.
Bränsle 332. *Till.* s. I.
Brödämne 296. 308. 337. *Till.* s. IV.
Bröstkrämpor 306.
Bröstmedel 302. 322.
Burnet 305.
Buske i anläggning 343. 337. 319. 295.
BUSK-GALLE 357.
Busklika vexter, örtfl. 337.
BUSK-VICKER 326.
BUTOMUS UMBELLATUS 296.
Butterwickel-kraut *Till.* s. V.
Båtsmän 322.
Bäfvegräs 300.
Böljon 331.

C.

Calamariæ pl. 342.
Campanaceæ pl. 290.
CAMPANULA ROTUNDIFOLIA 297.
Capillares, herbæ 306.
Caprifolier. *Juss.* 337. 319.
CARDAMINE PRATENSIS 350.
Cardamines Flor. Ph. 350.
Caryophylleæ pl. 308. 338.
CENTAUREA SCABIOSA 327.
CHRYSANTHEMUM LEUCANTHEMUM 346.
COMARUM PALUSTRE 310.
Compositæ pl. 346.
Coniferæ pl. 289.
CONVOLVOLUS ARVENSIS 341.
CORONILLA EMERUS 343.
Creutzdorn 307.
Cruciferæ *Juss.* 350.
Crucifix-ört 353.
Cuscuta americana 352.
— epithymum. —
CUSCUTA EUROPAEA —
Cuscuta Herb. Pharm. —
CYNOGLOSSUM OFFICINALE 302.

D.

Damma (enbuske) 289.
Darr 300 -gräs ibid.
DENTARIA BULBIFERA 356.
Diarré hos kalfvar 294.
DODRA 339.
DRABA VERNA. 298.
Drabinda 341.
Dricka på enbär 289.
Druf-hyacint 316.
Dryck *Till.* s. I.
— rusande *Till.* s. IV.
Dumosæ pl. 307. 337.
Dysenteri 305.
Dåde 339.
Dårrepe *Till.* s. VI.
Döfhet 289.
Döra, Döre 339.

E.

Elfnäfver 318.
Elgört *Till.* s. VI.
EN 289.
Enblommig Pyrol *Till.* s. V.
Enbuske, Enträd 289.
Engelska trädgårdar 355.
ENKEL UPPRÄT PÖLVASS 342.
Epilepsi 357.
EQUISETUM HYEMALE 330.
Equisetum majus Ph. *Till.* s. IX.

Esulæ maj. rad. Ph. 329.
EUPHORBIA PALUSTRIS 329.
Euphorbia verrucosa *L.* 329.
Europeisk Vargfots-ört *Till.* s. VII.

F.

Fallande-sjuka *Till.* s. VIII.
Fernissa 289.
Fessupp 294.
Fingerhatt 297.
Fistlar 304. 358.
Fistularia 358.
FJÄLLBOTS-ÖRT. 316.
Fjällvexter 347.
Fleurs blanches 344.
Flugblomster 293.
Fluglarver 318.
FLUGLIK OFÄYS 293.
Flugor att döda 294.
Flugsvamp *Till.* s. IV.
Flusshosta 289. *Till.* s. V.
Flygsand, att fästa 341.
Flytning ur näsan 289.
Fläder *Till.* s. I.
Fnöske 294.
FNÖSKTICKA 294.
Foder, elakt för får 330.
— — — Kor 330. *Till.* s. IX.
— för boskap 305. 309. 319. 320. 322. 325. 328. 331. 333. 337. 339. 349. 350. 353. 354. 357. *Till.* s. VII.
— för hästar 323. 335. 342.
Foder, smakligt 300.
Fodervext 308. 312. 326. 334. 337. 344. 346.
Frossa 292.
Frossfebrar 329.
Frukt, åtlig 349.
Frukt-träd (Örtfl.) 295.
Fryle 308.
Fräkenslägtet 330.
Frön, skadliga *Till.* s. VI.
— ätas af fåglar 327.
— — — gäss 354.
Fröskidade vexter 298. 356.
Fur *Till.* s. III.
FYRKANTIG HYPERIK 359.
Fyrväldige 339.

Fågelbär 337.
Fågelfångst 337.
Fågellim 337.
Fårbete *Till.* s. II.
Fårskabb *Till.* s. IV.
— svingel *Till.* s. II.
— tarmar 341.
FÄLTSIPPA 299.
Fältsippa 292.
Färgämne 318.
Föda för ankor 324.
— — björn 303.
— — boskap 338.
— — får 332. *Till.* s. VIII.
— — getter 304. 327. 335. 348.
— — gäss 339.
— — hjerpar 337.
— — hästar 338.
— — höns 308.
— — jordmöss 336.
— — kanarifåglar 353.
— — kor 332. 348.
— — polyper 324.
— — svin 330.
— — vilda djur 331.
Födämne *Till.* s. VI.
— Tatariskt *Till.* s. IV.
Fönsterglas att rengöra *Till.* s. III.
Fördelande 317. 320. 324. 332. *Till.* s. III.
Förlamning 289.
Förslappning *Till.* s. VIII.
Förstoppning 332. 338. 352.
— kronisk 329.
Försträckta lemmar 320.
Förvaringsmedel 289.

G.

Galenskap *Till.* s. V.
Galie Busk- 357.
— Gul —
— Nordisk —
Galii albi summit. Ph. 357.
GALIUM MOLLUGO 357.
Gall-Humle 332.
Gall-äplesyra 332.
Garfningsämne 305. 310. 325. 331. *Till.* s. IX.
Garten Hagebutten 313.

GATU-KRASSE 321.
Genipi albi h:ba Ph. 317.
GETAPPEL 307. *Till.* s. VIII.
Getbark 307.
Getingar 305.
Giftig vext 291. för hästar *Till.* s. VIII.
Gikt 289. 338. 344.
— knölar värkande *Till.* s. VI.
Gonopterides *Willd.* 330.
Gorvälta 331.
Graines d'Avignon 307.
Grangräs-ört 358.
Grekisk Valerian 309.
Grenrör 301.
GRENRÖR 312.
Groblad, stor. *Till.* s. III.
Grofväf, ämne till 332.
Groningskraft, tallfröets *Till.* s. III.
Gråvide 325.
Gräsplan, att anlägga 344.
Grässlag, odugligt 348.
Grön färg 292. *Till.* s. V.
Grönkålsvext 322. *Till.* s. IV.
Grönsaker *Till.* s. VII.
Gul färg på tyger 303. 307. 325. 327. 334. 345. 357. *Till.* s. IX.
— — på papper, läder *Till.* s. IV.
Gulgrå färg på ylle 345.
Gulgrön färg 329.
Gul Galie *Till.* s. VI.
Gullhane 334.
Gullspira 345.
Gulltuppor 340.
Gulsot 310. 338.
GUL TALIKTER 328. *Till.* s. VIII.
Gummi-ämne 318.
Guttiferæ *Juss.* 359.
Gyllenåder-taggar 315.
Gypsophila struthium L. 338.
Gås-Potentill *Till.* s. V.
Göksmör 334.

H.

Hæstespring *Till.* s. VIII.
Hafssälting *Till.* s. IV.
Halsknölar 315.
Halssjuka 315.
Halster 325.
Harakankaunä 346.
Hasselört *Till.* s. I.
Heckrose Grosse-Apfeltragende 313.
Heidelbeer-Geist-Wasser *Till.* s. VI.
Heilblat *Till.* s. VIII.
Hemorroider, blinda 324.
Hevonhändä *Till.* s. IX.
Hillika 349.
Hillster 325.
HIPPURIS VULGARIS 335.
Hjullika blommor (örtfl.) 345.
Holländska Nypon 313.
Hosta 302.
Hotme 331.
Hufvudskål, krossad 346.
— värk, medel för 320. 324.
— — orsak till 331.
Humala 332.
Humlegårds anläggning 332.
— binda 352.
— tuppor 320.
HUMLE-ÖRT 332.
HUMULUS LUPULUS 332.
Hundbär 291.
HUND-VIOLER 290.
Huosio-korte 330.
HVITKLÖFVER 344.
Hvitkullor 344. 346.
— väpling 344.
Hygrometer 298.
Hygroskop 344.
Hyperica *Juss.* 359.
HYPERICUM QUADRANGULUM 359.
Hållsbär 337.
Hår, att fästa *Till.* s. IV.
Hårdved 319.
Hårkullar 327.
Hästsvans 335.
Höftvärk 289.
Hörkäring 339.

I.

Igelknoppar 342.
Iktebär 291.
Illenaträd 337.
Inflammabel luft 324.
Inflammation i lungan 322.
Insjö-säf *Till.* s. V.

Insyltning af frukt 313.
Inundatæ pl. 335.
Invertes sårnad 322.
Iris Florentina 360.
IRIS GERMANICA 360.
Isis, ört helgad åt *Till.* s. VI.
Islands-laf *Till.* s. II.
Jakobs stege 309.
Jakuters föda 336.
Jernrot 327.
Jernört 327. *Till.* s. VI.
Johannes nycklar 340.
Jolster 325.
— bark för kina 325.
JOLSTER PIL 325.
Junci max radix Ph. *Till.* s. V.
Juncoideæ pl. 296.
Jungfru-bär 349.
— Mariæ bär 349.
— särkar 341.
JUNIPERUS COMMUNIS 289.
Juomucke-Juowucke 331.
Juster 325.
Jälster 325.

K.

Kalina, Kalinicka 337.
Kallgräs 310.
Kapuners gödning *Till.* s. II.
Karhan-putki 303.
Kataja, katava 289.
Katin-Sinikella 292.
Kattklor 334.
Katu krassi 321.
Kierligheds-gräs 300.
Kikbär 289.
Kikhosta 289.
Kina-rot, substitut för *Till.* s. IV.
Kjortlar, stickade 325.
Kissan kello 297.
Kitu-pellawa 339.
Klas-krasbär 349.
Klasen 349.
Klippings beredning 325.
Klocka 297.
KLOCKBLOMMIG PYROL 311.
Klocklika blommor (örtfl.) 290. 344.
KLOT BOVIST 294.
Knoppgräs 327.
Knylhafre *Till.* s. II.
KNÖLIG FLENÖRT 315.
Kodden 349.
Koiran Höjsipuu 337.
— Humala 332.
— Kusipuu 295.
Kollinka 308.
KOMAR 310.
Konvulsioner 350 *Till.* s. VI.
KORALL ROTS-ÖRT 356.
Korssittande kronblad (blommor med (örtfl.) 350.
Korsört 353.
Kosjuss 309.
Kransvis sittande blommor (örtfl.) 320.
Krasseslägtet 321.
Kringsjuka hos får, medel för *Till.* s. VIII.
KRONILL 343.
Krutbrännare 351.
Kråkklöfver 310.
Kräkmedel 353.
Kräkning, uppväckande 307. 315. 319. 329. 344.
Kummin *Till.* s. IV.
Kungsljus *Till.* s. II.
Kurjen-papu 326.
Kuusama 319.
Kylsår *Till.* s. I.
Kåda af En 289.
Kåd-ämne 318.
Käenkukka 304.
Kälblomster 290.
Käringbär 349.
— fis 294.
— tänder 334.
KÄRR-EUFORB 329. *Till.* s. VIII.
KÄRR-KAPLE 333.
KÄRR-RÖR 301. 312.
Kärr-Törel 329.
Körtlar, hårda, svullna 291.

L.

Laf familj 308.
Laggverk 289.
LAPPSK ÄRENPRIS 347.
Larver och yrfän 315.
LATHRAEA SQUAMARIA 316.
Laxerande som Senna 343.
Ledvärk 338.

Ledhölsa (Lomentum) 343.
Leika-ruoho 315.
LEMNA, FLERTRÅDIG — KORSBLADIG — KUPIG — LITEN LEMNA GIBBA — MINOR — POLYRRHIZA — TRISULCA } 324
LEPIDIUM RUDERALE 321.
Lichen aphthosus L. 318.
— verrucosus Web. —
Liljegrön färg, att bereda 360.
Lindrande medel *Till.* s. I. VI.
Lindikka 349.
Lindodder 339.
Lingonrisvext 331. *Till.* s. IV.
Ljusblå färg 368.
Ljusvekar, ämne till 325. *Till.* s. III.
LONICERA CAERULEA 355.
LONICERA XYLOSTEUM 319.
LOTUS CORNICULATA 334.
Lukt, aromatisk 317.
— behaglig 304.
— elak 315.
— från 314.
— opiilik *Till.* s. V.
Luktpuder 360.
— snus *Till.* s. I.
— viol 290.
LUNDSLOK 354.
Lungsjuka, boskaps *Till.* s. II.
Lungsårnad 322.
Lupuli strobili Pharm. 332.
Lychnis chalcedonica 338.
LYCOPERDON BOVISTA 294.
Lycoperdon giganteum 294.
LYSIMACHIA VULGARIS 345.
Lysimachies *Juss.* 345.
Läminersalat *Till.* s. VII.
Länsmansstöflar 290.
Lönn *Till.* s. III.
Lönngilte 320.
Lösande, medel 352.

M.

Maanmuna 294.
Maan-nouseman-ruoho 321.
Magvin i Baden *Till.* s. VII.
Majgass 316.
Makrasse 350.
Maltdrycker 332.
Malört *Till.* s. III.
Mannalikt medel *Till.* s. I.
Mansblod 359.
Marja-Puu 307.
Marum Verum 323.
Maskdrifvande 318. 332. 357. *Till.* s. VI.
Maskerade blommor (örtfl.) 315. 316. 348. 357.
Matara 345.
Matolja, i stället för 339.
Mattor, ämne till 296.
Meger-kraut *Till.* s. VI.
MELICA NUTANS 354.
MELICA UNIFLORA 354.
MESPILUS COTONEASTER 295.
Mjaeka arschin 336.
Mjeltört 306.
Miscellaneæ (örtfl.) 305. 324.
Missfall hos får, orsakande 330.
Misstänkt färg 329.
Mistel 352.
Moderpassion 303.
Modstulna tjurar, medel för 314.
Mognande egenskap 353.
Mortåg 336.
Mjölkpungar 310.
Mjölk, skämd, att förbättra 290.
Mjölkskorf *Till.* s. VI.
Mjölk, tjock, seg, medel emot 359.
Mjölkökande foderslag 305. *Till.* s. VII.
Mjölk ört *Till.* s. V.
Mjöl-ämne *Till.* s. V.
Mjöl ökande 308.
Muisto-ruoho 320.
Multisiliquæ pl. 292. 299. 328.
Munklöss 302.
Murlånke 306.
MURRUTA 306.
Musc doré (färg) 337.
Muscus cumatilis Ph. 318.
Muskus färg 305. 341. 345.
Mustarastaan 307.
Myagrum sativum L. 339.
Myrica gale 332.

Myriophyllum 335.
Myrstut 303.
Myssie-ört *Till.* s. VII.
MÅNGBLADIG HIPPURIS 335. *Till.* s. IX.
Mångkullar 359.
Mångskidade (örtfl.) 291. 292. 328.
Mångårig tusenskönsört *Till.* s. VIII.
Märebjella 297.
Mönchia sativa *Gmel.* 339.
Mörkbrun färg 318.
Mörkt utseende 315.
Möss, att fördrifva 315.

N.

Najades *Juss.* 324.
Narkotisk 302.
Nattvioler 314.
Nattvärk 299.
Neglikor liknande vexter(örtfl.) 338.
Nervkrämpor 357.
Nukulais Humala 352.
Nuttu-krassi 350.
Nyponbuske 313.
Nägde 308.
Näsellsilke 352.
Nödbrödsämne 336.

O.

Odling af buskar 313.
Odlingsvext 334. 344.
ODONBUSKE 331.
Ogräs i linåker 339. 352.
— i åkrar 327. 341.
Ohyra, att fördrifva 302.
— i hufvudet 303.
— på boskap 315.
Olgonträd 337.
Olja ur bär *Till.* s. VII.
— af enträd 289.
— eterisk *Till.* s. I.
— till lampor 339.
— pressning 339.
Olivfärg på ylle 327.
OLVONBUSKE 337. *Till.* s. IX.
Omslag, fördelande 320.
Onagrariæ *Juss.* 335.
Ophrys Insectifera L. 293.
OPHRYS MYODES 293.
Orangegul färg 328. 341.
ORCHIS BIFOLIA 314.
ORCHIS MILITARIS 340.
ORCHIS USTULATA 351.
Orkider, utländska 340.
Orkis-slägtet 314.
Orkisvexter (örtfl.) 293.
Ormbunke-familjen 306.
Ormsting *Till.* s. VII.
Orobus vernus 316.
Ostämne ökande foder 305.
Oxbär 295.
Oxe-öron 292.
Oäkta klöfver 344.

P.

PADDBÄRS-ÖRT 291.
Paralysi 299. *Till.* s. IV.
— tisk slapphet i tungan 320.
Pediculares *Juss.* 358.
Pedicularis palustris 358.
PEDICULARIS SYLVATICA 358.
Peldokello 341.
Peltata *Hoffm.* 330.
PELTIDEA APHTHOSA 318.
Penningegräs 348.
Peridium 294.
Personatæ pl. 316. 348. 358.
Pest *Till.* s. III.
Pillulæ de Cynagloss. 302.
Pilört 296.
Pimpinell, Italiensk 305.
Pipsår 359.
Pirun-aitin-rieska 329.
Pjaniza 331.
Plommonträd *Till.* s. VI.
Plutschnick *Till.* s. II.
— schenza —
Plåster af flenört 315.
Plöresi 317.
Podager-värk *Till.* s. VI.
POLEMONIUM CAERULEUM 309.
Polering 310.
Polygoneæ *Juss.* 336.
POLYGONUM VIVIPARUM 336.
Pomaceæ pl. 295.
Pomeransgul färg på skinn *Till.* s. VIII.
Pors 332.

Poterium sanguisorba 305.
Pottaska 289. *Till.* s. I. II. III.
Praktvext 296.
PRESTKRAGEBLOMMA 346.
— nacke 346.
— lus 302.
Prickig Hyperik 359.
Proserpinaca 335.
Prunus Laurocerasus *Till.* s. VI.
Puce-färg 337.
Puder-stärkelse, ämne till *Till.* s. V.
Purgerande 318. 319. 328 360.
PYROLA MEDIA 311.
Pyrola minor 311.
PYROLA ROTUNDIFOLIA 304.

Q.

Qvalkebär 337.

R.

Raapesoll 336.
Raita 325.
Rauta-korte 330.
— yrtti *Till.* s. VIII.
Reformar 299.
Regler, afstannade 327.
Renande medel 322.
Renrepe *Till.* s. M.
Rep-ämne 332.
Reumatismer 289.
RHAMNUS CATHARTICUS 307.
Rhamnus infectorius L. 307.
RHINANTHUS CRISTA GALLI 348.
Rhinanthus major / minor } Ehrh. 348.
RIDDARE-ORKIS 340.
Rob Juniperi 289.
Rosaceæ *Juss.* 305.
Rosa pomifera *Bauh.* 313.
— tomentosa 313.
ROSA VILLOSA 313.
Rosen-apfel 313.
Ros-svulnader *Till.* s. I.
Rotaceæ pl. 345. 359.
RUBUS SAXATILIS 349.
Ruis-kukka 298.
RUNDBLADIG PYROL 304.
Rusbär 331.
Rus-förtagande 320.
Rusgifvande dryck 337.
Rutæ murariæ hba Ph. 306.
Ryti-putki 303.
Rågblomma 298.
Röbär 349.
Röd fackelört *Till.* s. VII.
— färg 307. 310. 359.
— kornel *Till.* s. VII.
— sot 302.
— ängsklöfver 344.
Rökning af kött 289.
Rökpulver 289.
Rör *Till.* s. IV.

S.

Sabadill-frö, i stället för 303.
Saffrans färgning *Till.* s. VIII.
Saffransgul färg 307.
Saft, färgad 329.
Saftgrön färg 307.
— purpurröd 355.
Salep 293.
Salix cinerea 331.
SALIX PENTANDRA 325.
Sallat 305.
Sammakon-marja 291.
— — yrtti 291.
Sammandragande 316. 317. 322. *Till.* s. VII.
Sammansatta blommor 346.
— sittande blommor (örtfl.) 319. 346.
Samöjeders föda 336.
Sampahan-lakki 318.
Sandrack 289.
SANGUISORBA OFFICINALIS 305.
SAPONARIA OFFICINALIS 338.
Saponariæ hba, radix Ph. *Till.* s. IX.
Sarsaparilla, i stället för 332. 338.
Satyrii radix Pharm. 314.
— rot 314.
SCABIOSA ARVENSIS 322.
Scabiosæ flores, rad. Ph. 322.
Schatterad färg 315.
Schneberger Tabac *Till.* s. I.
SCROPHULARIA NODOSA 315.
Scrophulariæ rad. folia Ph. 315.
SENECIO VULGARIS 313.
Senega, i stället för *Till.* s. VI

Serpylli hba Ph. 320.
Sidländta ängars foder 302.
Siliquosæ pl. 298.
Silke 352.
Sinikello 297.
Själle 348.
Skabb 289.
— på boskap 305.
Skafgräs 330.
— rör 330.
Skaller gräs 348.
Skorf 352.
— ört 308.
Skogs spir-blomsterört 358.
Skogsvioler 290.
Skrofler 302. 315.
Skurpräken 330. *Till.* s. viii.
Skurgräs 330.
Skäfte 330.
— föregifvit 335.
Skälfgräs 300.
Skörbjugg 286. *Till.* s. vii.
Skörbjuggsmedel 350.
Slinnor 331.
Slokslägtets karakter 354.
Slånbuske *Till.* s. v.
Slägtkarakter, förbättrad 358.
Slätskurning 330.
Smak, besk 315. 352.
— kamfertlik 320.
— pepparlik 346.
— syrlig 349.
Smultronört *Till.* s. i.
Snarbindel 341.
Snöbollsbuske 337.
Sparganium ramosum 342.
Sparganium simplex 342.
Sparris, i stället för 332.
Spergula arvensis 308.
Spetsbladig syra *Till.* s. v.
Spetälska 322.
Spikböld 353.
Spottning, retande till 358.
Spurry 308.
Sqvättor 300.
Starr 299.
— hos hästar *Till.* s. v.
Steinbeeren-Geist } *Till.* s. iv.
— — Wasser }
Stenbär 349.
Stenlösande 332. *Till* s. v.
Sten och grus, att afföra 289. *Till.* s. v.
Stenhallon 349.
Stenpassion *Till.* s. v. ix.
— plågor 321.
Stenört 353.
Stil de Graine 307.
— — att tillreda *Till.* s. viii.
Stillande natur 315.
Stomjölk *Till.* s. iv.
Stoppning 325.
— af madrasser och
— sängkläder 325. *Till.* s. v.
Storhufvud 327.
Strand-kelidon *Till.* s. v.
Strand-Malört 323.
Strand-rör *Till.* s. iv.
Strumer 315. 346.
Sträfbladige (örtfl.) 302.
Strättor 303.
Student-neglikor 338.
Styng af bi, getingar *Till.* s. iii.
Ståndpers 314.
Stäkra 333.
Stämme-näfva 336.
Stärkande 317.
— — omslag 320.
Suorsan-leipä 324.
Svartbrun Orkis 351.
Svart färg på ylle *Till.* s. iv. vi.
Svarthö 320.
Svettdrifvande 315. 317.
Svålon 331.
Svärdslilja 296. *Till.* s. iv.
Syhelmä ruoho 322.
Syre alstrande 324.
Syylen-juuri 315.
Såpa, vegetabilisk 338.
Såpneglika 338. *Till.* s. ix.
Såpträd 338.
— ämne 338.
— ört 338.
Sår, elaka, att rena 299. *Till.* s. iv.
Sårläkande 289. *Till.* s. viii.
— i lungan 306.
— i mun 346.
— renande saft 358.
Säflika vexter (örtfl.) 296. 342.
Sälg 325.

T.

Talcan *Till.* s. iv.

Tandvärk 320.
— örf 356.
— — slägtet 350.
Tasku-ruoho 348.
Té substitut *Till.* s. I.
Tiggare-rabarber 328.
Tillandsiæ 352.
Tillverkning af papper, luntor, ljusvekar *Till.* s. III.
Timjans-olja 320.
Tjuton 303.
Thalictri radix Ph. 328.
THALICTRUM FLAVUM 328.
Theriacaria *Till.* s. III.
Thorsnässla 315.
Thrips glauca 334.
THYMUS SERPYLLUM 320.
Tog-tag bär 349.
Torboë *Till.* s. VIII.
Torrvärk 328.
Torrvärksgräs 328.
Torsk 318.
Torskgräs — laf — mossa 318.
Torskmedel 318.
Tranbär 331.
Tranbärsvext *Till.* s. I.
— ärter 326.
Trekantig frukt bärande vexter (örtfl.) 329.
Tremble d'amour 300.
Tricoccæ pl. 329.
Trifolii albi flores Ph. 344.
TRIFOLIUM REPENS 344.
Trollbär 291.
Try 319.
Tryg 319.
Trångbröstighet 350.
Trädet vid hvilket fan hådde geten 307.
Träggjan 342.
Trägårdsblomster 304. 309.
— — pimpinell 305.
TRÄGÅRDS-POLEMON 309. *Till.* s. VIII.
Trägårds-Timjan 320.
Tuhkelo-Tuhkuainen 294.
Tungusers läckerhet 331.
Tuschlaf *Till.* s. II.
TVÅBLADS-ORKIS 314.
Tvålkulor 360.
Tysk kina *Till.* s. II.
TYSK SVÄRDLILJA 360.
Tåbengräs 352.
Tågämne 332.
Tähti-ruoho 308.
Töchterlein-Sallat *Till.* s. VII.

U.

Uglerönn 337.
Ukon tuhnin 294.
Ulfbär 337.
Ulfrönn 337.
Upphostning, befordrande 346.
Urindrifvande 332. 346. 352. 360. *Till.* s. V.
Utdunstning, ökande 338.
Utslag 307. 389.
— indrifvit *Till.* s. IV.
— salva för *Till.* s. IV.
— veneriskt 332.
Utterbär 331.

V.

VACCINIUM ULIGINOSUM 331.
Vadder 325.
Valbjörk 307.
Valborg 307.
Vamstöt 351.
Vanlig Malört 327.
Vargmjölk 329.
Varsamlingar i bröstet 346.
Vattenklöfver 332.
Vattenliljor 296.
Vattensamling, invertes *Till.* s. VIII.
Vattenskräck 305. *Till.* s. V.
Vattensot 289. 307. 329. 360. *Till.* s. II.
Vattenvexter (örtfl.) 335.
Vattenviol 296.
Vekar 325.
Velsk Pimpinell 305.
Veneriska sår *Till.* s. VIII.
Venerisk sjuka 299. 338.
Verd de nerprun *Till.* s. VIII.
— — vessie 307. *Till.* s. VIII.
Veronicæ saxatilis hb. Ph. 347.
VERONICA SAXATILIS 347.
Vernunft-kraut *Till.* s. V.
Verrentorn 307.
Verticillatæ pl. 320.
Vexelfebrar 317. 325. 352. *Till.* s. II.

VIBURNUM OPULUS 337.
VICIA SEPIUM 326.
Videgrās 345.
Vidjor 289.
Viflar (Curculiones granarii) *Till.* s. VII.
Vigeltorn 307.
Vigogne färg 292. 297.
Vild-krasse 321.
VILD-MISPEL 295.
Vild skogshumle 332.
Villin 339.
Vilster 325.
Vin af enbär 289.
Vintergrön 304.
VIOLA CANINA 290.
Violett färg 331.
Viol lukt — rot 360.
Viol-sirap 290.
Virke till pendelurstaben *Till.* s. III.
— — pipskaft 319. 337. *Till.* s. III.
— — väfskedar 319. 337.
— för Snickare, Svarfvare 301.
Viti (S:t) dans 350.
Vulnéraires de Suisse 304.
Vårbrodd *Till.* s. I.
VÅR-DRABA 298.
VÄDDKLINT 327. *Till.* s. VIII.
Vägglöss, att fördrifva 291. 321.
Välluktande blommor 311, 314.
Walkea-Ajulas 344.
Warsan kaavio-kaali 290.
Wau *Till.* s. III.
Wedenkuusi 358.
Willi-ruoho 302.
Wundkraut *Till.* s. VIII.
Wurm, auswerfender *Till.* s. VIII.

Y.

Yrsel hos får *Till.* s. V.
— kreaturs *Till.* s. II.
— orsakande 331.
Ysnöron 292.
Yxnegrās 314.
Yxner 292.

Z.

Zanichellia 335.
Ziguener-kraut *Till.* s. VII.
Zwetscher-Wasser *Till.* s. VI.

Å.

Åker-arf *Till.* s. V.
ÅKER-SPERGEL 308.
Åkervinda 341.
ÅKERVÄDD 322. 327.

Ä.

Ämmän-Hambat 334.
ÄNG-BRÄSMA 350.
Ängelmä 328.
Äng-kafle 333.
— krasse 350.
ÄNGPOLYGON 336.
Ängskallra 348.
ÄPPLE-NYPONBUSKE 313. *Till.* s. VIII.
Ätlig rot *Till.* s. V.

Ö.

Ögon-inflammation 302.
— sjuka, kronisk 299.
Öl, att bevara för syra *Till.* s. V.
— välsmakande *Till.* s. VII.
Ölbär 331.
Öronfluss 289.
Öronklocka 297.
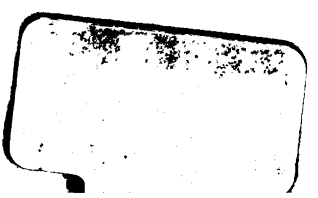
SLUT PÅ FEMTE BANDET.